ЦОГЦ ХӨГЖЛИЙН
ҮНДЭСНИЙ ТӨВ

ХҮНИЙ ЭРХ ХАМГААЛАГЧ

ӨМГӨӨЛӨГЧ СЭТГҮҮЛЧИЙН

эрхийн хэрэгжилт

Судалгааны тайлан

2025

МОНГОЛ УЛСЫН
ХҮНИЙ ЭРХИЙН ҮНДЭСНИЙ КОМИСС

ЦОГЦ ХӨГЖЛИЙН
ҮНДЭСНИЙ ТӨВ

Судалгааны баг

Хянасан:

С.Дондов ХЭҮК-ын Хүний эрх хамгаалагчийн асуудал эрхэлсэн гишүүн

М.Энхбадрал “Цогц Хөгжлийн Үндэсний Төв” ТББ-ын Гүйцэтгэх захирал

Боловсруулсан:

З.Өнөржаргал ХЭҮК-ын Хүний эрх хамгаалагчийн хэлтсийн дарга

Р.Очирбал Хуульч, судлаач

Л.Галбаатар Хуульч, судлаач

Г.Доржтүвдэн “Цогц Хөгжлийн Үндэсний Төв” ТББ-ын Ахлах судлаач

Я.Хонгорзул ХЭҮК-ын Увс аймаг дахь референт

Ж.Батболд “Цогц Хөгжлийн Үндэсний Төв” ТББ-ын судлаач

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

АГУУЛГА

Бүдүүвчийн жагсаалт 4
Товчилсон үгийн жагсаалт 5
УДИРТГАЛ 6
ХҮНИЙ ЭРХ ХАМГААЛАГЧ ӨМГӨӨЛӨГЧИЙН ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ 7
1.1. Өмгөөлөгчидтэй холбоотой олон улсын болон үндэсний бодлого, хууль тогтоомжийн хүрээ 7
1.2. Өмгөөлөгчийн хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааны хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудал 14
ХҮНИЙ ЭРХ ХАМГААЛАГЧ СЭТГҮҮЛЧИЙН ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ 30
2.1. Сэтгүүлчтэй холбоотой олон улсын болон үндэсний бодлого, хууль тогтоомжийн хүрээ 30
2.2. Сэтгүүлчийн хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааны хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудал 46
ДҮГНЭЛТ 57
САНАЛ 60
ХАВСРАЛТ 66

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

БҮДҮҮВЧ

Бүдүүвч 1. Монголын Өмгөөлөгчдийн холбооны нэгдсэн бүртгэл, 2025 оны 1 дүгээр сарын байдлаар, өмгөөлөгчдийн тоо 15
Бүдүүвч 2. Монголын Өмгөөлөгчдийн Холбооны нэгдсэн бүртгэл, 2025 оны 1 дүгээр сарын байдлаар, өмгөөллийн хуулийн этгээдийн тоо 15
Бүдүүвч 3. Өмгөөллийн чиглэлээр хүний эрх хамгаалах үйл ажиллахаа явуулахад бэрхшээл тулгардаг эсэх, хувиар 16
Бүдүүвч 4. Ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад эрх зөрчигдөх явдал гардаг эсэх (1-5 оноогоор) 19
Бүдүүвч 5. Өмгөөлөгчид өөрсдийн ажлыг хэр зэрэг аюул эрсдэлтэй гэж үзсэн байдал (хувиар) 20
Бүдүүвч 6. Монгол Улсын хэвлэлийн эрх чөлөөний индекс, 2013-2024 46
Бүдүүвч 7. Дэлхий даяар сэтгүүл зүйн үйл ажиллагаатай холбоотойгоор амь насаа алдсан сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтны тоо 48
Бүдүүвч 8. Дэлхий даяар цагдан хоригдсон сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтны тоо 48
Бүдүүвч 9. Мэргэжлийнхээ хүрээнд хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад учирч буй нийт аюул, эрсдлийг нийгмийн хүрээ тус бүрд үнэлж буй байдал 50
Бүдүүвч 10. Мэргэжлийнхээ хүрээнд үйл ажиллагаа явуулахад ирж буй аюул ихэвчлэн хэнээс ирдэг болох 51
Бүдүүвч 11. Сэтгүүлчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх, хүний эрхийг хамгаалахтай холбоотой тулгардаг аюулгүй байдалд санаа зовниж байгаа асуудал 51
Бүдүүвч 12. Шийдвэрлүүлэхээр хандсан асуудлын шийдвэрлэлтийн сэтгэл ханамж 52
Бүдүүвч 13. Мэргэжлийн хүрээнд ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад дараах хэлбэрээр эрх нь зөрчигдөх явдал гардаг эсэх (1-5 оноогоор 55
Бүдүүвч 14. Аюулгүй байдал хангагдсан тогтвортой ажлын байртай эсэх 56

UIH.MN
СЭДЭЛЖ АНЫСАН

Товчилсон үгийн жагсаалт

УИХ	---------	Улсын Их Хурал
ХЭҮК	---------	Хүний эрхийн Үндэсний Комисс
НҮБ	---------	Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага
ШШГЕГ	---------	Шүүхийн Шийдвэр Гүйцэтгэх Ерөнхий Газар
МӨХ	---------	Монголын Өмгөөлөгчдийн холбоо
МХХ	---------	Монголын Хуульчдын холбоо
ХМХ	---------	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл
ТББ	---------	Төрийн бус байгууллага
ИБУТЭОУП	--------	Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Энэхүү судалгаа нь өмгөөлөгч, сэтгүүлчдийн хүний эрхийг хамгаалах үйл ажиллагаанд тулгарч буй хүндрэл, сорилтуудыг тодорхойлох, тэдний ажиллах орчныг үнэлэх, эрх зүйн зохицуулалтын оновчтой байдлыг судлах зорилготой ба судалгааны ажлыг ХЭҮК нь “Цогц Хөгжлийн Үндэсний Төв” ТББ-тай хамтран гүйцэтгэлээ.

Судалгаанд нийгмийн судалгааны бүтэцчилэгдсэн ярилцлагын аргаар судалгааны тоон мэдээллийг цуглуулсан бол чанарын мэдээллийг ганцаарчилсан ярилцлагын аргуудыг ашиглан 424 сэтгүүлч, 426 өмгөөлөгч, нийт 850 хүнээс тоон судалгаа авч нийт 10 удаагийн ганцаарчилсан болон бүлгийн ярилцлагын хүрээнд 37 өмгөөлөгч, сэтгүүлчдийг чанарын судалгаанд хамруулсан.

Судалгааны бүтэц зохион байгуулалт

Судалгааны бэлтгэл үе шат

- Судалгааны удирдамж боловсруулах
- Судалгааны хэрэглэгдэхүүн боловсруулах
- Судалгааны хэрэглэгдэхүүнийг цуглуулалтын программд оруулах
- Тайлангийн бүтэц гаргах
- Хэрэглэгдэхүүнийг турших
- Хэрэглэгдэхүүн сайжруулах

Мэдээлэл цуглуулалтын үе шат

- Фокус бүлгийн ярилцлага
- CAPI асуулга судалгаа
- Дата мэдээллийг хянах, шалгах
- SPSS программд өгөгдлийг оруулах

Тайлагнах үе шат

- Тоон судалгаанд дүн шинжилгээ хийх /SPSS программ/
- Чанарын судалгааг хэв загвар, бүлэглэл хийх, шигтгээ, кейс сонгох
- Судалгааны хураангуй болон дэлгэрэнгүй тайлан бэлтгэх
- Эцсийн тайлан

UIH.MN
СУДАЛГААНЫСАН

Фокус бүлгийн ярилцлагыг урьдчилан боловсруулсан стандарт асуулгуудын хүрээнд хийж мэдээллийг EXCEL программд матриц байгуулан боловсруулалт хийлээ. Тоон судалгааны мэдээлэл цуглуулалтыг CAPI (Computer-Assisted personal interview) аргаар хийж нийгмийн судалгааны SPSS программыг ашиглан боловсруулалт хийлээ.

Нэгдүгээр бүлэг

ХҮНИЙ ЭРХ ХАМГААЛАГЧ ӨМГӨӨЛӨГЧИЙН ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

1.1. Өмгөөлөгчидтэй холбоотой олон улсын болон үндэсний бодлого, хууль тогтоомжийн хүрээ

1.2. Өмгөөлөгчийн хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааны хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудал

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ХҮНИЙ ЭРХ ХАМГААЛАГЧ ӨМГӨӨЛӨГЧИЙН ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

1.1. Өмгөөлөгчидтэй холбоотой олон улсын болон үндэсний бодлого, хууль тогтоомжийн хүрээ

Өмгөөлөгчөөс үйлчлүүлэгчийн эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор үзүүлж байгаа хууль зүйн мэргэжлийн туслалцаа, үйлчилгээг өмгөөллийн үйл ажиллагаа гэж ойлгох[1] бөгөөд үүнийг хэрэгжүүлэхэд өмгөөлөгчөөс хуульд захирагдаж, эрх зүйн өргөн хүрээнд хууль зүйн мэргэжлийн ур чадвар гаргаж ажиллахыг шаарддаг онцлогтой болно. Иймээс өмгөөлөгч хүний эрхийн зөрчил, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, учирсан хохирлыг арилгуулах, шударгаар шүүгдэх эрхийг хангахад мэргэжлийн хүрээнд хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг хүний эрх хамгаалагч юм.

Өмгөөлөгч нь хүний эрхийн зөрчил, хүчирхийллээс урьдчилан сэргийлэх, таслан зогсоох, зөрчигдсөн эрхийг сэргээх, учирсан хохирлыг арилгуулах, шударгаар шүүгдэх эрхийг хангах, хүний эрх хамгаалах эрх, үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх баталгаат орчныг хангахад орлуулшгүй чухал үүрэг гүйцэтгэдэг мэргэжлийн оролцогч юм.

Өмгөөлөгч нь хүний эрх хамгаалагч, цаашлаад хүний эрх хамгаалагчийг хамгаалагч болохын хувьд шүүх болон бусад байгууллагад үйлчлүүлэгчээ төлөөлж хууль ёс, хүний эрх, тэгш эрх, шударга ёсыг шаардах мэргэжлийн үүргээ гүйцэтгэх явцдаа төрийн болон төрийн бус бусад оролцогчдын шууд болон шууд бус дарамт, хүчирхийлэл, халдлага, айлган сүрдүүлэлтэд өртөх, амь насаа алдах, хууль бусаар баривчлагдах, хоригдох, эх орноосоо хөөгдөх зэрэг болон саад бэрхшээл, эрсдэлтэй тулгарах явдал дэлхийн улс орнуудад, ялангуяа ардчилсан бус болон мөргөлдөөн бүхий улс орнуудад нэмэгдсээр байна.[2] Иймд өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааг аюул заналхийлэл, айлган сүрдүүлэлт, зүй бус хариуцлага, ял шийтгэлээс ангид байдлаар хэрэгжүүлэх баталгааг хангах асуудал чухлаар хөндөгдөж байна.

Хууль зүйн туслалцаа, өмгөөллийн үйлчилгээ авах эрхийг шударгаар шүүлгэх эрхийн хүрээнд олон улсын хүний эрхийн эрх зүйгээр хамгаалсан. Харин сэтгүүлч болон хэвлэл мэдээллийн байгууллагатай харьцуулахад өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх, баталгааг хангах талаарх олон улсын эрх зүйн хамгаалалт харьцангуй сул байдаг. Энэ нь сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх, үйл ажиллагааг үзэл бодлоо илэрхийлэх, хэвлэл нийтлэх эрх, мэдээллийн эрх чөлөөний хүрээнд олон улсын хүний эрхийн эрх зүйн хэм хэмжээгээр шууд хамгаалдагтай холбоотой.

UIH.MN

[1] Өмгөөллийн тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.1 дэх хэсэг, https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=14859

[2] Хүний эрх хамгаалагч хуульчид, https://www.freiheit.org/human-rights-resilience-against-injustice

1990 онд Олон Улсын Хуульчдын Холбооноос баталсан Хуульчийн мэргэжлийн бие даасан байдлын талаарх стандартад хуульчийн мэргэжлийн бие даасан байдал нь хүний эрхийг хөхиүлэн дэмжих, хамгаалах чухал баталгаа бөгөөд хуульчийн мэргэжлийн чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд шууд болон шууд бус зохисгүй хязгаарлалт, шахалт, хөндлөнгийн нөлөөллөөс хамгаалах шударга ёсны тогтолцоо зайлшгүй чухал [3] болохыг онцлон тэмдэглэсэн.

Дээрх стандартад зааснаар хуульч нь мэргэжлийн тогтсон дүрэм, хэм хэмжээ, ёс зүйг баримтлан үүргээ биелүүлэхдээ үйлчлүүлэгчийн хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцүүлэн эрх бүхий байгууллага, олон нийтийн зүгээс ямар нэгэн дарамт шахалт, саадгүйгээр чөлөөтэй, нягт нямбай хэрэгжүүлэх[4] бөгөөд хууль ёсны дагуу зөвлөсөн, төлөөлөн оролцсоных нь төлөө хуульчид эрүүгийн, иргэний, захиргааны, эдийн засгийн болон бусад шийтгэл, дарамт шахалт, заналхийлэлд өртөх ёсгүй. [5] Түүнчлэн Шүүх болон захиргааны аливаа байгууллага тухайн нутаг дэвсгэрт хуульчийн үйлчлүүлэгчийнхээ өмнөөс оролцох эрхийг хүлээн зөвшөөрөхөөс татгалзах ёсгүй[6] хэмээн заасан.

Харин Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэгтнүүдтэй харилцах талаарх НҮБ-ын 8 дугаар чуулганаар баталсан “Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх Үндсэн Заримууд” баримт бичигт засгийн газар нь арьс үндэс, арьс өнгө, угсаатны гарал, хүйс, хэл, шашин шүтлэг, улс төрийн болон бусад үзэл бодол, үндэсний болон нийгмийн гарал, эд хөрөнгө, төрөл, эдийн засгийн болон бусад байдлаар нь ялгаварлан гадуурхах гэх мэт аливаа төрлийн ялгаварлалгүйгээр нутаг дэвсгэрийнхээ харьяалалд хамаарах бүх хүмүүст хуульчдыг үр дүнтэй, тэгш хүртээмжтэй болгох үр ашигтай журам, хариу арга хэмжээний механизмыг хангах үүрэг хүлээнэ. [7]

Дээрх баримт бичиг хуульчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах дараах баталгааг засгийн газар баталгаажуулахаар заасан. Эдгээрт: [8]

- (а) аливаа айлган сүрдүүлэлт, саад тогтор, зүй бус хөндлөнгийн оролцооноос ангид байдлаар хуульчийн мэргэжлийн чиг үүргээ

UHLMN
СУДАЛГААНЫ САН

[3] Хуульчийн мэргэжлийн бие даасан байдлын талаарх стандарт (adopted 1990), https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7
[4] “Хуульчийн мэргэжлийн бие даасан байдлын талаарх стандарт”-ын 6 дугаар зүйл. https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7
[5] “Хуульчийн мэргэжлийн бие даасан байдлын талаарх стандарт”-ын 8 дугаар зүйл. https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7
[6] “Хуульчийн мэргэжлийн бие даасан байдлын талаарх стандарт”-ын 9 дүгаар зүйл. https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7
[7] Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэгтнүүдтэй харилцах талаар 1990 оны 08 дугаар сарын 27-ны өдрөөс 09 дүгээр сарын 07-ны өдрийн хооронд Куба Улсын Гавана хотод хуралдсан НҮБ-ын 08 дугаар чуулганаар “Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх үндсэн зарчмууд”-ыг баталсан. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers
[8] “Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх үндсэн зарчмууд”-ын 16-22 дугаар зүйл. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers

хэрэгжүүлэх боломжийг хангах; (б) эх орондоо болон гадаадад чөлөөтэй зорчих, үйлчлүүлэгчидтэйгээ зөвлөлдөх боломжтой байх; (в) хүлээн зөвшөөрөгдсөн мэргэжлийн үүрэг, хэм хэмжээ, ёс зүйн дагуу хийсэн аливаа үйлдлийнхээ төлөө эрүүгийн, захиргааны, эдийн засгийн болон бусад шийтгэл хүлээхгүй байх, эсвэл тийм заналхийлэлд өртөхгүй байх. - - - - - -

- Чиг үүргээ хэрэгжүүлсний улмаас хуульчийн аюулгүй байдалд заналхийлсэн тохиолдолд эрх бүхий байгууллагаар зохих ёсоор хамгаалуулах.
- Хуульчийн чиг үүргээ хэрэгжүүлсний төлөө үйлчлүүлэгч, эсхүл үйлчлүүлэгчийн үйлдэлтэй холбоотой гэж үзэхгүй байх. Хуульчийг үндэсний хууль тогтоомж, практикт нийцүүлэн эдгээр зарчмын дагуу хуульчийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг хасаагүй бол шүүх болон захиргааны ямар ч байгууллага үйлчлүүлэгчийн нэрийн өмнөөс мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах хуульчийн эрхийг хүлээн зөвшөөрөхөөс татгалзаж болохгүй.
- Шүүх, шүүх хуралдаан, эсхүл хууль зүйн болон захиргааны бусад байгууллагад мэргэжлийн үйл ажиллагааны хүрээнд бичгээр болон амаар өгсөн холбогдох мэдэгдлийнхээ төлөө иргэний болон эрүүгийн хариуцлагаас ангид байх.
- Хуульч өөрийн үйлүүлэгчдээ хууль зүйн үр дүнтэй туслалцаа үзүүлэхэд шаардлагатай зохих мэдээлэл, баримт, бичгийг өөрийн мэдэл буюу хяналтад байлгаж байгаа эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон хугацаанд олж авах баталгааг хангах бөгөөд боломжит хурдан хугацаанд гаргаж өгөх үүрэгтэй.
- Хуульч болон тэдний үйлчлүүлэгчидтэй мэргэжлийн харилцааны хүрээнд хийсэн бүх харилцаа холбоо, зөвлөлдөөний нууцыг засгийн газар хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэнэ.

Хүн бүр өөрийгөө өмгөөлөх, мөн өөрийн сонгон авсан өмгөөлөгчөөр өмгөөлүүлэх, хууль зүйн туслалцаа авах үндсэн эрхтэй бөгөөд энэхүү эрхийг шударгаар шүүлгэх эрхийн хүрээнд олон улсын хүний эрхийн эрх зүйгээр хамгаалж, баталгаажуулсан.[9]

Үндсэн хуулийн Арван зургаадугаар зүйлийн 14 дэх заалтад “Монгол Улсын хууль, олон улсын гэрээнд заасан эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар шүүхэд гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, өөрийн болон гэр бүлийн гишүүд, эцэг эх, үр хүүхдийнхээ эсрэг мэдүүлэг өгөхгүй байх, өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх, хэргээ

[9] НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1948 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдрийн 217 А (III) тогтоолоор Хүний эрхийн Түгээмэл Тунхаглалыг баталж, түүний бүх заалтыг дагаж мөрдөхийг гишүүн улсуудад уриалсан. https://legalinfo.mn/mn/detail/1271
ИБУТЭОУП-ыг Монгол Улс 1974 оны 11 дүгээр сарын 18-ны өдөр соёрхон баталсан. https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=1257

шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох, шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах, уучлал хүсэх эрхтэй...” гэж Монгол Улсын иргэний эдлэх үндсэн эрхийг баталгаажуулсан[10].

Өмгөөллийн тухай хууль нь өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа, өмгөөлөгчийн эрх, үүрэг, өмгөөллийн үйл ажиллагааны баталгааг хангах суурь хууль юм. 1992 онд ардчилсан Үндсэн хууль батлагдсанаас хойш хоёр жилийн дараа 1994 онд Өмгөөллийн тухай хууль хуулийг баталсан бөгөөд 2002 онд шинэчлэн баталсан. Гэвч энэ төрлийн харилцааг харилцааг 2012 онд Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулиар зохицуулах болсонтой холбоотойгоор 2012 онд Өмгөөллийн тухай хуулийг хүчингүй болгосон. Хууль зүйн салбарын хэмжээнд өргөн хүрээний маргаан, саналын зөрүүтэй байсан хэдий ч 2019 онд Өмгөөллийн тухай хуулийг дахин баталсан эдүгээ хүчин төгөлдөр үйлчилж байна.

Монгол Улсад өмгөөллийн үйл ажиллагаатай холбоотой харилцааг Өмгөөллийн тухай хууль, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль болон Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулиар зохицуулж байна. УИХ-аас 2021 онд Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийг баталсан нь өмгөөлөгч хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхдээ хүний эрхийн хамгаалагчийн хувьд эрх зүйн нэмэлт баталгаагаар хангагдах эрх зүйн орчин бүрдсэн.

Монгол Улс дахь өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх зүйн зохицуулалт нь холбогдох олон улсын байгууллагаас гаргасан баримт бичиг, стандартын агуулгад ерөнхий нийцсэн боловч хууль тогтоомжийг практикт үр дүнтэй хэрэгжүүлэх шаардлагатай байгааг судалгааны явцад өмгөөлөгчид дурдаж байв. Ялангуяа, улс төрийн агуулгатай, эсхүл өндөр албан тушаал хашиж байсан хүмүүст холбогдох эрүүгийн хэрэгт өмгөөлөгчөөр ажиллаж байгаа хуульчдыг шууд болон шууд бусаар дарамт, шахалт үзүүлэх, айлган сүрдүүлэх, хөндлөнгөөс нөлөөлөх, түүнчлэн өмгөөллийн үйл ажиллагааг хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн өмгөөлөгчдийг хууль бусаар эрүүгийн хэрэгт яллагдагчаар татах, Зөрчлийн хуулиар шийтгэл хүлээлгэх, өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг хүчингүй болгуулахаар холбогдох байгууллагад нөлөөлөх явдал гарсаар байна.

Нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хөхиүлэн дэмжих, хамгаалах хувь хүн, бүлэг, нийгмийн байгууллагуудын эрх, үүргийн тухай НҮБ-ын Тунхаглалыг дэмжих зорилгоор 2024 онд боловсруулсан Хүний эрх Хамгаалагчдын Тунхаглал+25 баримт бичигт хүний эрх хамгаалагчдын эсрэг аливаа аюул заналхийлэл, халдлагыг шуурхай, бүрэн гүйцэд, хараат бус, шударгаар мөрдөн шалгах баталгааг хангах, хүний эрх хамгаалагчдын эсрэг зөрчил, хүчирхийлэл үйлдсэн тохиолдолд шүүхэд хандах, зөрчигдсөн эрхийг

[10] Монгол Улсын Үндсэн Хууль. https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367

сэргээх, хариуцлага хүлээлгэх баталгааг хангах нь төрийг үүрэг байхаар тодорхойлсон[11].

Хэдийгээр өмгөөллийн тухай хуульд өмгөөлөгчийн эрх, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах баталгааг хангах талаар тодорхой зохицуулсан боловч уг баталгааг зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх үр дүнтэй хариуцлагыг Зөрчлийн тухай хуульд тусгаагүй. Зөрчлийн тухай хуулийн Өмгөөллийн тухай хууль зөрчих гэсэн 15.29 дүгээр зүйлээр өмгөөлөгчид хариуцлага хүлээлгэхээр заасан нь өмгөөлөгчийн зөрчлийн хэрэгт холбогдуулан цагдаагийн байгууллагаас шалгах нөхцөлийг бүрдүүлсэн нь НҮБ-ын “Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх Үндсэн Зарчмууд”-д заасан хуульчийн бие даасан байх зарчмыг алдагдуулж, өмгөөлөгч хууль болон Ёс зүйн дүрмийг зөрчсөн эсэх маргааныг хянан шийдвэрлэх, хариуцлага хүлээлгэх талаарх Мэргэжлийн хариуцлагын хорооны чиг үүргийг хязгаарлахад хүргэж байна.

Өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх зүйн зохицуулалт нь олон улсын байгууллагаас гаргасан баримт бичиг, стандартын агуулгад нийцсэн боловч хууль тогтоомжийг нэг мөр ойлгож, үр дүнтэй хэрэгжүүлэх явдал учир дутагдалтай байна.

Ялангуяа улс төрийн агуулгатай, нууцлалтай холбоотой эсхүл өндөр албан тушаал хашиж байсан хүмүүст холбогдох эрүүгийн хэрэгт өмгөөлөгчөөр ажилладаг хуульчдад шууд болон шууд бусаар дарамт шахалт үзүүлэх, айлган сүрдүүлэх, хөндлөнгөөс нөлөөлөх, түүнчлэн өмгөөллийн үйл ажиллагааг хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн өмгөөлөгчдийг эрүүгийн хэрэгт яллагдагчаар татах, Зөрчлийн тухай хуулиар шийтгэл хүлээлгэх, өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг хүчингүй болгуулахаар холбогдох байгууллагад нөлөөлөх явдал гарч байна.

МӨХ-ны Мэргэжлийн хариуцлагын хороонд иргэн хуулийн этгээдээс нийт 177 гомдол ирүүлснээс, маргаан үүсгэж Мэргэжлийн хариуцлагын хорооны маргаан хянан шийдвэрлэх хуралдаанаар шийдвэрлэсэн 26, гишүүний захирамжаар маргаан үүсгэхээс татгалзан шийдвэрлэсэн 21, гишүүний захирамжаар маргааныг хэрэгсэхгүй болгосон 68, ажлын албаны хариу албан бичгээр шийдвэрлэсэн 42, хянан шалгагдаж байгаа 20 гомдол байна[12]. Тухайлбал Өмгөөлөгч “Г.Б”, “А.Б” нарт холбогдуулан хэргийн оролцогч прокурор, шүүгч нар МӨХ-ны Мэргэжлийн хариуцлагын хороонд гаргасан гомдлын дагуу тус Хороо 2022 оны 11 дүгээр сарын 03-ны өдрийн хуралдаанаар хэлэлцээд МТ/42 дугаар тогтоол гаргасан боловч гомдолд холбогдон шалгагдаж байгаа өмгөөлөгчид дээрх тогтоолыг эс зөвшөөрч шүүхэд хандсанаар шүүхээс эцэслэн шийдвэрлэгдээгүй өнөөдрийг хүртэл 2 жил 6 сарын хугацаанд өмгөөллийн үйл ажиллагаа явуулж чадахгүй байгаа нөхцөл байдал үүссэн байна.

[11] Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал +25, НҮБ-ын Нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих хувь хүн, нийгмийн нэгж, байгууллагын эрх, үүргийн тунхаглал” (Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал) https://ishr.ch/defenders-toolbox/resources/declaration-25/

[12] МӨХ-ны 2025 оны 03 дугаар сарын 19-ний өдрийн 05/80 дугаар албан бичиг.

Эрүүгийн хуулийн Шүүгч, прокурор, өмгөөлөгч, мөрдөгч, иргэдийн төлөөлөгчид хууль бусаар нөлөөлөх гэсэн 21.6 дугаар зүйлд өмгөөлөгчийг хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааг эрхлэн явуулахтай нь холбогдуулан өөрт нь, ойр дотны хүнд нь хүч хэрэглэсэн, хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн, эсхүл ашиг сонирхолд нь ноцтой хор уршиг учруулж болохуйц баримт, мэдээлэл тараахаар сүрдүүлэх, эсхүл ятгасан бол торгох, эсхүл хорих ял шийтгэхээр заасан. Шүүхийн шийдвэрийн цахим сангаас шүүлт хийхэд одоогийн Эрүүгийн хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн 2017 оноос хойш 2025 оны 02 дугаар сарын хооронд Эрүүгийн хуулийн 21.6 дугаар зүйлд заасан өмгөөлөгчид хууль бусаар нөлөөлсөн гэмт хэргийн 1 тохиолдлыг шүүхээр шийдвэрлэж гэм буруутай этгээдийг торгох ялаар шийтгэжээ[13].

Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах ерөнхий баталгаа хангагдсан хэдий ч өмгөөлөгчийн бүрэн, дүүрэн оролцоог хангах эрх зүйн зохицуулалт болон практикийн асуудалд анхаарах шаардлагатай байгааг өмгөөлөгчид ярилцлагын үеэр олонтаа онцолж байв. Үүний тулд цагдан хоригдож, саатуулагдсан хүмүүст эрх чөлөөтэй байх эрхээ хасуулсан үеэс эхлэн хараат бус хуульчид нэн даруй хандах эрхийг хуулиар баталгаажуулах шаардлагатай. Ийнхүү хуульчийн туслалцаа авах эрх нь түүнд холбогдох асуудал нь гэмт хэрэг, эсхүл гэмт хэргийн шинжгүй эсэхээс үл хамааран хэрэгжих бөгөөд дээрх эрхээ хэрэгжүүлэх нь прокурор, мөрдөн байцаагч, цагдан хорих газрын захиргаанаас хамааралгүй хэрэгжих ёстой[14].

Гэвч эрүүгийн болон зөрчлийн хэрэгт холбогдон шалгагдах хугацаанд эрх чөлөөтэй байх эрхээ хасуулсан иргэдийн хэдэн хувь нь өмгөөлөгч авах, хууль зүйн туслалцаа авах эрхээ хэрэгжүүлсэн талаарх нарийвчилсан тоо баримт гаргах боломжгүй байна. Харин ХЭҮК-ын Монгол Улс дахь Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэлийн “Халдашгүй чөлөөтэй байх эрх” бүлэгт шүүхийн зөвшөөрөлгүй баривчлагдсан 864 сэжигтний 242 нь өмгөөлөгч авсан бол 622 буюу 72 хувь нь баривчлагдах хугацаандаа өмгөөлөгч аваагүй талаар дурдсан байна. Үүнээс үзэхэд өмгөөлөгч авах, хууль зүйн туслалцаа авах эрхийн хэрэгжилт хангалтгүй байна. Хэдийгээр өмгөөлөгч авах эрх нь тухайн хүний сонголт хэдий ч саатуулагдсан этгээдэд өмгөөлөгч авах, өмгөөлөгчтэй мэдүүлэг өгөхийн ач холбогдлыг танилцуулах, төлбөрийн чадваргүй оролцогчдод хууль зүйн туслалцааны төвийн улсын өмгөөлөгчид хандах боломжтой талаар хуульд заасан эрхийг нь бүрэн танилцуулж байгаа эсэхэд анхаарах шаардлагатай юм.

Түүнчлэн цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авах талаарх шүүхийн хэлэлцүүлэгт өмгөөлөгчийн оролцоог үр дүнтэй хангадаггүй, шүүх мэтгэлцээнд үндэслэсэн хөндлөнгийн шийдвэр гаргадаггүй, хавтаст хэргийн материал болон

[13] Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шийтгэх тогтоол, 2022-11-14, 2022/ШЦТ/886, хэргийн индекс 105/2020/1291/Э/, https://shuukh.mn/single_case/83479?daterange=2015-11-01%20-%202025 01-01&id=1&court_cat=2&bb=1

[14] Эмнести интернэшнл, Шударгаар шүүлгэх эрх, Гарын авлага. УБ., 2010 он.

цагдан хорих таслан сэргийлэх арга хэмжээ авахаар гаргаж буй саналын үндэслэл, түүнийг нотолсон нотлох баримттай өмгөөлөгчийг танилцуулдаггүй, талуудыг мэтгэлцэх боломж олгодоггүй, хуралдааны товыг тулгаж мэдэгддэг [15] зэрэг эрх зүйн зохицуулалт болон практикаас үүдсэн асуудал байсаар байна.

Судалгааны явцад өмгөөлөгчдийн зүгээс мөрдөн байцаалтын шатанд хэргийн материалтай урьдчилан танилцах, холбогдох ажиллагааны талаар гомдол, хүсэлт гаргах зэргээр өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагааг бүрэн дүүрэн, үр дүнтэй гүйцэтгэх боломжийг Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 32.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар хязгаарлаж байгааг цаашид анхаарах шаардлагатай талаар дурдсан. Дээрх асуудлаар уулзалт, хэлэлцүүлэг, бусад судалгаанд тодорхой тэмдэглэсэн байна.

Тохиолдол 1

"...Мөрдөн байцаалтын шатанд зөвхөн шинжээчийн дүгнэлттэй танилцуулж, хэрэгт авагдсан бусад нотлох баримттай танилцуулдаггүй нь өмгөөлөгчийн ажиллах боломжийг алдагдуулж тодорхой мэдээлэлгүй, таамгаар үйл ажиллагаа явуулахад хүргэдэг байна. Иймд хуулиар өмгөөлөгч мөрдөн байцаалтын үйл ажиллагааны нууцыг алдагдуулахгүй гэсэн баталгаа гаргасан тохиолдолд хэргийн материалтай танилцах боломжийг нээж өгөх нь оновчтой..."

("Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа дах өмгөөлөгчийн оролцооны эрх зүйн асуудал" Бодлогын судалгааны хэсгээс) [16]

Тохиолдол 2

"...Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх явцад яллах болон өмгөөлөх тал тэгш эрхтэй гэсэн эрүүгийн эрх зүйн зарчим байдаг. Гэтэл хэрэг бүртгэх, мөрдөн шалгах үе шатанд ямар ч тэгш эрхийн баталгааг хуульчлаагүй. Жишээлбэл Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулиар мөрдөгч, прокурор нь яллах болон цагаатгах нотлох баримтыг цуглуулах үүрэгтэй гэж заасан. Гэтэл прокурор нь хэргээ боогоод шүүхэд очихдоо "Улсын яллагч" болдог. Улсын яллагч хийх прокурор цагаатгах талын баримт цуглуулах нь ховор, иймд түүнээс шаардах нь ч бодитой биш. Тийм хүсэл зориг прокурорт угаасаа байдаггүй. Энэ байдлыг засахын тулд Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд хэрэг хянан шийдвэрлэхтэй холбоотой аливаа үйлдэл хийхэд өмгөөлөгч, прокурор хоёрын санал зөрөлдвөл шүүхэд очиж эцэслэн шийдвэрлэдэг хуулийн зохицуулалт зайлшгүй шаардлагатай. Тэгж байж харьцангуй тэгш эрхтэй оролцооны тухай яригдах юм..."

(Өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх, түүний баталгаа: Өнгөрсөн-Одоо-Ирээдүй симпозиумаас гаргасан зөвлөмжөөс) [17]

Иймд Өмгөөллийн тухай хуульд заасан өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд нь захиргааны болон хуулийн байгууллагын дотоод дүрэм, журмаар үгүйсгэж, хязгаарлахгүй байх зохицуулалтыг бий болгох шаардлагатай байна.

---

[15] ХЭҮК, Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх илтгэл 22, 2023, 36-39 дэх тал.

[16] Нээлттэй нийгэм форум, МХХ зэрэг байгууллагуудаас хийсэн "Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа дах өмгөөлөгчийн оролцооны эрх зүйн асуудал" судалгаа, УБ, 2024 он, 136 дахь тал.

[17] МХХ, "Өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх, түүний баталгаа: Өнгөрсөн-Одоо-Ирээдүй" Симпозиумаас гаргасан зөвлөмж, 2018 оны 09 дүгээр сарын 14-ний өдөр, https://www.facebook.com/photo.php?fbid=839581229709943&id=183646631970076&set=a.183951955272877%D1%81%D1%81

1.2. Өмгөөлөгчийн хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааны хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудал

НҮБ-ын Шүүгч, хуульчдын хараат бус байдлын асуудлаарх тусгай илтгэгч Маргарет Саттервейт 2023 оны 11 дүгээр сарын 06-15-ны өдрүүдэд Монгол Улсад айлчилж гаргасан тайланд[18] “Өмгөөлөгч, тэдний гэр бүлийнхэн мэргэжлийн чиг үүргээ хэрэгжүүлсний төлөө, ялангуяа олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр дарамт шахалтад өртөж байгааг Тусгай илтгэгчид мэдэгдэв. Өмгөөлөгчийг айлган сүрдүүлэх, саад тотгор учруулах, дарамтлах, зүй бусаар хөндлөнгөөс оролцохгүйгээр мэргэжлийн чиг үүргээ гүйцэтгэх боломжийг Засгийн газар баталгаажуулж, хүлээн зөвшөөрөгдсөн мэргэжлийн үүрэг, хэм хэмжээ, мэргэжлийн ёс зүйн дагуу хийсэн аливаа үйлдлийнхээ төлөө өмгөөлөгчид хориг арга хэмжээ авах, шийтгэл оногдуулах аюулд өртөхгүй байх ёстой гэдгийг Тусгай илтгэгч онцолж байна” гэжээ.

Дэлхийн шударга ёсны төсөл (World Justice Project) олон улсын байгууллагаас эрхлэн гаргадаг Эрх зүйт ёсны индекс (Rule of Law Index)-ээр улс орнуудыг 1 хүртэлх оноогоор дүгнэж, эрэмбэ олгодог юм. Монгол Улсын хувьд 2024 оны байдлаар дэлхийн 142 улс орноос 0,53 оноо буюу 66 дугаар байр, бүс нутгийн хэмжээнд 15 улс орноос 8 дугаарт эрэмбэлэгджээ. Шударга шүүхээр шүүлгэх болон хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байх эрхийн хэрэгжилттэй холбогдуулан Эрх зүйт ёсны индексийн үндсэн болон дэд шалгуур үзүүлэлтүүдийг авч үзвэл Монгол Улс нь иргэний шүүхийн шударга байдлын үнэлгээгээр (Civil Justice) 0.54 оноо авч, 142 улс орноос 65-д, эрүүгийн шүүхийн шударга байдлын үнэлгээгээр (Criminal justice) 0.48 оноо авч, 142 улсаас 58-д тус тус эрэмбэлэгдсэн байна[19].

Монголын Өмгөөлөгчдийн холбооны нэгдсэн бүртгэлд 2025 оны 01 дүгээр сарын байдлаар 3,097 өмгөөлөгч байгаагаас өмгөөллийн эрхээ түдгэлзүүлээгүй, идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулж буй 2,238 өмгөөлөгч байна. Үүнээс эмэгтэй 1,115, эрэгтэй 1,123 буюу нийт өмгөөлөгчдийн 49 хувь нь эмэгтэй, 51 хувь нь эрэгтэй өмгөөлөгч байна. Харин 61 өмгөөлөгч улсын өмгөөлөгчийн эрх аван ажиллаж байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

[18] НҮБ-ын Шүүгч, хуульчдын хараат бус байдлын асуудлаарх тусгай илтгэгч Маргарет Саттервейтийн Монгол Улсад ажилласан тайлан. https://digitallibrary.un.org/record/4045064?ln=en&v=pdf

[19] Дэлхийн Шударга Ёсны төсөл “World Justice Project” (WJP) нь дэлхий даяар хууль дээдлэх ёсыг бэхжүүлэх, мэдлэг олгох, хууль дээдлэх соёл, ухамсрыг төлөвшүүлэх зорилготой, бие даасан, олон талт байгууллага юм. Тус байгууллага нь практикт хууль дээдлэх ёсны хэрэгжилтийг үнэлэх тоон үзүүлэлт бүхий индекс (шалгуур үзүүлэлт)-ийг боловсруулж гаргасан. https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2024/Mongolia/Open%20Government/

Бүдүүвч 1. Монголын Өмгөөлөгчдийн холбооны нэгдсэн бүртгэл, 2025 оны 1 дүгээр сарын байдлаар, өмгөөлөгчдийн тоо

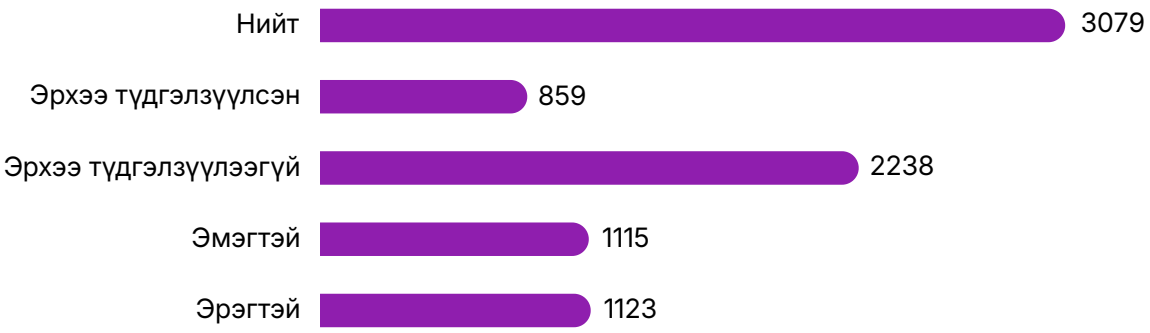

Мөн өмгөөллийн хуулийн этгээдийн бүртгэлтэй 249 нөхөрлөл, компани байгаагаас Улаанбаатар хотод 243, Төв аймагт 2, Дорнод аймагт 1, Дархан-Уул аймагт 1, Архангай аймагт 1, Өвөрхангай аймагт 1 хуулийн этгээд өмгөөллийн үйл ажиллагаа явуулж байна[20].

Бүдүүвч 2. Монголын Өмгөөлөгчдийн Холбооны нэгдсэн бүртгэл, 2025 оны 1 дүгээр сарын байдлаар, өмгөөллийн хуулийн этгээдийн тоо

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ ТӨВ

“Хүний эрх хамгаалагч өмгөөлөгч, сэтгүүлчийн өнөөгийн нөхцөл байдал” судалгаанд оролцсон өмгөөлөгчдийн 16.9 хувь нь өмгөөллийн чиглэлээр хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад маш их бэрхшээлтэй тулгардаг гэсэн бол 24.4 хувь нь бэрхшээл ихтэй, 44.1 хувь нь бэрхшээлтэй хэдий ч уг бэрхшээлийг даван туулах боломжтой гэжээ.

[20] МӨХ-ны 2025 оны 03 дугаар сарын 19-ний өдрийн 05/80 дугаар албан бичиг.

Бүдүүвч 3. Өмгөөллийн чиглэлээр хүний эрх хамгаалах үйл ажиллахаа явуулахад бэрхшээл тулгардаг эсэх, хувиар

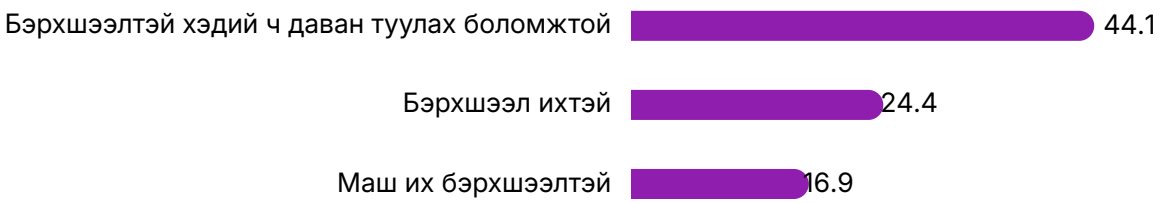

Энэхүү судалгааны үр дүн болон бусад ижил төстэй судалгаанаас үзэхэд өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэхэд дараах бэрхшээл тулгарч байна.

Өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааны эрхийг хүлээн зөвшөөрөх, хүндэтгэх

Хууль зүйн туслалцаа авах хүний үндсэн эрх болон хуульчийн буюу өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг шүүхийн, захиргааны гэх зэрэг аливаа байгууллага үгүйсгэж болохгүй. Гэвч эрх зүйн маргаан шийдвэрлэхэд өмгөөлөгчийн оролцоог үгүйсгэх, хязгаарлах байдал гарсаар байна. Энэ нь Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлд заасан хүний эрх хамгаалагчийн эрхийг хүлээх зөвшөөрөх, зөрчихгүй байх, үйл ажиллагаанд нь хүндэтгэлтэй хандах талаарх төрийн байгууллага, албан тушаалтан, хуулийн этгээдийн хүлээх үүргийн зөрчил юм.

Тохиолдол 3

"...Үндсэн хуулийн Арван Зургадугаар зүйлийн 14 дэх заалтад "...өөрийгөө өмгөөлөх, хууль зүйн туслалцаа авах, нотлох баримтыг шалгуулах, шударга шүүхээр шүүлгэх, хэргээ шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох..." гэж иргэний эдлэх үндсэн эрх, эрх чөлөөг баталгаажуулсан. Гэтэл сахилгын хорооны хянан үзэх хуралдаанд намайг биечлэн оролцох, өөрийгөө өмгөөлөх, үг хэлэх, хууль зүйн туслалцаа авах, хэргээ шүүх ажиллагаанд биеэр оролцох эрхийг эдлүүлэлгүй хяналтын хуралдааныг хийсэн. Хянан үзэх хуралдааны даргалагч, гишүүд "нэг бол итгэмжлэгдсэн төлөөлөгч эсхүл өөрөө тус хуралдаанд оролцох ёстой, өмгөөлөгч оролцох учиргүй" гэх шаардлагыг тавьсан. Ингээд миний бие аргагүй эрхэнд өөрөө хуралдаанд оролцохоос татгалзаж, итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчөө оролцуулсан. Шүүгч миний бие өөрөө хуралдаанд оролцож, тайлбар гаргах хүсэлтэй байсан, мөн өөрийгөө өмгөөлүүлэх, хууль зүйн туслалцааг өмгөөлөгчөөс авах хүсэлтэй байсан боловч уг эрхийг маань хуралдааны гишүүд эдлүүлээгүй. Мөн Өмгөөллийн тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.1.2-т "үйлчлүүлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хуульд заасан эрх, үүргийн хүрээнд аль ч байгууллагад төлөөлөх" гэж өмгөөлөгчийн эрхийг заасныг Шүүхийн сахилгын хороо зөрчиж, өмгөөлөгч нарын хуулиар олгосон мэргэжлийн үйл ажиллагааны эрхийг ялгаагүй зөрчсөн..."

(Шүүгч "Н.Д", "О.О" нарт холбогдох сахилгын хэргийн тухай 2023 оны 06 сарын 28-ны өдрийн 001/СХХШТ2023/0004 дүгээр УДШ-ийн шүүх хуралдааны тогтоол)[21]

Шүүхийн сахилгын хороо нэр бүхий шүүгчид холбогдох сахилгын хэргийг хуралдаанаар хэлэлцэхдээ сахилгын хэргийн оролцогчийн өмгөөлөгчтэй оролцох хүсэлтийг хангахаас татгалзсан үйлдлийг Улсын Дээд Шүүхээс

[21] Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан https://www.supremecourt.mn/mn/printc?id=39311

хяналтын журмаар хянаад “Сахилгын хэргийн хуралдаанд өмгөөлөгчийн оролцох эрх, үүргийг Монгол Улсын шүүхийн тухай хуулиар зохицуулаагүй тул зөвхөн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийг хуралдаанд оролцуулж, ингэхдээ холбогдох шүүгч, эсхүл түүний итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчийн аль нэгний тайлбар, хүсэлтийг авах тухай сахилгын хорооны дүгнэлт нь Монгол Улсын хэд, хэдэн хууль тогтоомжоор олгогдсон хууль зүйн туслалцаа авах эрхийг хязгаарлаж буй талаар Улсын дээд шүүхийн хяналтын шатны 2023 оны 04 дүгээр сарын 05-ны өдрийн 01 дугаар, мөн оны 2023 оны 05 дугаар сарын 10-ны өдрийн 02 дугаар сахилгын хэргийн хуралдааны тогтоолуудаар нэгэнт дүгнэсэн” гэсэн нь зарим эрх зүйн маргааныг шийдвэрлэхэд өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг давтамжтайгаар зөрчдөг болохыг илтгэж байна.

Өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчтэй ганцаарчлах уулзах эрх

Өмгөөллийн тухай хууль[22] болон бусад хуулиар[23] баталгаажуулсан өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчтэй ганцаарчлан уулзах эрхийн хэрэгжилтэд анхаарах шаардлагатай хэвээр байна. Судалгаанд оролцсон өмгөөлөгчдийн 7.3 хувь нь уг эрх огт хангагддаггүй, 22.5 хувь нь хангалтгүй, 27.9 хувь нь зарим талаар хангагдсан хэмээн хариулсан бол 28.6 хувь нь ерөнхий хангагдсан, 13.6 хувь нь хангалттай сайн хангагдсан хэмээн тус тус хариулжээ.

Хэдийгээр уг эрхийг хангах эрх зүйн ерөнхий орчин бүрдсэн боловч ганцаарчлан уулзах эрхийн агуулгыг орчин үеийн техник хэрэгслийн хэрэглээтэй уялдуулан хэрхэн ойлгож, хэрэгжүүлэх асуудал анхаарал татаж байна. Тухайлбал, цахим буюу онлайнаар явагдаж байгаа шүүх хуралд өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчтэй чөлөөтэй харьцах, ганцаарчлан уулзах эрхийг хэрхэн хангах, түүнчлэн камераар тоноглож утсан харилцууураар харилцаж байгааг харилцааны нууцлалыг хангасан орчинд ганцаарчлан уулзах эрхийг хангасан гэж үзэх эсэх зэрэг асуудал үүсч байна.

Цагдан хорих 461 дүгээр хаалттай хорих ангийн хоригдол болон хоригдогчийн өмгөөлөгчтэй уулзалт хийх өрөөний багтаамжаас шалтгаалж өмгөөлөгч 30 минутаас 2 цаг орчим зарим тохиолдолд түүнээс дээш хугацаагаар хүлээдэг байсныг шийдвэрлэх зорилгоор 6 өрөөг 8 тасалгаа бүхий том өрөөгөөр сольж, шинээр цахимаар уулзах 4 тасалгааг нэмж нийт 12 өмгөөлөгч зэрэг уулзах боломжийг бүрдүүлэх мөн цагдан хорих байранд цахим шүүх хуралдааны өрөөнд шинээр 4 тасалгаа бүхий өрөөг 2023 оны 1 дүгээр сард ашиглалтад оруулсан.

---

[22] Өмгөөллийн тухай хуулийн 13 дугаар зүйл. Өмгөөлөгчийн эрх, 13.1.3.үйлчлүүлэгчтэйгээ ганцаарчлан уулзах боломжоор хангагдах.

[23] Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 5.1 дүгээр зүйл. Өмгөөлөгчийн эрх, үүрэг, 2.1. Гэрч, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчтэй ганцаарчлан даруй уулзах, түүнээс мэдүүлэг авахад байлцах, асуулт тавих;

Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийн 3.3 дугаар зүйл. Өмгөөлөгч, холбогдогчтой ганцаарчлан уулзах, түүнээс мэдүүлэг авахад байлцах, асуулт тавих, тэмдэглэлд тусгуулах; Сэжигтэн, яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих, шийдвэрийг биелүүлэх тухай хуулийн 19 дүгээр зүйл. Хоригдсон этгээд өмгөөлөгч болон төрөл садан, бусад хүмүүстэй уулзах, 19.1. Хоригдсон этгээд нь хорих байранд өөрийн өмгөөлөгчтэй ганцаарчлан уулзаж болно. Хоригдсон этгээд өмгөөлөгчтэйгөө ганцаарчлан уулзах нөхцөлөөр хангагдсан байна.

Гэвч уулзалтын өрөөнд шилээр тусгаарлалт хийсэн нь түүнийг хагалж хоригдогч өөртөө болон бусдад гэмтэл учруулах, мөн утсан харилцууpаар холбогдож байгаа нь шугам сүлжээг ашиглан яриаг чагнах, нууцлал алдагдах эрсэлтэй байж болзошгүй болохыг ХЭҮК-ын гишүүний 2023 оны 02 дугаар сарын 20-ны өдрийн 06/16 дугаар зөвлөмжид тэмдэглэсэн.24 Мөн өмгөөлөгчидтэй хийсэн ярилцлагын үеэр ШШГЕГ-ын харьяа Цагдан хорих 461 дүгээр хаалттай хорих ангид үйлчлүүлэгчтэй камертай өрөөнд утсан харилцууpаар ярилцахад чагнахгүй гэсэн баталгаа байхгүй тул ганцаарчлан уулзах эрх зөрчигдөж байгаа талаар ярьж байв.

Тохиолдол 4

"...ШШГЕГ-ын харьяа Цагдан хорих 461 дүгээр хаалттай анги дээр үйлчлүүлэгчтэйгээ утасны цаанаас харьцдаг. Энэ нь чагнаж байгаа сэжиг үүсгэдэг. Мөн тухайн байр нь камертай байдаг. Энэ нь өмгөөлөгчид үйлчилгээгээ үзүүлэх боломжгүй болгодог. Камер тавьсан мөн утасны цаанаас ярьж байгаа нь хууль бусаар тагнаж чагнаж байгаа хэрэг гэж үзэж байна. Ер нь чагнахгүй байна гэсэн баталгаа байхгүй..."

(Өмгөөлөгчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Мөн өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчтэй ганцаарчлан уулзах эрхийн харилцааг зохицуулсан холбогдох хуулийн зохицуулалт харилцан адилгүй байгааг анхаарч зохицуулалтыг ижилтгэх шаардлагатай. Тухайлбал Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 5.1 дүгээр зүйлийн 2.1-т өмгөөлөгч гэрч, сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчтэй ганцаарчлан "даруй" уулзах эрхтэй байхаар зохицуулсан бол Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуулийн 3.3 дугаар зүйлийн 4.1-т өмгөөлөгч холбогдогчтой ганцаарчлан уулзах эрхийг заасан боловч даруй уулзах эрхийг хуульчлаагүй.

Зарим орон нутагт цагдан хоригдож байгаа үйлчлүүлэгчтэйгээр уулзахын тулд шүүгчийн зөвшөөрлийг шаардах зэрэг хууль бус практик үйлчилж байгааг зарим өмгөөлөгчид ярилцлагын үеэр онцолж байв.

Тохиолдол 5

"...2023 онд Ховд аймагт хэрэг өмгөөлж байхад Ховд аймгийн шүүх дээр цагдан хоригдож байгаа үйлчлүүлэгчтэйгээ уулзахын тулд шүүгчээс зөвшөөрөл авдаг кэйс одоог хүртэл үйлчилж байсан. Гэтэл энэ чинь аль хэдийн байхгүй болсон зүйл өмгөөлөгчид саадгүйгээр үйлчлүүлэгчидтэйгээ уулзаж үйлчлүүлэгчийнхээ хууль ёсны ашиг сонирхлыг хамгаалах эрхтэй. Гэтэл өмгөөлөгч нар хуульд заасан эрхээ эдэлж чадахгүй шүүгчээс зөвшөөрөл авдаг тохиолдол байна..."

(Өмгөөлөгчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Мөн Ковид-19 цар тахлын нөхцөл байдалтай холбогдуулан өндөржүүлсэн бэлэн байдлын зэрэгт шилжсэн хугацаанд хэргийн оролцогчдыг цахимаар оролцуулахдаа шүүгдэгчийн өмгөөлөгчтэйгөө ганцаарчлан уулзах эрх, түүнчлэн өмгөөлөгч бусад өмгөөлөгчтэйгөө зөвлөлдөх эрхийг цахим орчинд хэрхэн хэрэгжүүлэх нь тодорхойгүй байсан нь цаашид шүүхийн үйл ажиллагаанд цахим

[24] ХЭҮК-ын гишүүний 2023 оны 02 дугаар сарын 20-ны өдрийн 06/16 дугаар зөвлөмж.

технологи нэвтрүүлэх бодлого, үйл ажиллагааг нэвтрүүлэхэд анхаарах чухал асуудлын нэг юм.

Дарамт, шахалт, айлган сүрдүүлэлт зэрэг хөндлөнгийн нөлөөлөл, эрсдэлээс ангид хамгаалагдсан байх эрх

НҮБ-ын "Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх Үндсэн Зарчмууд"-д хуульчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааг айлган сүрдүүлэлт, дарамт, зүй бус хөндлөнгийн нөлөөллөөс ангид байдлаар хэрэгжүүлэх баталгааг төр хангах үүрэгтэй[25] хэмээн заасан бол НҮБ-ын Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглалд хүний эрх хамгаалах эрхийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд шаардлагатай хууль тогтоомж, захиргааны болон бусад алхмуудыг оролцогч улс бүр авч хэрэгжүүлэхээр заасан. Олон улсын Хуульчдын Холбооны "Хуульчийн Мэргэжлийн Бие даасан Байдлын талаарх Стандартад" зааснаар хуульч нь мэргэжлийнхээ тогтоосон дүрэм, хэм хэмжээ, ёс зүйг баримтлан үйлчлүүлэгчийн хууль ёсны ашиг сонирхолд нийцүүлэн эрх бүхий байгууллага, олон нийтийн дарамт шахалт, айдасгүйгээр мэргэжлийн үйл ажиллагаагаа чөлөөтэй хэрэгжүүлнэ.[26]

Бүдүүвч 4. Ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад эрх зөрчигдөх явдал гардаг эсэх (1-5 оноогоор)

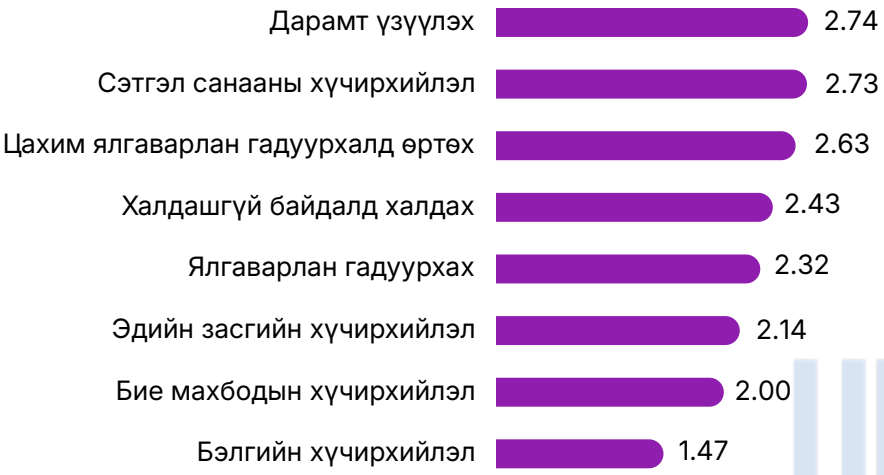

1 - огт үгүй, 5 - байнга

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Судалгаанд хамрагдсан өмгөөлөгчдөөс ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад эрх нь зөрчигдөх явдал гардаг эсэхийг тодруулласа. Өмгөөлөгчдийн дунд дарамт үзүүлэх, сэтгэл санааны хүчирхийлэл, цахим ялгаварлан гадуурхалтад өртөх явдал хамгийн түгээмэл байна. Гэсэн хэдий ч дээрх үзүүлэлт нь тус аргачлалын дундаж үзүүлэлтээс бага үнэлгээтэй байлаа. Харин бие махбодын болон бэлгийн хүчирхийлэлд өртсөн гэх хувь хамгийн бага үзүүлэлттэй байлаа.

[25] "Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх Үндсэн Зарчмууд"-ын 16 дугаар зүйл. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers

[26] "Хуульчийн мэргэжлийн бие даасан байдлын талаарх стандарт"-ын 6 дугаар зүйл. https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA5-48D26B5E72E7

Өмгөөллийн тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.2-т “Төрийн байгууллага, албан тушаалтан, гүйцэтгэх ажилтан, мөрдөгч, прокурор, шүүгч, улс төрийн нам, хүн, хуулийн этгээд хэн боловч өмгөөлөгч хуулийн хүрээнд мэргэжлийн үйл ажиллагаагаа эрхлэхэд нь дарамт шахалт үзүүлэх, саад учруулах, баталгаа шаардах, заналхийлэх, бусад байдлаар хөндлөнгөөс нөлөөлөхийг хориглоно” хэмээн заасан нь хууль зүйн чухал баталгаа юм. Гэвч дээрх хуулийн заалтын бодит хэрэгжилт хангалтгүй хэмээн судалгаанд оролцсон өмгөөлөгчид үзжээ. Нийт судалгаанд оролцсон өмгөөлөгчдийн 12.4 хувь дээрх баталгаа огт хангагдаагүй гэсэн бол 33.8 хувь нь хангалтгүй, 36.4 хувь нь зарим талаар хангагдсан гэсэн бол ердөө 6.1 хувь нь хангалттай сайн, 11.3 хувь нь ерөнхий хангагдсан хэмээн дүгнэжээ.

Бүдүүвч 5. Өмгөөлөгчид өөрсдийн ажлыг хэр зэрэг аюул эрсдэлтэй гэж үзсэн байдал (хувиар)

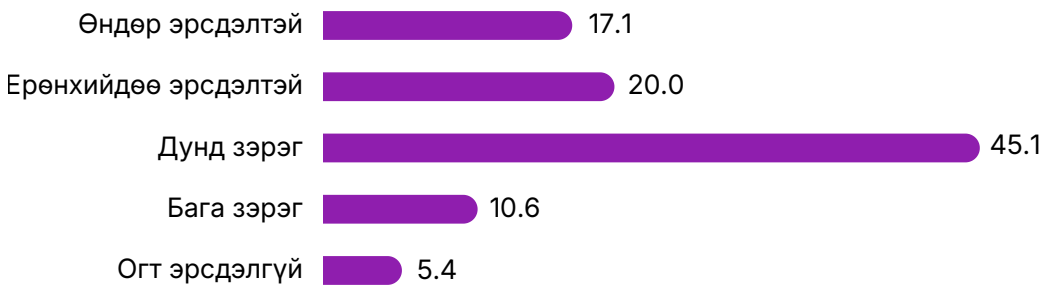

Судалгаанд хамрагдсан өмгөөлөгчид өөрсдийн ажлыг дунд болон түүнээс дээш эрсдэлтэй гэж дийлэнх хувь нь үзэж байна. Тухайлбал 17.1 хувь нь өндөр эрсдэлтэй, 20.0 хувь нь ерөнхийдөө эрсдэлтэй гэж хариулжээ. Үүнээс харахад өмгөөлөгчид өөрсдийн үйл ажиллагаагаа аюул эрсдэлтэй гэж үнэлж байна.

Өмгөөлж байгаа хэрэг, маргаан, эсхүл гаргасан гомдолтой нь холбогдуулан эрх мэдэл, албан тушаалаар айлган сүрдүүлэх, гуравдагч этгээдээр дамжуулан шууд болон шууд бусаар дарамтлах, нөлөөлөх гэж оролдох явдал гардаг болохыг өмгөөлөгчидтэй хийсэн ярилцлагын үеэр зарим өмгөөлөгчид онцолж байв.

Тохиолдол 6

“...Иргэний хэрэг шийдвэрлэхдээ ёс зүйн ноцтой зөрчил гаргасан шүүгчид холбогдуулан шүүхийн Сахилгын хороонд гомдол гаргасан. Шүүхийн Сахилгын хорооны хянан үзэх хуралдаан товлогдсоны дараа нөгөө шүүгч нөлөө бүхий өөр албан тушаалтнаар дамжуулан нөлөөлөх гэж оролдсон. Хэдийгээр айлган сүрдүүлж, дарамтлаагүй боловч өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулахад нөлөөлдөг энэ мэт зүйлсийг тэвчээд өнгөрдөг...”

(Өмгөөлөгчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Улс төрийн агуулгатай, эсхүл өндөр албан тушаал хашиж байсан хүмүүст холбогдох эрүүгийн хэрэгт хууль зүйн туслалцаа үзүүлж байгаа өмгөөлөгчдийн

амь нас, аюулгүй байдалд заналхийлэх, айлган сүрдүүлэх, дарамт, шахалт үзүүлсэн тухай өмгөөлөгчид нийтэд хандан мэдээлсэн нь цөөнгүй байна. Гэвч өмгөөлөгчийн аюулгүй байдлыг шуурхай хангах, өмгөөлөгчийн аюулгүй байдалд заналхийлсэн, айлган сүрдүүлсэн тохиолдолд авах арга хэмжээ тодорхой бус байна.

Тохиолдол 7

"...Мөрдөн байцаагч Т, АТГ-ын томоохон албан тушаал хашдаг бололтой нүдний шилтэй нэг хүний хамт шатан дээр тосож уулзсан. Нүдний шилтэй нөхөр "Чи муу гөлөг яах гээд байгаа юм бэ. Яасан их хэл ам хийж сэтгүүлч дууддаг новш вэ. Зөрүүлээд сэтгүүлч дууд. Наад муу чинь өмгөөлөгч мөн юм уу". Үнэмлэхийг нь шалга. Ална шүү. Амьдралгүй болгоно шүү п... минь гэх мэтээр дарамталсан. Би ч үнэмлэхээ үзүүлсэн. Тэгсэн "Энэ муугаас архи үнэртээд байгаа юм биш үү" гэхээр нь халаасандаа байсан долоогонын хандаа үзүүлсэн. Тэгсэн долоогонын хандыг булааж авах гэж оролдсон. Нэг нь гар мушгиж, нөгөөх нь авах гээд байдал эвгүйдээд эхэлсэн. Намайг яаж ч магадгүй юм байна гэдгийг гаргасан авир байдлаас нь ойлгосон. Дугаараа нууцалсан утаснаас хоёр ч удаа үл таних этгээд залгаж дарамталсан. "Чамайг ална. "Г.Д" энэ тэр гэж хуцаад байвал ална шүү. Аятайхан байгаарай. Үг хэлээ бодож хуцаарай" гэх мэтээр амь нас, гэр бүлд минь дарамт шахалт учруулж байгаа болохоор арга буюу үйлчлүүлэгчийг өмгөөлөхөөс татгалзсан..."

(Өмгөөлөгч "Д.С"-ийн 2015 онд хэвлэл мэдээлэлд өгсөн ярилцлагаас)[27]

Түүнчлэн өмгөөлөгчидтэй хийсэн ярилцлагын үеэр зарим өмгөөлөгч улс төрийн оролцоотой хэргүүд дээр ажиллахад хаанаас, юунаас гэдэг нь мэдэгдэхгүй зүй бус нөлөөлөл, шууд болон шууд бус дарамт ирдэг тул аюулгүй байдлаа хангахын тулд зарим тохиолдолд өмгөөллийн үйлчилгээ үзүүлэхээс татгалзах, эсхүл аль болох улс төртэй холбоотой хэрэгт өмгөөлөгчөөр ажиллахаас зайлсхийдэг тухайгаа хэлж байв.

Тохиолдол 8

"...Ер нь өмгөөлөгчид жоохон дугараад байвал чимээгүй болгочихдог. Яагаад чимээгүй болчихсон бэ гэхээр дарамт нь дийлдэхгүй байна гэсэн зүйлс их байдаг. Мэргэжлийн үйл ажиллагаагаа явуулсныхаа төлөө өөрийнхөө хувийн амьдралаар хохирсон өмгөөлөгчид олон байдаг. Тиймээс өөр өөрсдийнхөө жижиг хэргийг аваад амьдралаа залгуулаад явж байхыг боддог. Томоохон хэрэг аваад ажиллахад АТГ тагнаж, чагнаж, өмгөөлөгч дээр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулдаг гэж боддог. Мэдээллийн аюулгүй байдал огт хангагдаагүй. Хүний эрх хамгаалах гэж явж байгаад өөрөө хэрэгт ордог, улс төрийн хэрэг маргаан өмгөөлөхөд маш их ганцаарддаг. Ямар нэгэн байдлаар дарамталж чимээгүй болгосон тохиолдол их байдаг болохоор өмгөөлөгчдийн хувьд мөрөөрөө амь зуугаад явж байсан нь дээр гэж үздэг. Худлаа, үнэн нь мэдэгдэхгүй олон асуудал тавьж шалгадаг, зоригийг нь мохоодог..."

(Өмгөөлөгчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 9

"...Өмгөөлөгч "Г.Б" нь 2024 оны 04 дүгээр сарын 21-ний өдөр гэрээсээ гараад ор сураггүй алга болсон гэх гомдлыг түүний төрсөн дүү Г.Н-ээс Чингэлтэй дүүргийн Цагдаагийн газрын 1 дүгээр хэлтэст энэ оны 4 дүгээр сарын 25-ны өдрийн 00 цаг 57 минутад гаргасан.
Тус хэлтсээс эрэн сурвалжлах ажиллагаа хийснээр 2024 оны 04 дүгээр сарын 26-ны өдөр Нийслэлийн Хан-Уул дүүргийн 22 дугаар хорооны нутаг дэвсгэрт байрлах "Богд хаан" амралтын газрын автомашины зогсоол орчмоос иргэн "Г.Б"-ийн унаж явсан улсын дугаартай

[27] https://medee.mn/p/79637

автомашинд хэргийн газрын үзлэг хийхэд тэрээр арын суудалд нас барсан байдалтай олдсон. Амь хохирогчийн буудуулж нас барсан үхлийн шалтгааныг тогтоохоор Шүүх шинжилгээний ерөнхий газраас цогцост задлан шинжилгээ хийсэн бөгөөд Цагдаагийн байгууллагаас мөрдөн шалгах ажиллагааг үргэлжлүүлэн явуулж байна...

(Цагдаагийн ерөнхий газрын Хэвлэлийн төлөөлөгчийн 2024 оны 04 дүгээр сарын 30-ны өдөр хийсэн мэдээллээс)[28]

Монгол Улс 2013 онд Тахарын албаны тухай хуулийг баталж, шүүх, шүүгчийн аюулгүй байдлыг хангах, гэрч, хохирогчийг хамгаалах зэрэг чиг үүрэг хэрэгжүүлэх бие даасан байгууллага буюу "Тахарын алба"-ыг байгуулсан хэдий ч 2016 онд татан буулгасан байна. Одоо Цагдаагийн ерөнхий газрын дэргэдэх Гэрч, хохирогчийг хамгаалах хэлтэс уг чиг үүргийг хэрэгжүүлж байна. Улс орнууд биечилсэн хамгаалалтыг цагдаагийн байгууллагаас хэрэгжүүлэхээр зохицуулсан боловч энэ биечилсэн хамгаалалт нь хүний эрх хамгаалагчдад айдас, түгшүүр төрүүлдэг сул талтай талаар НҮБ-ын Хүний эрх хамгаалагчийн асуудал хариуцсан тусгай илтгэгч Мишель Форст 2019 оны 04 дүгээр сард Монгол Улсад ажилласан тайландаа дурджээ. Хүний эрхийн олон улсын байгууллагууд хүний эрх хамгаалагчийн аюулгүй байдлыг хангах үүднээс мэргэшсэн аюулгүй байдлын тусгай байгууллагыг байгуулах талаар санал дэвшүүлдэг. Иймд хүний эрх хамгаалагчдыг аюул, эрсдэлээс хамгаалах үр дүнтэй цогц арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийн тулд дагнасан байгууллага бий болгох асуудлыг бодлого, үйл ажиллагааны хүрээнд анхаарах нь зүйтэй юм. Тухайлбал 2005 онд төрсөн охиндоо бэлгийн хүчирхийлэл үзүүлсэн гэх гэмт хэрэгт хохирогчийн өмгөөлөгчөөр ажилласан “Л.Х”-д ял шийтгүүлсэн этгээд нь ялаа эдэлж байх хугацаандаа бусдаар дамжуулан заналхийлж сүрдүүлсэн шинжтэй үйлдлүүд гаргадаг байсан учраас тухайн үед Тахарын алба хяналт тавьж түүнийг эрсдэлд орохоос хамгаалж байсан боловч тус алба татан буугдсан. Ял шийтгүүлсэн этгээд “А.А” нь 16 жилийн дараа ялаа эдэлж суллагдан хамт орон нутагт амьдарч, дахин заналхийлэх болсон миний эрхийг хамгаалж өгнө үү.” гэх агуулга бүхий гомдлыг ХЭҮК-т гаргасан.

Мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулсны төлөө аливаа хариуцлагад татагдахгүй байх баталгаагаар хангуулах, эрх чөлөө нь хязгаарлагдсан үйлчлүүлэгчтэйгээ уулзах, зохих хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх боломжоор хангагдах, өмгөөлөгч-үйлчлүүлэгчийн нууцлалыг бүрэн дүүрэн хангуулах, үйлчлүүлэгчээ төлөөлөх, эрх ашгийг хамгаалах үүднээс шүүх болон төрийн бусад байгууллагад чөлөөтэй хандах, мэдээлэл олж авах эрхийг баталгаатай эдлэх хэрэгцээ өмгөөлөгчдөд байна.

Өмгөөлөгчийг мэргэжлийн үйл ажиллагаатай нь холбогдуулан хууль бусаар саатуулах, эрх чөлөөтэй байх эрхийг зөрчих, хязгаарлах

Өмгөөлөгчдийг өмгөөллийн үйл ажиллагаатай нь холбогдуулан хууль бусаар, хууль бусаар баривчлах, саатуулах тохиолдол гарч байгаа нь хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаанд тулгарч байгаа томоохон эрсдэл бөгөөд энэ нь

[28] https://www.facebook.com/zugii/videos/%D1%88%D1%83%D1%83%D0%B4/3627319150866176/

үйлчлүүлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хуулийн хүрээнд тууштай хамгаалах өмгөөллийн үйл ажиллагаанд баримтлах үндсэн зарчим алдагдахад хүргэж байна.

Тохиолдол 10

"...Миний өмгөөлж байгаа 4 хүний гурвыг нь цагдан хорьсон. Гэтэл би өөрөө 30 хоног баривчлагдсан. Үйлчлүүлэгч нартаа их санаа зовж байна. Манай хүмүүсийг Өвөрхангай аймгаас баривчилж ирсэн өглөө намайг Улсын мөрдөн байцаах газраас дуудаад "Б өмгөөлөгчөөрөө авъя гэж байна, та зөвлөгөө өгөх хэрэгтэй байна" гэж хэлсэн. Тэгээд нэг өрөөнд оруулаад хашчихсан. Бас л хуурч аваачсан гэсэн үг. Нэлээд удсаны дараа хэрэг бүртгэгчийн өрөөнд оруулаад жагсаал, цуглаан зохион байгуулсан талаараа тайлбар өг гэсэн. Миний хувд "Гал үндэстэн" холбооны хуулийн зөвлөх учраас тайлбар өгөхгүй. Өмгөөлөгч хүнийг тухайн үйлчлэгчийнх нь явуулсан үйл ажиллагаа, бусад шалтгаанаар тайлбар авахыг хориглоно гэж заасан учраас ямар ч тайлбар өгөхгүй. Хэрэг бүртгэгч таны явуулж байгаа үйл ажиллагаа хууль бус байна гэдгийг хэлсэн..."

(Өмгөөлөгч "Г.Д"-ийн хэвлэл мэдээлэлд өгсөн ярилцлагаас)[29]

Тохиолдол 11

"...2009 оны 02 дугаар сард Нийслэлийн цагдаагийн газар Монгол Улсаас албадан гаргах гэж байгаа шашны ажилтнуудыг төлөөлсөн орон нутгийн өмгөөлөгчийг 4 цагийн турш баривчилж саатуулсан. Тус өмгөөлөгчийг ямар ч хэрэгт яллаагүй боловч өмгөөлөгчийн мэдэгдэж байгаагаар түүнд торгууль ногдуулж, захиргааны арга хэмжээ авсан бөгөөд цаашид гадаадын шашны ажилтнуудыг төлөөлөхгүй байхыг анхааруулсан. Тус өмгөөлөгч шүүхэд гомдол гаргахад шүүхээс цагдаагийн байгууллага хууль бусаар ажилласан болохыг тогтоосон..."

(АНУ-ын Төрийн департаментын 2009 оны олон улсын шашны эрх чөлөөний тухай тайлангаас)[30]

Тохиолдол 12

"...Эрүүгийн хэргийн мөрдөгч С, түүний мөрдөж байсан хэрэгт өмгөөлөгчөөр ажиллаж байсан А нар хэрэгт хүсэлт гаргах асуудлаар санал зөрөлдөж, цагдаагийн хэлтсийн байранд маргалдах үед мөрдөгч С нь өмгөөлөгчийг "архи үнэртүүлж маргасан" гэх шалтгаанаар тушаал өгч албадан эрүүлжүүлсэн. Уг хэргийг 2022 онд Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхээс шийдвэрлээд мөрдөгч С-г Эрүүгийн хуулийн 13.9 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт заасан эрх бүхий албан тушаалтан хуульд заасан үндэслэл журмыг зөрчиж хүний эрх чөлөөнд халдсан гэм буруутайд тооцсон. Анхан шатны шүүхийн шийдвэрийг давж заалдах шатны шүүх хүчингүй болгож С-д холбогдох хэргийг хэрэгсэхгүй болгосон. Харин хяналтын шатны шүүх давж заалдах шатны шүүхийн магадлалыг хүчингүй болгож, анхан шатны шүүхийн шийтгэх тогтоолыг хэвээр үлдээсэн..."

(УДШ-ийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдааны 2022 оны 11 дүгээр сарын 02-ны өдрийн 159 дүгээр тогтоолоос)[31]

Өмгөөллийн үйл ажиллагаа явуулсантай холбогдуулан өмгөөлөгчид эрүүгийн хэрэг үүсгэх, шүүхэд шилжүүлэх, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тохиолдол гарч байгаа тул өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үүргээ зохих ёсоор биелүүлсэнтэй нь

[29] Сэтгүүлч "С.О", "Өлсгөлөн зарлахаас өөр арга байгаагүй", 2011 оны 07 дугаар сарын 10-ны өдөр. https://news.mn/r/74153/

[30] АНУ-ын Элчин сайдын яамнаас 2009 онд гаргасан "Олон улсын шашны эрх чөлөөний тайлан". https://mn.usembassy.gov/our-relationship/official-reports/2009-international-religious-freedom-report/

[31] УДШ-ийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдааны 2022 оны 11 дүгээр сарын 02-ны өдрийн 159 дүгээр тогтоол. https://supremecourt.mn/mn/printc?id=36546

холбогдуулан хариуцлага хүлээлгэхгүй байх эрх зүйн зохицуулалтыг бүрдүүлэх нь чухал байна.

Өмгөөллийн үйл ажиллагааг хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлсний төлөө зүй бусаар шийтгэхгүй байх баталгаа

НҮБ-ын Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх үндсэн зарчмуудад өмгөөлөгчийн хүлээн зөвшөөрөгдсөн мэргэжлийн чиг үүрэг, хууль болон ёс зүйн хэм хэмжээнд нийцсэн аливаа үйлдлийнх нь төлөө эрүүгийн, захиргааны, эдийн засгийн болон бусад шийтгэл хүлээхгүй, эсвэл ийм заналхийлэлд өртөхгүй байх баталгааг хангах нь төрийн үүрэг байхаар заасан[32].

Түүнчлэн хүний эрх хамгаалагчийг хуулиар хамгаалагдсан ажил, үйл ажиллагааных нь төлөө болон бусад нотлогдоогүй үндэслэлээр яллах, баривчлах зорилгоор эрх зүйн тогтолцоог буруугаар ашиглах, захиргааны хяналт хэрэгжүүлэх, хяналт шалгалт хийх, эрүүгийн болон бусад хариуцлага хүлээлгэхгүй байх талаар Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал+25 баримт бичигт онцлон тэмдэглэсэн[33].

Харин Өмгөөллийн тухай хууль болон бусад хууль тогтоомжид өмгөөллийн үйл ажиллагааг хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлсэнтэй нь холбогдуулан өмгөөлөгчид эрүүгийн болон бусад хариуцлага хүлээлгэхгүй байх баталгааг хангах талаар ойлгомжтой, тодорхой зохицуулаагүйгээс өмгөөлөгчийг мэргэжлийн үйл ажиллагаатай нь холбогдуулан хууль бусаар сэжигтэн, яллагдагчаар татах, баривчлах, саатуулах, шийтгэл оногдуулах тохиолдол практикт гарч байна. Хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаатай нь холбогдуулан өмгөөлөгчид эрүүгийн болон зөрчлийн хэрэг үүсгэн шалгаж байсан гэсэн асуултад нийт судалгаанд оролцсон өмгөөлөгчдийн 1.4 хувь нь зөрчлийн хэрэгт, 7.3 хувь эрүүгийн хэрэгт холбогдон шалгагдсан хэмээн хариулжээ. Гэвч өмгөөлөгч өмгөөллийн үйл ажиллагаатай нь холбоотойгоор эрүүгийн хэрэгт шүүгдэгчээр татагдаж, ял шийтгэл хүлээсэн талаарх мэдээлэл судалгааны явцад олдсонгүй.

Тохиолдол 13

"...Өмгөөлөгч "А.П" миний бие шөнийн 01:00 цаг өнгөрч байхад Д.М надаас өмгөөллийн туслалцаа хүссэний дагуу нийслэлийн Сүхбаатар дүүргийн Цагдаагийн 1 дүгээр хэлтэс дээр яваад очиход намайг үйлчлүүлэгчтэй уулзуулаагүй. Ямар ч шалтгаангүй хагас цаг орчим хүлээлгэж, эцэст нь хуулийн шаардлага тавьж байж дээш гартал зөрүүлээд Д-г Цагдан хорих 461 дүгээр анги руу аваад явчихсан. Би Д.М-ийн араас ШШГЕГ-ын харьяа Цагдан хорих 461 дүгээр хаалттай анги руу очиход гадна нь хэсэг залуус хууль ёс шаардаж байсан. Би ч үнэмлэхээ үзүүлээд дотогш нэвтэрсэн. Намайг ороход энгийн хувцастай хүн "Өөрөө өмгөөлөгч нь үү, түр хүлээж бай, удахгүй уулзуулна" гээд хүлээлгэсэн. Энд бас л хууль зөрчигдөж байгаа юм. Нэлээд байсны эцэст эмчийн үзлэгийн өрөөнөөс Д.М "Би энд байна" гээд орилсон нь шөнийн 02:00 цаг өнгөрч байсан уе ба, яг түүнтэй давхцаад шүүхийн шийдвэрийнхэн "Хүнээ аваарай, явуулаа" гээд Д.М-г гаргаад ирсэн. Прокурорын тогтоолгүй, баривчлах зөвшөөрөлгүйгээр хүнийг цагдаа нар баривчлаад аваад ирсэн учраас шүүхийн шийдвэрийнхэн

[32] "Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх үндсэн зарчмууд". https://www.ohchr.org/en/instruments mechanisms/instruments/basic-principles-role-lawyers

[33] Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал +25, НҮБ-ын Нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих хувь хүн, нийгмийн нэгж, байгууллагын эрх, үүргийн тунхаглал" (Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал) https://ishr.ch/defenders-toolbox/resources/declaration-25/

хуулиа мөрдөөд гаргасан ба гадна байсан залуус Д-г гаргаад ирэхэд бүчиж аваад гарсан ийм л үйл явдал болсон, би тэр үед хөндлөнгөөс хараад зогсож байсан. Миний бие ШШГЕГ-ын харьяа Цагдан хорих 461 дүгээр хаалттай анги руу очин өөрийн мэргэжлийн нэвтрэх үнэмлэхийг үзүүлэн зөвшөөрөл аваад дотогш нэвтэрсэн байтал өнөөдөр Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 23.1-ийн дагуу хууль сахиулагчдын биед халдсан хэргээр яллагдагч болгоод байна..."

(Өмгөөлөгч "А.П"-ын хэвлэл мэдээлэлд өгсөн ярилцлагаас[34])

Гэвч дээрх болсон үйл явдалтай нь холбогдуулж өмгөөлөгч А.П-г Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа Цагдан хорих 461 дүгээр ангиас Д.М-г авч явах зорилгоор "Хууль бус баривчилгаа явагдаж байна, хүнээ авъя" гэх зэргээр яллагдагч Э нарыг уриалж, улмаар албан үүргээ биелүүлэхтэй нь холбогдуулан хүч хэрэглэн эсэргүүцсэн гэмт хэрэг үйлдэхэд зориуд хүргэсэн үндэслэлээр Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 23.1 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар эрүүгийн хэрэг үүсгэж яллагдагчаар татсан. 2021 оны 10 дугаар сарын 26-ны өдрийн прокурорын тогтоолоор түүнд холбогдох хэргийг гэмт хэргийн шинжгүй гэсэн үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгосон. Ийнхүү өмгөөлөгчийг өмгөөллийн үйл ажиллагаа эрхэлсэн үйлдэлтэй нь холбогдуулан хууль бусаар яллагдагчаар татаж байгаа нь өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааг эрхлэх баталгааг ноцтой алдагдуулж, хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхэд айлган сүрдүүлэлт, дарамт шахалт үзүүлж байгаа хэлбэр юм.

Өмгөөлөгчийн төлөөлөх бүрэн эрх

Хүн бүр өөрийн эрхэлсэн ажил, мэргэжлээ хууль ёсоор хэрэгжүүлэх эрхтэй бөгөөд мэргэжлийнхээ үр дүнд бусдын нэр төр, хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөнд нөлөөлж чадах хүн бүр эдгээр эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэх ёстой.35 Өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа нь хүний эрхийн зөрчил, хүчирхийллийг таслан зогсоох, зөрчигдсөн эрхийг сэргээхэд чухал ач холбогдолтой бөгөөд энэ нь үйлчлүүлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг хуульд заасан эрх, үүргийн хүрээнд аль ч байгууллагад төлөөлөх эрхээр илэрдэг.

Өмгөөллийн тухай хуулийн 13 дугаар зүйлийн 13.1.2-т өмгөөлөгчийн төлөөлөх бүрэн эрхийг ойлгомжтой, тодорхой хуульчилсан хэдий ч, хуулийн заалтын хэрэгжилт практикт маш хангалтгүй байгааг өмгөөлөгчид онцолж байна. Хуульд өөрөөр заагаагүй бол өмгөөлөгч хууль зүйн мэргэжлийн туслалцаа үзүүлэхэд шаардлагатай лавлагаа, тодорхойлолт, баримт сэлтийг тухайн асуудлыг хариуцсан төрийн, төрийн бус байгууллагаас гаргуулан авах зорилгоор өмгөөлөгчийн хүсэлт гаргах эрх, хүсэлтээ шийдвэрлүүлэх эрхийн баталгаа практикт хэрхэн хэрэгждэг талаарх асуултад өмгөөлөгчийн 19 хувь нь огт хангагдаагүй, 33.1 хувь нь хангалтгүй, 32.4 хувь нь зарим талаар хангагдсан гэсэн бол ердөө 9.6 хувь нь ерөнхий хангагдсан, 5.9 хувь нь хангалттай сайн гэж хариулжээ.

---

[34] https://ubn.mn/p/19689

[35] НҮБ-ын Нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих хувь хүн, нийгмийн нэгж, байгууллагын эрх, үүргийн тунхаглал" (Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал)-ын 11 дүгээр зүйл.

Өмгөөллийн үйл ажиллагааны хүрээнд холбогдох байгууллагаас мэдээлэл, баримт, тодорхойлолт гаргуулах зэргээр хуульд заасан төлөөлөх бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх боломжгүйгээс үйлчлүүлэгчээс итгэмжлэл авах практик тогтжээ. Гэвч мэргэжлийн үйл ажиллагааны алхам тутам үйлчлүүлэгчээс ийнхүү итгэмжлэл авах нь цаг хугацаа, зардал шаардахаас гадна зарим тохиолдолд үйлчлүүлэгчээс итгэмжлэл авах бодит боломжгүй болсон үед мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах боломж хязгаарлагддаг талаар өмгөөлөгчидтэй хийсэн ярилцлагын үеэр олон өмгөөлөгч онцолсон.

Тохиолдол 14

"...Үйлчлүүлэгчийн эрх, хууль ёсны ашиг сонирхлыг аль ч байгууллагад төлөөлөх эрх хэрэгждэггүй. Заавал итгэмжлэл хийлгэдэг учир хугацаа алдах зэрэг чирэгдэл үүсдэг. Жишээ нь, Баянзүрх дүүргийн Нийгмийн халамжийн газарт лавлагаа авахаар хандсан боловч мэргэжилтнээс нь авч чадаагүй тул дарга дээр нь орж асуугаад дарга нь өгөхгүй гээд гаргаж байсан. Яг иймэрхүү дээр өөр нэг өмгөөлөгч төрийн захиргааны байгууллагыг шүүхэд өгөөд, давж заалдах шатны шүүх хүртэл яваад, ялалт байгуулаад тэр байгууллагаас лавлагаагаа гаргуулж авч байсан. Баянзүрх дүүргийн Нийгмийн халамжийн газарт энэ жишээг хэлээд ч лавлагааг авч чадаагүй..."

(Өмгөөлөгчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Ялангуяа, эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд өмгөөлөгч үйлчлүүлэгчийн ашиг сонирхлыг тууштай хамгаалах чиг үүргийн хүрээнд холбогдох байгууллагаас баримт сэлт, тодорхойлолт, лавлагаа гаргуулах боломж хязгаарлагдмал байгаа нь яллах болон өмгөөлөх талын эрх тэгш мэтгэлцэх зарчмыг алдагдуулахад хүргэж байгаа тул Өмгөөллийн тухай хуульд заасан нотлох баримтын хэмжээнд үнэлэгдэх, эсхүл хэрэг, маргаанд ач холбогдол бүхий нөхцөл байдлыг тогтооход шаардлагатай эд зүйл, баримт сэлтийг хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу цуглуулах өмгөөлөгчийн эрхийг хэрэгжүүлэх нөхцөлийг бүрдүүлэх нь чухал байна.

Тохиолдол 15

"...Лавлагаа авч чадахгүй байгаа тохиолдолд өмгөөлөгчид ихэвчлэн прокурор, мөрдөгч рүүгээ л хүсэлт гаргадаг. Энэ нөхцөлд тухайн хүн нь гайгүй мөрдөгч байвал лавлагаа гаргаж өгдөг, хүсэхгүй бол гаргаж өгдөггүй. Хүний үзэмжээр шийдэгдэх асуудал болж хувирдаг. Ерөнхийдөө прокурор өмгөөлөгчийн хүсэлтийг хангахаас татгалзах тохиолдол их байдаг. Яллах болон өмгөөлөх тал тэгш биш. Яллах талд илүү их эрх мэдэлтэй. Жишээ нь өмгөөлөгч лавлагаагаа хуулийн хүрээнд тухайн байгууллагаас авч чадахгүй байгаа тул прокурор, мөрдөгчөөс энэ лавлагааг аваад өгөөч гэж гуйдаг. Энэ үед прокурор, мөрдөгч нар чи энэ мэдээллийг юунд хэрэглэх гэж байгаа вэ? гэж асуудаг. Ийм нөхцөлд өмгөөлөгч өмгөөллийнхөө бүх тактик, төлөвлөгөөгөө ярьж өгөх хэрэгтэй болдог. Зарим тохиолдолд өмгөөлөгчийн мэдээлэл, лавлагаа авах хүсэлт дээр хэргийн талаар өмгөөлөгчийн бүх төлөвлөгөөг яриулж бичиж авсныхаа дараа хүсэлт хангахаас татгалздаг. Ингээд өмгөөлөгч прокурорт хамаг хөзрөө дэлгэнэ гэдэг шиг зүйл болдог..."

(Өмгөөлөгчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Өмгөөллийн үйл ажиллагааны баталгааг алдагдуулсан журам

Өмгөөллийн тухай хууль болон бусад хуулиар баталгаажуулсан өмгөөлөгчийн эрх, өмгөөллийн үйл ажиллагааны баталгааг алдагдуулж байгаа дүрэм, журмыг

хүчингүй болгох шаардлагатай байгааг өмгөөлөгчид ярилцлагын үеэр илэрхийлж байв. 2002 батлагдсан Өмгөөллийн тухай хуулийн 12.2.2-т өмгөөлөгч нь өмгөөлж байгаа сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, хоригдолтой тэдгээрийн байгаа газарт чөлөөтэй нэвтрэн орж, ганцаарчлан уулзах эрхтэй байхаар заасан боловч 2019 онд батлагдсан Өмгөөллийн тухай хуульд өмгөөлөгчийн чөлөөтэй нэвтрэх эрхийг баталгаажуулаагүйгээс цагдаагийн болон Авлигатай тэмцэх газрын даргын баталсан журмаар өмгөөлөгчийг нэвтрэх эрхийг бодитоор хязгаарлах, үйлчлүүлэгчтэйгээ уулзах боломжид саад учруулах тохиолдол гарч байгаа нь өмгөөллийн үйл ажиллагаа баталгааг алдагдуулж байгаа томоохон зөрчил хэмээн өмгөөлөгчид онцолж байв.

Тохиолдол 16

"...Цагдаагийн болон АТГ зэрэг байгууллагууд руу ороход цүнх, бичиг баримт, гар утас хураах авдаг. Энэ бол өмгөөлөгчийн биед халдаж байгаа хэлбэр юм. Цагдаагийн байгууллага дээр "Жагсаал цуглаан хийх журмын тухай хууль"-ийн дагуу жагсагчдын эрхийг хангахаар ажиллахад өмгөөлөгчийн эрх хангагддаггүй, тийм хүн цагдаагийн газарт ирээгүй гэх зэргээр үндэслэлгүйгээр нэвтрүүлдэггүй. Цагдаагийн байгууллага, төрийн байгууллага, төрийн тусгай байгууллага дотогш нэвтрэх, үйлчлүүлэгчидтэйгээ уулзах эрх зөрчигддөг..."

(Өмгөөлөгчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Тохиолдол 17

"...АТГ-ын даргын 2017 оны 02 дугаар сарын 17-ны өдрийн "Журам батлах тухай" А/32 дугаар тушаалын хавсралтаар батлагдсан Авлигатай тэмцэх газрын байранд нэвтрэх журмын 2.11, 3.1.1, 3.2.1 дэх заалтуудыг тус тус хүчингүй болгуулах талаар шүүхэд нэхэмжлэл гаргасан. Ерөнхийдөө дээрх заалтууд нь өмгөөлөгч нарыг АТГ-ын байранд нэвтрэх бүрд нэгжиж, шалгах тухай, цүнх, гар утас оруулахгүй, бичиг баримт, цүнх, гар утсаа орхих тухай агуулгатай заалтууд юм. Дээрх заалт нь бид нарыг өмгөөллийн үйл ажиллагаа явуулахад саад учруулж, хэргийн материалыг хувилж, хуулбарлаж авах хуульд заасан эрхийг хязгаарлаж байгаа юм. Мөн АТГ-ын байранд нэвтрэх, тэнд үйл ажиллагаа явуулах хугацаанд бидний гар утсыг үүдний хэсэгт авч үлдсэнээр бид тус хугацаанд бусадтай харилцах боломжгүй болдог. Хэргийн материалтай танилцах хугацаанд бидэнд гэр бүл, ажлын хүмүүс болон үйлчлүүлэгчид залгах, холбогдохыг хүсэх үед бид түүнийг мэдэх боломжгүй байдал үүсгэж, бусадтай харилцах харилцаанд хязгаарлалт тогтоох үр дагаврыг үүсгэдэг..."

(Өмгөөлөгч "Ө.Э"-тэй хийсэн ярилцлагаас)[36]

Өмгөөлөгч үйлчлүүлэгчтэй ганцаарчлан уулзах эрхтэй байх боловч зарим тохиолдолд эрх бүхий байгууллагаас цаг хугацаа, орчин нөхцөлөөр нь хязгаарлалт тогтоох, уулзалтын нууцад халдах асуудал гарч байна.

Улсын нутаг дэвсгэрт чөлөөтэй зорчих эрх

Хуульч нь мэргэжлийн үйл ажиллагаа эхлэхдээ өөрийн улс болон гадаад улсад чөлөөтэй зорчих эрхийг НҮБ-ын "Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх Үндсэн Зарчмууд"-ын 16-д баталгаажуулсан. Уг эрхийг Өмгөөллийн тухай хууль болон бусад хуульд ойлгомжтой, тодорхой баталгаажуулаагүй боловч үйлчлүүлэгчтэйгээ ганцаарчлан уулзах эрхийн агуулгад багтаан тайлбарлаж

[36] Өмгөөлөгчдийг шалгаж, нэгжих болсон нь тэдний эрх ашгийг зөрчиж байна, 2023 оны 05 дугаар сарын 18 ны өдөр, https://www.inews.mn/a/32546

болох үндэстэй. Гэвч гамшиг, онц байдал болон дайн бүхий нөхцөл байдал зэрэг онцгой нөхцөлд байдалд өмгөөлөгчийн чөлөөтэй зорчих эрхийг хязгаарлах нь шударга шүүхээр шүүлгэх, хууль зүйн туслалцаа авах зэрэг хүний үндсэн эрхэд сөргөөр нөлөөлдөг болохыг Ковид цар тахлын үеэр Засгийн газраас авч хэрэгжүүлсэн зарим арга хэмжээ тодорхой илтгэж байна.

Тухайлбал, Засгийн газрын 2020 оны 11 дүгээр сарын 11-ний өдрийн 178 дугаар тогтоолоор Ковид-19 цар тахалтай тэмцэх хариу арга хэмжээг эрчимжүүлэх, урьдчилан сэргийлэх зорилгоор улсын хэмжээнд гамшгаас хамгаалах бүх нийтийн бэлэн байдлын зэрэг тогтоохдоо "Хязгаарлалт тогтоохгүй төрийн байгууллага, хуулийн этгээдийн үйл ажиллагааны жагсаалт"-ийн 10-т шүүх, прокурорын байгууллагыг жагсаалтад оруулсан атал хэрэг, хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нэг тал болох өмгөөлөгч, өмгөөллийн нөхөрлөлийн үйл ажиллагааг орхигдуулсан. Монголын Өмгөөлөгчдийн холбооноос тухайн цаг үеийн нөхцөл байдалтай холбогдуулан шат дараатай арга хэмжээг цаг алдалгүй шуурхай авч хэрэгжүүлснээр өмгөөлөгчид Улаанбаатар хотод автомашинаар зорчих QR код олгосон.[37]

Тохиолдол 18

"...Анхан шатны шүүх дээрх шүүх хуралдаанд шүүгдэгчийг цахим хэлбэрээр буюу онлайнаар оролцуулсан нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 34.9 дүгээр зүйлийн 2 дахь хэсэгт хууль чилсан "өмгөөлөгчтэйгөө чөлөөтэй харьцах, ганцаарчлан уулзах" зэрэг шүүгдэгчид хуулиар олгогдсон эрхийг эдлүүлэх нөхцөл боломжийг хангасан гэж үзэх үндэслэл болохгүй юм. Шүүгдэгчийг шүүх хуралдаанд биечлэн оролцуулаагүйгээс шүүгдэгч нь өмгөөлөгчтэйгөө чөлөөтэй харьцах, ганцаарчлан уулзах эрхээ эдлэх, мөн шүүх хуралдаанд биечлэн оролцож хэргийн талаар мэдүүлэг өгөх нөхцөл бүрэн боломжоор хангагдаагүй байхад шүүх хэргийг шийдвэрлэсэн нь шүүхийн дүгнэлт үндэслэл бүхий хууль ёсны байх нөхцөл бүрдээгүй гэж үзлээ..."

(Орхон аймгийн Эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2021 оны 02 дугаар сарын 24-ний өдөр, 0012 дугаар магадлалаас)[38]

Ковид-19 цар тахлын үед нийслэл болон хот хооронд зорчих хөдөлгөөнийг хязгаарлах хугацаа тодорхой биш, хот хооронд зорчсон иргэдийг аймаг орон нутагт нь тусгаарлаж байгаа зэргээс шалтгаалж, аймаг орон нутагт зохион байгуулагдаж байгаа шүүх хуралд өмгөөлөгч нийслэлээс хүрэлцэн ирж, оролцох боломжгүй болсон. Цахимаар шүүх хуралдаанд оролцоход орон зайн хязгаарлалтгүйгээр оролцох давуу талтай боловч техникийн саатлаас шалтгаалсан хүндрэл бэрхшээлээс[39] гадна өмгөөлөгч үйлчлүүлэгчтэйгээ ганцаарчлан уулзах боломж нөхцөл хязгаарлагдсан зэргээс үүдэн шударгаар шүүлгэх хүний эрхийг хэрэгжүүлэхэд сөргөөр нөлөөлсөн.

[37] ХЭҮК, Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 20 дахь илтгэл, УБ, 2021 он, 128 дахь тал.

[38] Орхон аймгийн Эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2021 оны 02 дугаар сарын 24-ний өдрийн 0012 дугаар магадлал. https://shuukh.mn/single_case/11846?start_date=&end_date=&id=2&court_cat=2&bb=1

[39] Мөн тэнд.

Өмгөөллийн нууцыг хадгалах баталгаа

Өмгөөллийн тухай хуульд зааснаар өмгөөлөгчөөс өөрийн үйлчлүүлэгчид үзүүлж байгаа хууль зүйн мэргэжлийн туслалцаа, тэдгээрийн харилцаатай холбоотой бүхий л баримт сэлт, мэдээлэл өмгөөллийн нууцад хамаарах бөгөөд үйлчлүүлэгчид хууль зүйн мэргэжлийн туслалцаа үзүүлэх явцад олж мэдсэн зүйлтэй нь холбогдуулан өмгөөлөгчөөс гэрчийн мэдүүлэг, тайлбар авахыг хориглодог. Мөн Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн 5.4 дүгээр зүйлд хууль зүйн туслалцаа үзүүлж байгаа эрүүгийн хэрэгтэй нь холбогдуулан өмгөөлөгчөөс мэдүүлэг авах, мөрдөн шалгах нууц ажиллагаа явуулахыг хориглосон.

Судалгааны хүрээнд өмгөөлөгчидтэй хийсэн ярилцлагын үеэр өмгөөлөгчийг хууль зүйн мэргэжлийн туслалцаа үзүүлэх явцад олж мэдсэн зүйлтэй нь холбогдуулан өмгөөлөгчөөс тайлбар, мэдүүлэг авах гэж оролддог талаар зарим өмгөөлөгчид хэлж байв.

Тохиолдол 19

"...АТГ-ын мөрдөгчид өмгөөлөгчөөс байцаалт авах гээд байдаг. Өмгөөлөгч өмгөөлж байгаа хэрэгтэйгээ холбоотойгоор ямар нэгэн байдлаар мэдүүлэг тайлбар өгөхгүй байх баталгаа байгаа хэдий ч хэд хэдэн удаа мэдүүлэг авах гэж оролдсон..."

(Өмгөөлөгчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Эрүүгийн хэргээс бусад иргэний болон захиргааны хэрэгт ажилласан өмгөөлөгчөөс хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх явцдаа олж авсан мэдээлэлтэй нь холбогдуулан тайлбар, мэдүүлэг авах эрсдэлтэй байгаа тул иргэний хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль болон Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд өмгөөлөгчийг хууль зүйн мэргэжлийн туслалцаа үзүүлэх явцад олж мэдсэн зүйлтэй нь холбогдуулан өмгөөлөгчөөс тайлбар, мэдүүлэг авахыг хориглох зохицуулалтыг тусгах шаардлагатай.

Тохиолдол 20

"...2002 болон 2017 оны эрүүгийн процессын хуулиар өмгөөлөгчөөс зөвхөн эрүүгийн хэрэгтэй нь холбоотой мэдүүлэг авахыг хориглодог. Эрүүгийнхээс бусад буюу иргэний болон захиргааны хэргийн өмгөөлөгчөөс өмгөөллийн ажилтай нь холбоотой мэдүүлэг авч, үйлчлүүлэгчийнхээ нууцыг хадгалах эрхийг нь зөрчих эрсдэл үүсгэж байна. Мөн, АТГ болон ТЕГ-ын харьяаллын болон бусад томоохон хэрэг маргаанд өмгөөлөгчөөр ажилладаг хүмүүс өөрсдийг нь тагнаж чагнадаг хэмээн өмгөөлөгчид хэлдэг. Эрүүгийн процессын явцад нууцаар тагнаж чагнах, шалгах, өмч хөрөнгө хураах ажиллагааг шүүхийн хяналтад оруулахааргүй, нарийвчлан зохицуулаагүй байгаа нь жирийн иргэний хувийн халдашгүй байдал төдийгүй өмгөөллийн үйл ажиллагаа явуулах баталгааг эрсдэлд оруулж байна..."[40]

(МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн профессор, хууль зүйн доктор О.Мөнхсайханы хэвлэлд өгсөн ярилцлагаас)

[40] О.Мөнхсайхан, Хууль дээдлэх ёсны баталгаа болсон Хуульчдын холбоог татан буулгах гэж үү?, 2018 оны 11 дүгээр сарын 06-ны өдөр. https://ikon.mn/opinion/1fdh

Өмгөөллийн тухай хуулийн 26 дугаар зүйлийн 26.4 дэх хэсэг өмгөөлөгчийг гэмт хэрэгт холбогдуулан шалгах явцдаа тухайн хэрэгт хамааралгүй, бусад үйлчлүүлэгчтэй холбоотой баримт сэлтийг гаргуулан авахыг хориглохоор зохицуулсан боловч Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд уг баталгааг хуульчлаагүй нь тухайн шалгагдаж байгаа эрүүгийн хэрэгтэй нь холбогдолгүй бусад үйлчлүүлэгчийн нууцыг хадгалах баталгааг алдагдуулах эрсдэлтэй байна. Холбогдох байгууллагаас нэр бүхий хуульч, өмгөөлөгч эрүүгийн хэрэгт холбогдуулан шалгах явцдаа ажлын байр, гэр, баримт бичигт үзлэг, нэгжлэг хийхдээ дээрх баталгааг хангахын тулд шүүгчийн зөвшөөрлөөс гадна Хуульчдын өөрийн удирдлагын байгууллагын удирдлагуудыг байлцуулах зэрэг[41] эрх зүйн нэмэлт баталгааг бүрдүүлэх шаардлагатай байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

[41] Мөн тэнд

Хоёрдугаар бүлэг

ХҮНИЙ ЭРХ ХАМГААЛАГЧ СЭТГҮҮЛЧИЙН ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

2.1. Сэтгүүлчтэй холбоотой олон улсын болон үндэсний бодлого, хууль тогтоомжийн хүрээ

2.2. Сэтгүүлчийн хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааны хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудал

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

ХҮНИЙ ЭРХ ХАМГААЛАГЧ СЭТГҮҮЛЧИЙН ЭРХИЙН ХЭРЭГЖИЛТ

2.1. Сэтгүүлчтэй холбоотой олон улсын болон үндэсний бодлого, хууль тогтоомжийн хүрээ

УИХ-аас 1998 онд Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийг баталж, хэвлэл мэдээллийн салбар дахь сэтгүүлчдийн хараат бус, олон ургалч дуу хоолой нэмэгдсэн хэдий ч хэвлэл мэдээллийн зохицуулалтыг дэмжих, хараат бус, ил тод байдал, хариуцлагыг нь дээшлүүлэх явдал чухал байна.

Мэдэх эрх болон мэдээлэл авах эрх нь хүний үндсэн эрх юм. Сэтгүүлчид мэргэжлийн үйл ажиллагаагаараа мэдээлэл хайх, олж авах, хүлээн авах, түгээх зэргээр мэдэх эрхийг хангадаг учраас тэд хүний эрх хамгаалагчид болно. Мэдэх эрх нь иргэний мэдээлэлтэй байхыг хэлэх бөгөөд тэд үнэн зөв, бүрэн дүүрэн мэдээллээр хангагдах ёстой билээ.

Олон улсын хэмжээнд үйл ажиллагааны статус, төрлөөсөө (хэвлэл, радио, телевиз, эсвэл интернэт) үл хамааран хуулийн хүрээнд үйл ажиллагаа явуулж байгаа сэтгүүлч бүр хүний эрхийг хамгаалагч юм[42].

ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн 1, 2 дахь хэсэгт үзэл бодолтой байх, түүнийгээ илэрхийлэх эрх, төрөл бүрийн мэдээлэл болон үзэл санааг улсын хил хязгаарыг үл харгалзан амаар, бичгээр эсхүл хэвлэлийн буюу уран сайхны аргаар эсхүл өөрийн сонгосон бусад аргаар эрж хайх, хүлээн авах, түгээх эрх чөлөөг баталгаажуулсан бөгөөд 3 дахь хэсэгт энэхүү эрх чөлөөг хязгаарлах нөхцөлийг заасан. Үүнд:

a) Бусдын эрх, нэр төрийг хүндэтгэх;
b) Үндэсний аюулгүй байдал, нийгмийн дэг журам, хүн амын эрүүл мэнд, ёс суртахууныг хамгаалах шаардлагаас үүдэн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, мэдээлэл хайх, хүлээн авах, түгээх эрхийг хуулиар хязгаарлаж болно гэжээ.

ИБУТЭОУП-ын оролцогч улсууд нь итгэл үнэмшилтэй байх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг бүхэлд нь хүндэтгэн сахих хууль зүйн үүрэгтэй болно. Түүнчлэн хүний эрхийн олон улсын жишиг хэм хэмжээ нь Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээний заалтын талаарх албан ёсны тайлбар юм. НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооноос ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 2011 оны 34 дүгээр Ерөнхий зөвлөмжийн 45 дахь хэсэгт “Гишүүн орнууд мэдээллийн эх сурвалжаа илчлэхгүй байх сэтгүүл зүйн хязгаарлагдмал давуу эрх нь үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөний бүрэлдэхүүн болохыг хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэвэл зохино[43]” гэжээ.

---

[42] ЕАБХАБ-аас гаргасан “Хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах удирдамж”. https://www.osce.org/files/f/documents/1/7/454269.pdf

[43] НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо, ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 2011 оны 34 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж, CCPR/C/GC/34, https://www.refworld.org/.

Хэвлэл мэдээллийн байгууллага сэтгүүлчийн нийтэлж боловсруулсан мэдээллийн агуулгыг нийгэм, улс төр, ёс суртахуун, шашин, аюулгүй байдал гэсэн шалтгаанаар хянах аливаа үйл ажиллагаа нь цензур тогтоож буй хэлбэр юм[44]. НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо, ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 34 дүгээр Ерөнхий зөвлөмжийн 9 дэх хэсэгт "Чөлөөт, цензургүй, хориг саадгүй хэвлэл мэдээлэл нь үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг хангах, бусад эрх чөлөөг эдлэхэд нийгмийн салшгүй хэсэг юм"[45] гэжээ.

ИБУТЭОУП-аар баталгаажуулсан хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах, гэрээний үүргээс ухрахад баримтлах Сиракузагийн зарчмуудын[46] 10 дугаар зүйлд зааснаар хүний эрх, эрх чөлөөний хязгаарлалт нь гурван үндсэн шалгуурыг хангах ёстой. Үүнд:

- Хүний эрхийг хязгаарлах нөхцөлийг хуулиар тогтоосон байх;
- Хүний эрхийг хязгаарлах шаардлагатай байх;
- Хүний эрхийг хязгаарласан байдал, хэр хэмжээ нь тавьсан зорилгодоо тохирсон байх зэрэг болно.

Иймд үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хязгаарлах аливаа зохицуулалтыг хуулиар тогтоосон байх, зөвхөн олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээгээр тодорхойлсон үндэслэлд нийцсэн, зайлшгүй шаардлагатай бөгөөд зохистой байх шалгуурыг хангасан байх ёстой юм[47].

Монгол Улсын хувьд ИБУТЭОУП-ын хэрэгжилтийн талаар ээлжит 6 илтгэлийг НҮБ-ын Хүний эрхийн хороонд хүргүүлж, тайлангийн талаар тус хорооноос холбогдох дүгнэлт, зөвлөмж гарсан.[48]

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

[44] Американий Иргэний эрх чөлөөний холбоо, “Цензур гэж юу вэ?, https://www.aclu.org/other/what-censorship.

[45] НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо, ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 2011 оны 34 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж, CCPR/C/GC/34, https://www.refworld.org/.

[46] НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөлийн 1984 оны 09 дүгээр сарын 28-ны өдрийн E/CN.4/1985/4 дүгээр тогтоолоор батлагдсан.

[47] Үзэл бодлоо илэрхийлэх онлайн ба офлайн эрх чөлөөний талаарх Европын холбооны хүний эрхийн удирдамж, https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/09_hr_guidelines_expression_en.pdf.

[48] НҮБ-ын гэрээний байгууллагын мэдээллийн сан: Монгол Улсын соёрхон баталсан гэрээнүүд, тайлан болон холбогдох баримт бичиг https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/countries.aspx ХЭҮК, “Хүний эрхийн олон улсын гэрээ ба Монгол Улс”, Нэгдүгээр боть. УБ, 2021 он.

ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн хэрэгжилтийн талаарх Монгол Улсын тайлан, түүнд НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны өгсөн дүгнэлт, зөвлөмж

Тайлангийн товч утга	НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны хэлэлцүүлэг, зөвлөмж
1/ Тайлагнах огноо: 1977.03.22; Тайлагнасан огноо: 1978.12.20	
Үндсэн хуулийн 87 дугаар зүйлд БНМАУ-ын төрийн байгуулалтыг бэхжүүлэх зорилгоор иргэдийн ашиг сонирхолд нийцүүлж БНМАУ-ын иргэдэд үг хэлэх эрх чөлөө, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөө, хурал цуглаан хийх эрх чөлөө, жагсаал хийх эрхийг баталгаажуулсан. Эдгээр эрх, эрх чөлөө нь хөдөлмөрчид, тэдний байгууллагуудад эрхээ хэрэгжүүлэх зайлшгүй шаардлагатай материаллаг нөхцөлийг олгосноор хангагддаг.	Монголын иргэд өөрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх сурталчлахад аль хир эрх чөлөөтэй, олон нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр мэдээлэл түгээхэд засгийн газар хатуу хяналт тавьдаг тухай асуулт гарав. Үүнтэй холбоотойгоор “Монголын хууль тогтоомжид өөрийнхөө саналыг илэрхийлэх, өөрийн санал бодолтой байхыг хязгаарладаггүй, төрөл бүрийн мэдээллийг хайх, хүлээн авах, түгээх эрхтэй, гэвч энэ эрхээ урвуулан ашиглаж бусдын нэр төрийг гутаах, улсын аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журам, иргэдийн эрүүл мэнд, ёс зүйн эсрэг чиглэсэн үзэл санааг түгээхийг хууль зөвшөөрдөггүй” гэж тайлбар өгчээ.
2/ Тайлагнах огноо: 1985.04.04; Тайлагнасан огноо: 1985.08.02	
Хөдөлмөрчид болон тэдний олон нийтийн байгууллагад радио, телевиз, сонин хэвлэлийг ашиглах боломж олгож, гудамж, талбай, нийтийн барилга байгууламжийг хэрэглүүлж, мэдээллийг өргөн түгээж байна. Эрүүгийн хуулийн 92 дугаар зүйлээр гүтгэх буюу бусдын нэр хүндийг гутаасан илтэд худал мэдээ тараахад, 93 дугаар зүйлээр доромжлох буюу хүний нэр төр алдар хүндийг санаатайгаар гутаахад хүлээлгэх хариуцлагыг тодорхойлдог.	Хорооны гишүүд үндэсний болон орон нутгийн түвшинд хэвлэл мэдээлэлд улсаас ямар хяналт тавьдаг вэ? гэж асуув. Төлөөлөгч “Үндсэн хуулийн 86 дугаар зүйлд иргэд үг хэлэх, хэвлэн нийтлэх, мэдээлэл түгээх эрх чөлөөгөө өргөн эдлэхийг заасан. Монголд жил бүр 37 сонин, 39 сэтгүүл, ойролцоогоор 600 орчим ном хэвлэгдэн гардаг. Хэвлэлд зөвхөн редакц нь хяналт тавьдаг ба улсаас ямар ч хяналт тавьдаггүй” гэсэн хариулт өгөв.
3/ Тайлагнах огноо: 1990.04.04; Тайлагнасан огноо: 1990.11.2	
Эрүүгийн хуулийн 143 дугаар зүйлд шүүмжилсэн иргэнийг мөрдөн хавчсаны төлөө эрүүгийн хариуцлага хулээлгэхээр заасан. Өнөөдөр манай улсад бүх нийтийн мэдээллийн хэрэгслээр чөлөөтэй илэрхийлэгдэж буй олон ургальч үзэл баттай бэхжиж байна. Зөвхөн сүүлийн жилд төрөл бүрийн нам, олон нийтийн хөдөлгөөнд харъяалагддаг 40 гаруй сонин, сэтгүүл хэвлэгдэн гарч байна.	Пактад баталгаажсан эрхийг дотоодын шүүхэд үр дүнтэй хамгаалж буй эсэхэд санаа зовниж байна. Мөн хуучин хууль тогтоомж, журмыг Пактад нийцүүлэн үргэлжлүүлэн шинэчлэх ажил удаашралтай байгаад Хороо санаа зовниж байна. Шүүх болон засгийн газрын холбогдох байгууллагууд Пактад баталгаажсан эрхийг бүрэн ойлгож, хэрэгжүүлэх шаардлагатай байна. Түүнчлэн хүний эрхийн хэм хэмжээг зохих ёсоор хэрэгжүүлэх мэдлэг, чадвар олгоход чиглэсэн зохих сургалтыг хуульч, өмгөөлөгч, шүүх эрх мэдлийн байгууллагын ажилтнуудын дунд зохион байгуулах шаардлагатай байна.

4/ Тайлагнах огноо: 1995.04.04; Тайлагнасан огноо: 1998.04.20	
Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16-д иргэн бүр итгэл үнэмшилтэй байх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, уг хэлэх, хэвлэн нийтлэх, тайван жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөөтэй гэж заажээ. Улс төрийн намуудын тухай хууль, Хөдөлмөрийн хуульд улс төрийн үзлээр ялгаварлахыг хориглосон. Нийт 252 нэр бүхий сонин хэвлэл гарч байгаагаас 64 нь орон нутагт гарч байгаа. Төрийн нууцын тухай хуульд нууцыг олж авах зорилгоор хайх, бусдад тараахыг хориглосон нь иргэдийн мэдээллийн эрж хайх эрхийг хааж боогоогүй.	Хороо Хэвлэлийн эрх чөлөөний тухай хуулийг сайшааж байна. Түүнчлэн Хороо Пактын аль ч заалтыг өнөөг хүртэл шүүхийн практикт хэрэглэсэн жишээ баримт алга гэдгийг тэмдэглэж байна. Пактын эрх дээгүүр статустай бөгөөд хуульд аливаа зөрчилдөөн үүссэн тохиолдолд дотоодын хуулиас дээгүүр байна гэдгийг тодорхой заах ёстой. Пакт болон Пактын нэмэлт Протоколын эх бичвэр, түүнчлэн эрх нь зөрчигдсөн тохиолдолд дотоодын шүүхэд, дараа нь Хүний эрхийн хороонд хандаж болно гэсэн тайлбар олон нийтэд нээлттэй, хүртээлтэй байх ёстой.
5/ Тайлагнах огноо: 2003.03.31; Тайлагнасан огноо: 2009.09.14	
1998 онд батлагдсан Хэвлэлийн эрх чөлөөний тухай хуулийн хүрээнд төрийн төв болон нутгийн захиргааны харьяалалд ажиллаж байсан бүх хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг татан буулгах, хувьчлах шийдвэрүүд гарч хэрэгжсэн бөгөөд хамгийн сүүлд 2005 онд “Олон нийтийн радио телевизийн тухай” хууль батлагдаж уг мэдээллийн хэрэгслийг Засгийн газрын харьяаллаас гаргаж олон нийтийн статустай болгосон. Өөрийн үг хэлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхээ эдлэхдээ бусдыг гүтгэсэн, доромжилсон, худал мэдээ тараасан этгээд хуульд заасан хариуцлага хүлээх тухай зохицуулалт бий. Мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн төслийг боловсруулж байна. Уг хуулиар сэтгүүлчдийн мэдээллийн эх сурвалжийг нууцлах, хамгаалах, мэдээлэл олж авах боломжийг нэмэгдүүлэх харилцааг зохицуулах юм.	Сэтгүүлч, тэдний гэр бүлийнхэнд халдахаар заналхийлэх, айлган сүрдүүлэх тохиолдол байнга гардаг болон 2001 оны Мэдээллийн эрх чөлөөний хуулийн төсөл өнөө хүртэл боловсруулалтын шатанд байгаад Хороо зовинож байна. Мөн төрийн алба хаагчийг шүүмжилсэн сэтгүүлч, шүүхийн шийдвэрийг эсэргүүцсэн өмгөөлөгчийг хүний нэр төр, алдар хүндэд халдсан хэрэгт буруутгаж шийтгэдэгт Хороо харамсаж байна. Мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн төслийг Пактад бүрэн нийцүүлэхэд Оролцогч улс анхаарч, хуулийг батлах хэрэгтэй байна. Нэр төр, алдар хүндэд халдсан хэргийг эрүүгийн гэмт хэргээс хасаж, сэтгүүлчийг аливаа сүрдүүлэг, заналхийллээс хамгаалахад шаардлагатай арга хэмжээ авахыг зөвлөж байна. Түүнчлэн сүрдүүлсэн, заналхийлсэн аливаа мэдээллийг хуулийн дагуу мөрдөн шалгаж, гэмтэнд хариуцлага хүлээлгэхэд Оролцогч улс анхаарна уу.
6/ Тайлагнах огноо: 2015.04.01; Тайлагнасан огноо: 2016.03.30	
Өөрийн үг хэлэх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг зөвхөн хуулийн хүрээнд улсын аюулгүй байдал, нийгмийн хэв журам, эрүүл мэнд, ёс суртахуун, бусад хүний эрх, нэр төрийг хамгаалах ашиг сонирхлын үүднээс хязгаарлах бөгөөд энэхүү эрхээ эдлэхдээ бусдыг гүтгэсэн, доромжилсон, худал мэдээ тараасан этгээд хуульд заасан хариуцлага хүлээх хуулийн зохицуулалт бий.	Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл түүний дотор интернет мэдээллийн хэрэгсэлд тавьсан хууль ёсны хориг нэлээд өргөн хүрээтэй байгаад мөн эрх бүхий байгууллагаас гаргасан нууцлалын талаарх өргөн хүрээг хамарсан тайлбарын улмаас мэдээлэл олж авах байдалд хязгаарлалт тавьж байгааг Хорооны зүгээс сайшаахгүй байна. Эрүүгийн хуулиас гүтгэлэгтэй холбоотой ерөнхий заалтыг хассаныг тэмдэглэхийн зэрэгцээ Эрүүгийн хуульд хэвээр байгаа гүтгэлэгтэй холбоотой бусад заалтууд, мөн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг хэрэгжүүлэхэд хэт хязгаарласан байж болох, үр

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

	нөлөөг хазаарласан, царцаасан иргэний хууль дахь гүтгэлгийг зохицуулсан зүйл, заалтыг хэрэглэх явдлыг ихэсгэж байгаа тухай мэдээллийн талаар Хороо зовниж байна. Хэвлэл, мэдээллийн ажилтнууд болон сэтгүүлчдийн эсрэг үйлдэгдэж байгаа үйлдлүүд болон аливаа бусад дайралтуудын тухай мэдээллийг мөн авч үзэж байна. Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх тухай Хорооны ерөнхий зөвлөмж № 34 (2011)-өөс үүдэн хэвлэл мэдээллийн үйл ажиллагаанд аливаа хязгаарлалт тавихгүй байх, Пактын 19 (3) дүгээр зүйлд заасантай нийцэж буй эсэхийг Оролцогч улс нь нягтлах ёстой. Гүтгэлгийг бүрэн утгаар нь эрүүгийн хуулиас хасч, гэмт хэрэгт тооцохгүй байх, гүтгэлэг нь эрх чөлөөг хязгаарлах үндэслэл болохгүй байх, эрүүгийн болон иргэний хууль тогтоомжид заасан гүтгэлгийн талаарх зохицуулалтууд нь үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөөг боогдуулахгүй байх ёстой талаар эргэцүүлэх шаардлагатай. Хэвлэл, мэдээллийн ажилтнууд болон сэтгүүлчдийн эсрэг үйлдэгдэж байгаа бүх хэлбэрийн заналхийлэл болон аливаа бусад дайралтаас хамгаалах, халдлага, дайралт тохиолдсон үед даруй мөрдөн шалгах, энэ төрлийн үйлдэл хийсэн хүмүүст хариуцлага тооцохын тулд шүүхээс хариуцлага оногдуулах ёстой.

Мөн НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөл 2016 оноос эхлэн “Хүний эрхийн төлөв байдлын ээлжит нэгдсэн хэлэлцүүлэг”-ийн механизмаар дамжуулан НҮБ-ын гишүүн орнууд дахь Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын Пактаар баталгаажсан хүний эрхийн нөхцөл байдлыг үнэлж зөвлөмж өгч байна. Энэ хүрээнд Монгол Улсын зүгээс НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлд гурван удаа илтгэл хүргүүлж, холбогдох зөвлөмж авсан байна.

НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлд хүргүүлсэн Монгол Улсын үндэсний илтгэл, тус зөвлөлөөс хүлээн авсан зөвлөмж

Үндэсний илтгэлийн товч утга	НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн зөвлөмж
1 дэх мөчлөг, 2010.11.02	
“Төр, түүний байгууллагаас хууль ёсоор тусгайлан хамгаалбал зохих нууцад хамаарахгүй асуудлаар мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхтэй” гэсэн Үндсэн хуулийн заалтаар иргэд болон хэвлэл, мэдээллийн хэрэгсэлд мэдээлэл нээлттэй байхаар хуульчилсан. Хэвлэл, мэдээллийн эрх чөлөөний харилцааг Иргэний хууль, Эрүүгийн хууль, Зар сурталчилгааны тухай, Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх тухай хууль, Садар самуунтай тэмцэх тухай хуулиар тус тус зохицуулж байна.	Үндэсний хууль тогтоомжийг олон улсын стандартад уялдуулах, олон улсын стандартуудыг үр дүнтэй хэрэгжүүлэх үүднээс шүүгчид болон хууль хяналтын ажилтнуудад сургалт түлхүү явуулах. Хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалахад чухал ач холбогдол бүхий хууль, эрх зүйн акт, механизм, ялангуяа хэвлэн нийтлэгчдийн бие даасан байдлыг хангах. УИХ болон Засгийн газрын шийдвэр гаргах үйл явцыг ил тод болгох, хууль тогтоомжийг олон нийтээр хэлэлцүүлэх явдлыг хангах бүтэц, зохион байгуулалтыг бий болгох. Хүний эрхийг хангах үндэсний хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх, мөн энэхүү хэлэлцүүлгийн мөрөөр хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаанд дотоодын хүний эрхийн байгууллагуудыг хамруулах.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

2 дахь мөчлөг, 2015.05.05	
Мэдээллийн ил тод байдал ба мэдээлэл авах эрхийн тухай хуулийг 2011 онд батлан мөрдөж байна. Шилэн дансны тухай хуулийг 2014 онд баталсан. Энэ хуулийн дагуу төрийн болон төрийн өмчийн оролцоотой байгууллагууд төрийн нууцад хамаарахаас бусад төсвийн төлөвлөлт, гүйцэтгэл, хэрэгжилт, тайланг байгууллагын нууцад хамааруулахыг хориглож, өөрсдийн цахим хуудсаар тогтмол мэдээлж байх үүрэг хүлээсэн.	Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийн харилцааг зохицуулсан үндэсний хууль тогтоомжоо ИБУТЭОУП-д нийцүүлэх, Харилцаа, холбооны зохицуулах хорооны бие даасан байдлыг хангах, доромжлох үйлдлийг эрүүгийн хэрэгт тооцохгүй байх асуудлыг судлан үзэх. Интернет орчинг оролцуулан үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөөг бүх орчинд баталгаатай эдлүүлэх. Сэтгүүлчид, хэвлэл мэдээллийн ажилтнууд болон иргэний нийгмийн зүтгэлтнүүд өөрсдийн үйл ажиллагаагаа олон улсын стандартад заасны дагуу шийтгэн цээрлүүлэх аливаа айдасгүйгээр чөлөөтэй эрхлэх бололцоог хангах.
3 дахь мөчлөг, 2020.11.04	
ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлд зарим хуулийн зүйл заалт нийцэхгүй байгаа тул Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийг шинэчлэн боловсруулахаар төлөвлөсөн. Эрүүгийн хуульд нэр төр гутаах үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцоогүй харин үзэл бодлоо илэрхийлэх, хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөнд халдах үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцон хуульчилсан. Мэдээ мэдээллийн веб сайтуудад тавигдах нөхцөл шаардлагыг “Тоон контентийн зохицуулалтын ерөнхий нөхцөл шаардлага”-д тодорхойлсон ба зөрчилтэй веб сайтын Монгол Улсаас хандах хандалтыг хязгаарлах арга хэмжээг хэрэгжүүлдэг.	Гүтгэх үйлдлийг гэмт хэрэгт тооцохгүй байх арга хэмжээ авах зэрэг замаар сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтан болон иргэний нийгмийн идэвхтнүүд ямарваа шийтгэл хүлээхээс айж эмээх зүйлгүйгээр үйл ажиллагаагаа олон улсын стандартын дагуу чөлөөтэй явуулах нөхцөлийг хангах. Зөрчлийн тухай хуулийн 6.21 дэх заалтыг хүчингүй болгох замаар үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хамгаалах. Сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтнуудын эсрэг үйлдсэн халдлагын хараат бусаар мөрдөн шалгах нөхцөлийг баталгаажуулж, гэм буруутай нь тогтоогдсон этгээдэд шийтгэл хүлээлгэх.

Эндээс харахад Монгол Улсын соёрхон баталсан ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйл, Монгол Улсын Үндсэн хуульд баталгаажуулсан үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөө, хэвлэлийн эрх чөлөөг бусад хууль тогтоомжоор баталгаажуулах, тэдгээрийг хэрэгжүүлэх байдал хангалтгүй байгааг НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо, НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлийн дүгнэлт, зөвлөмжид тодорхой дурдсаар байна.

НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейгаас гаргасан сэтгүүлчдийн аюулгүй байдлын асуудлаарх 2023 оны 12 дугаар сарын 19-ний өдрийн A/RES/78/215 дугаар тогтоолд хүний эрх хамгаалагчдыг хамгаалах нь сэтгүүлчдийг хамгаалахтай шууд хамааралтай гэдгийг тэмдэглэж, сэтгүүлчид, хэвлэл мэдээллийн ажилтнуудын эсрэг хүчирхийлэл, заналхийлэл, халдлагаас урьдчилан сэргийлэх, мөн сэтгүүлчийн үйл ажиллагааны эсрэг, ялангуяа эмэгтэй сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтнуудын эсрэг бэлгийн болон жендер суурилсан

хүчирхийллийн хэргийг мөрдөн шалгах үйл ажиллагааг бүрэн явуулах замаар сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтнуудын эсрэг гэмт хэрэг үйлдэгчдийг, тэр дундаа ийм төрлийн гэмт хэргийг үйлдэхийг тушаасан, зохион байгуулсан, туслалцаа үзүүлж, далдалж буй хүмүүсийг шүүхэд шилжүүлэх, хохирогч болон тэдний гэр бүлийнхэнд өөрийгөө хууль зүйн арга замаар хамгаалах боломжоор хангах, сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтнуудын эсрэг хүчирхийлэл, заналхийлэл, халдлагыг шударга, шуурхай, нягт нямбай, хараат бус, үр дүнтэй мөрдөн шалгах замаар хариуцлага тооцохыг гишүүн орнуудад уриалсан[49].

НҮБ-ын Хүний эрхийн хорооны 2011 оны 34 дүгээр Ерөнхий зөвлөмжид "Сэтгүүлчийг мэргэжлийн үйл ажиллагаагаа явуулсны төлөө эрүүгийн хуулиар шийтгэх нь хүний эрхийн ноцтой зөрчилд тооцогдоно[50]" гэжээ. Эрүүгийн хуулиар хүний үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг хэтрүүлэн хязгаарлах нь сэтгүүл зүйн үйл ажиллагаанд цензур тогтоох үр дагавартай талаар хүний эрхийн гэрээний хороодын дүгнэлт, зөвлөмжид дурдсан байна.

Улс орнууд сэтгүүлчдэд Эрүүгийн хуулиар хариуцлага тооцохоос татгалздаг бол манай улсад сэтгүүлчдийг хамгаалах эрх зүйн орчин хангалттай биш, эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйн ажлыг хийхэд хууль, тогтоомжоор хориглосон зохицуулалт их байгаагаас сэтгүүлчид мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулсныхаа төлөө худал мэдээлэл тараасан, бусдын нэр төр, алдар хүндэд халдсан, эдийн бус хохирол учруулсан гэх асуудлаар хуулийн байгууллагад шалгагдах нь нийтлэг байна.

Иргэний хуулийн 21 дүгээр зүйлд заасан "Иргэний нэр, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндийг хамгаалах"-тай холбоотой асуудлаар 2021-2024 оны эхний хагас жилийн байдлаар нийт 56 хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгджээ. Эдгээрээс сэтгүүлчтэй холбоотой 30 хэрэг байна. Тодруулбал 2021 онд 18 хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэний 9 буюу 50 хувь, 2022 онд 21 хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэний 10 буюу 47.6 хувь, 2023 онд 10 хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэний 6 буюу 60 хувь, 2024 оны эхний хагас жилийн байдлаар 7 хэрэг шүүхээр шийдвэрлэгдсэний 4 буюу 57.1 хувь нь сэтгүүлчидтэй холбоотой байна[51].

UB MN СУДАЛГААНЫ САН

[49] НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей. A/RES/78/215 https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/422/04/pdf/n2342204.pdf.

[50] НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо, ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 2011 оны 34 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж, CCPR/C/GC/34, https://www.refworld.org/.

[51] ШЕЗ-ийн 2024 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 03/1935 дугаар албан бичиг.

Түүнчлэн Эрүүгийн хуулийн 13.14 дүгээр зүйлд зааснаар илт худал мэдээлэл тараах гэмт хэрэгт 2023 онд 3 сэтгүүлч, 2024 оны эхний хагас жилийн байдлаар 2 сэтгүүлчийн хэргийг шүүхээр шийдвэрлэсэн байна[52].

ХЭҮК нь өмгөөлөгч, сэтгүүлчтэй холбоотой эрүү, иргэний хэрэг маргаантай шүүхийн шийдвэрт дүн шинжилгээ хийхэд дараах байдалтай байна. Тухайлбал:

- Эрүүгийн 10 хэрэгт 14 этгээдийг хохирогчоор тогтоосны 9 нь улс төрийн албан тушаалтан, 1 нь улс төрийн албан тушаалтантай хамаарал бүхий, 2 нь хууль сахиулах байгууллагын албан тушаалтан, 1 нь төрийн байгууллагын удирдах албан тушаалтан, 1 нь их, дээд сургуулийн захирал байлаа. Тэд бүгд өөрсдийнх нь нэр төр, ажил хэргийн нэр хүндэд халдсан гэж үзэж, нэр төр, алдар хүндээ сэргээлгэхээр цагдаагийн байгууллагад ханджээ. Эдгээр 10 хэрэгт нийт 12 сэтгүүлч холбогдон шалгагдсан ба 11 сэтгүүлчийг гэм буруутайд тооцож 8-д нь ял оногдуулж, 2 сэтгүүлчийг Өршөөлийн тухай хуульд хамруулсан бол, 1 сэтгүүлчид холбогдох хэргийг шүүхийн шатанд хэрэгсэхгүй болгож, цагаатгасан байна. Дээрх ял авсан 8 сэтгүүлчид торгох болон зорчих эрх хязгаарлах гэсэн 2 төрлийн ял оногдуулсан. Торгох ялын хувьд, оногдуулсан мөнгөн торгуулийн дээд хэмжээ нь 1,800 нэгж буюу 1,800,000 төгрөг, доод хэмжээ 500 нэгж буюу 500,000 төгрөг байв. Зорчих эрх хязгаарлын ялын тухайд, 1 шүүгдэгчид 6 сарын хугацаанд өөрийн амьдарч буй дүүргээс гарахгүй байх ял оногдуулжээ. Мөн энэхүү хэрэгт шалгагдаж байх хугацаандаа хувийн баталгаа гаргах таслан сэргийлэх арга хэмжээг 10 шүүгдэгчид, Монгол Улсын хилээр гарахыг хориглох таслан сэргийлэх арга хэмжээг 2 сэтгүүлчид тус тус авчээ. 4 хэргийн хохирогчдоос нийт 72,369,000 (далан хоёр сая гурван зуун жаран есөн мянга) төгрөгийн хохирол нэхэмжилсэн. Үүнээс 2 сэтгүүлчээс нийт 7,116,280 (долоон сая нэг зуун арван зургаан мянга хоёр зуун ная) төгрөгийг гаргуулж хохирогчид олгуулахаар шийдвэрлэсэн байна[53].
- Иргэний 10 хэрэгт нэхэмжлэл гаргагчдын 6 нь төрийн өндөр албан тушаалтан, төрийн албан хаагч, төрийн байгууллага байна. 3 хэрэгт нэхэмжлэгчээс эдийн бус гэм хорын хохиролд нийт 2,013,867,000 (хоёр тэрбум арван гурван сая найман зуун жаран долоон мянга) төгрөг нэхэмжилснээс шүүхийн шийдвэрээр хэрэгсэхгүй болгосон байна. Нийт 10 хэрэгт 6 сэтгүүлч, 9 хэвлэл мэдээллийн байгууллага, 1 өмгөөлөгчийг хариуцагчаар тодорхойлж нэхэмжлэл гаргасан байна.

[52] Мөн тэнд

[53] Өмгөөлөгч сэтгүүлч, хүний эрх хамгаалагчидтай холбоотой шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэрэг, маргааны шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээнээс.

Анхан шатны шүүхээр 10 хэргээс 2 хэргийг нэхэмжлэлийн шаардлагыг бүрэн хангаж, 4 хэргийг нэхэмжлэлийн шаардлагын зарим хэсгийг хангаж, 4 хэргийг нэхэмжлэлийн шаардлагыг бүхэлд нь хэрэгсэхгүй болгож тус тус шийдвэрлэжээ. Эдгээрээс 4 хэрэгт нэхэмжлэгч талаас давж заалдах гомдол гаргаж, 1 хэргийн анхан шатны шүүхийн шийдвэрт өөрчлөлт оруулж буюу гомдлын шаардлагын зарим хэсгийг хангаж, бусад 3 хэрэгт давж заалдах гомдлыг хангаж буюу нэхэмжлэлийн шаардлагыг бүрэн хангаж шийдвэрлэсэн байна[54].

Тохиолдол 21

"...Шүүгдэгч сэтгүүлч "З.У" нь иргэн "Б.Э"-ыг 2023 оны 01 дүгээр сарын 12-ны өдөр Чингэлтэй дүүргийн нутаг дэвсгэрт байрлах нэр бүхий төрийн байгууллагын захирлаар ажиллаж байхад нь "байн байн гадаадад аялдаг, аяллын золиосонд тус байгууллагын ажилтнууд цалингаа авч чадахгүй өнөөдрийг хүрч байна" гэх хүний нэр төр, алдар хүндэд халдсан илт худал мэдээллийг "MN Barimt" фэйсбүүк цахим хуудсаар олон нийтэд тарааж худал мэдээлэл тараасан гэмт хэрэгт холбогджээ. Улмаар Чингэлтэй дүүргийн прокурорын газраас Эрүүгийн хуулийн тусгай ангийн 13.14 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт зааснаар яллах дүгнэлт үйлдэж ирүүлсэн "З.У"-д холбогдох эрүүгийн хэргийг гэмт хэргийн шинжгүй үндэслэлээр хэрэгсэхгүй болгож, цагаатгажээ..."

(Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн 2023 оны 10 дугаар сарын 25-ны өдрийн 2023/ШЦТ/674 дүгээр цагаатгах тогтоол[55])

Сэтгүүлчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаатай холбогдуулан Эрүүгийн хууль болон Иргэний хуулийн тодорхой заалтуудыг үндэслэн хэрэг, маргаан үүсгэх тохиолдол багагүй гарч байгаа нь хүний эрхийг хязгаарлах үндэслэл, журмыг Монгол Улсын үндэсний эрх зүйн хэм хэмжээнд тодорхой тусгаж, хуульчлаагүй, хуулийг нэг мөр ойлгож хэрэглэх явдал хангалтгүй байгаатай холбоотой юм. Тухайлбал Эрүүгийн хуульд байсан "гүтгэх, доромжлох" гэмт хэрэгт холбогдох заалтыг хүчингүй болгосон хэдий ч Эрүүгийн хуульд 2020 оны 01 дүгээр сарын 20-ны өдөр нэмэлтээр оруулсан "худал мэдээлэл тараах" тухай зохицуулалт нь сэтгүүлчийн үйл ажиллагааг хязгаарлахад ашиглагдаж байгааг дээрх баримтаас харж болох юм.

ХЭҮК Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавьж эхэлснээс хойш хүний эрх хамгаалагчийн эрх зөрчигдсөн гэх асуудлаар 2022-2025 онуудад 180 орчим гомдол, мэдээллийг хүлээж авч шийдвэрлэсэн. Үүнээс Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.1 дэх хэсэгт заасны дагуу ХЭҮК-ын дэргэд хүний эрх хамгаалагчийн эрх зөрчигдсөн эсэх талаар дүгнэлт гаргах чиг үүрэг бүхий орон тооны бус Хүний эрх хамгаалагчийн хороо 2023 онд 2, 2024 онд 7, 2025 оны 3 дугаар сарын байдлаар 1 дүгнэлтийг тус тус гаргасан. Хорооны 2 дүгнэлт нь сэтгүүлчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаатай хамааралтай байв.

[54] Өмгөөлөгч сэтгүүлч, хүний эрх хамгаалагчдидтай холбоотой шүүхээр шийдвэрлэгдсэн хэрэг, маргааны шийдвэрт хийсэн дүн шинжилгээнээс.

[55] Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан https://shuukh.mn/single_case/98539?daterange=2023-01-01%20 %202023-12-31&id=1&court_cat=2&bb=1

Тохиолдол 22

"...Цагдаагийн байгууллага болон Прокурорын байгууллагаас мөрдөн шалгах ажиллагаа нэрийн дор үзэл бодлоо илэрхийлэх, хэвлэн нийтлэх эрхийг хязгаарлаж эрх зүйт төр, хууль ёсыг уландаа гишгэж, дураараа авирлаж байгаа үйлдлүүд нь хэрээс хэтэрч байх тул та бүхэнд хандахаас өөр аргагүйд хүрлээ." гэсэн агуулга бүхий гомдолд ХЭҮК-ын дэргэдэх орон тооны бус Хүний эрх хамгаалагчийн хороо холбогдох ажиллагааг хийсэн. Сэтгүүлч "Н.Ө" иргэд, олон нийтэд мэдээлсэн мэдээ, мэдээлэл болон түүнд холбогдох баримтуудыг шинжлэн судлахад хуулийн дагуу болон нууцад хамааруулснаас бусад мэдээ, мэдээллийг хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах зорилгоор төрийн байгууллага, хуулийн этгээдээс хуульд заасан аргаар олж аван, хэвлэн нийтэлж, бусдад түгээсэн нь Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулиар зөвшөөрсөн үйл ажиллагаа гэж үзэх үндэслэлтэй байна. Сэтгүүлч "Н.Ө"-тэй холбогдох хувь хүний тодорхой үйлдлүүдийг гэмт хэрэгт холбогдуулан шалгаж байх үедээ түүний хамаарал бүхий аж ахуйн нэгж буюу хуулийн этгээд болох "Zarig.mn" цахим сайтын Монгол Улсаас хандах хандалтыг бүхэлд нь тодорхой хугацаагаар хаасан нь иргэд, олон нийтийн мэдэх эрхийг хязгаарлаж, сэтгүүлчдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг зөрчсөн гэж үзэх үндэстэй байна.

(ХЭҮК-ын дэргэдэх орон тооны бус Хүний эрх хамгаалагчийн хорооны 2024 оны 01 дүгээр сарын 03-ны өдрийн 01 дүгээр дүгнэлтээс)

ХЭҮК-ын дэргэдэх хүний эрх хамгаалагчийн эрх зөрчигдсөн эсэх талаар дүгнэлт гаргах чиг үүрэг бүхий орон тооны бус Хүний эрх хамгаалагчийн хорооноос гаргаж буй дүгнэлт нь сэтгүүлчийн хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулсныг нотлох эрх зүйн баримт бичиг болох бөгөөд сэтгүүлчийг хүний эрх хамгаалагч болохыг хүлээн зөвшөөрсөн жишиг юм. ХЭҮК нь Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 10 удаагийн илтгэлдээ үг хэлэх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, хэвлэл мэдээлэл болон хэвлэн нийтлэх эрхийн асуудлаар тусгаж ирсэн[57].

Монгол Улсад нэр бүхий сэтгүүлчдийг баривчилж, цагдан хорьж, хорих ялаар шийтгэж буй явдал нь сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтан болон иргэний нийгмийн идэвхтнүүд ямарваа шийтгэл хүлээхээс айж эмээх зүйлгүйгээр үйл ажиллагаагаа олон улсын хэм хэмжээнд нийцүүлэн чөлөөтэй үйл ажиллагаа явуулах нөхцөлийг нэн даруй хангах шаардлагатай байгааг "Хил хязгааргүй

СУДАЛГААНЫ САН

[57] ХЭҮК-ын Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэлийн "Иргэний оролцооны эрх зүйн зохицуулалт" хоёрдугаар бүлэгт Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай, Жагсаал, цуглаан хийх журмын тухай хууль, Төрийн бус байгууллагын тухай хууль зэрэг хуулиудад хийсэн дүн шинжилгээний үр дүнг үндэслэн эдгээр хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох чиглэлийг УИХ-д танилцуулсан. Дэлгэрэнгүй мэдээллийг ХЭҮК-ын цахим хуудсаас авна уу. https://nhrcm.gov.mn/pdf/22_%D0%B8%D0%BB%D1%82%D0%B3%D1%8D%D0%BB.pdf

сэтгүүлчид"[58], "Олон улсын Сэтгүүлчдын холбоо"[59] зэрэг олон улсын байгууллагууд сануулж, шаардсан.

Тохиолдол 23

...ЦЕГ-ын Эрүүгийн цагдаагийн албаны Кибер гэмт хэрэгтэй тэмцэх газраас "Ноорог Креатив Студио" ХХК-ийн О.У, Б.Х, А.О, Б.П, Ё.Т, Н.Б, Б.Б, Б.Б нарын 8 ажилтныг 2025 оны 3 дугаар сарын 17-18-ны шилжих шөнө 22.00-07:00 цагийн хооронд хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулж ажлын байранд нь нэгжлэг хийж, цахим төхөөрөмжүүдийг хураан авч, тэдний халдашгүй, чөлөөтэй байх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг зөрчсөн байж болзошгүй гэх мэдээлэл олон нийтийн сүлжээнд нийтлэгдсэн. Энэхүү мэдээллийн мөрөөр ХЭҮК хуулийн дагуу ажиллагаа явуулж, тогтоогдсон нөхцөл байдлын талаар 2024 оны 03 дугаар сарын 24-ний өдөр иргэд, олон нийтэд танилцуулсан. Үүнд: "Ноорог Креатив Студио" ХХК-ийн 8 ажилтанд холбогдох хойшлуулшгүй ажиллагаа ямар үндэслэлээр явуулсан, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хуульд заасан мөрдөн шалгах ажиллагааны шаардлагыг бүрэн хангасан эсэх талаар эрх бүхий хууль сахиулах, төрийн захиргааны байгууллагын албан тушаалтнуудаас хэвлэл, мэдээллийн хэрэгслээр өгсөн мэдээлэл зөрүүтэй, тодорхой бус байсан нь олон нийтэд эргэлзээ төрүүлэхүйц, ойлгомжгүй нөхцөл байдал үүсгэсэн... Мэдээлэл авах эрх, үзэл бодолтой байх, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 16, ИБУТЭТОУП-ын 18, 19 дүгээр зүйлээр баталгаажсан эрх чөлөө юм. Чөлөөтэй, ямар нэг хууль бус, дур зоргын шинжтэй цензур, хязгаарлалт, дарамт шахалтаас ангид үзэл бодлоо илэрхийлэх, ялангуяа төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлж байгаа улс төрийн нам, байгууллага, албан тушаалтны талаар үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хүний эрхийн эрх зүй онцгойлон хамгаалдаг. Иймд иргэн О.У, Б.Х, А.О, Б.П, Ё.Т, Н.Б, Б.Б, Б.Б нарын халдашгүй, чөлөөтэй байх эрхийг зөрчсөн, иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг хөндөж, Монгол Улсын иргэд үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрмэлзэл, зоригийг мохоох үр дагавар үүсгэсэн... Төрийн байгууллагууд болсон үйл явдлын талаар мэдээлэхдээ олон нийтийн мэдээлэл авах эрхийг бодитой хангаагүй гэжээ.

(ХЭҮК-оос 2024 оны 03 дугаар сарын 24-ний өдөр иргэд, олон нийтэд танилцуулсан Хэвлэлийн хурлын үеэр хийсэн мэдээллээс[60])

"Хил хязгааргүй сэтгүүлчид" байгууллага нь хараат бус "Ноорог" цахим мэдээллийн хэрэгслийн редакцын байранд цагдаагийнхан хойшлуулшгүй ажиллагаа явуулж, ажилтнуудыг нь шөнөжин байцаан, мэргэжлийн техник хэрэгслийг нь хураан авсныг буруушааж байна. "Ноорог" сайтынхан сонгуулийн тухай баримтат киногоо нээхээр зэхэж байгаа талаар олон нийтэд мэдээлсний дараахан "үндэсний эв нэгдлийг бусниулсан" гэх үндэслэл муутай шалтгаанаар

[58] Монгол Улс: "Хил хязгааргүй сэтгүүлчид" олон улсын байгууллагаас zarig.mn сайтын ерөнхий редакторыг суллахыг уриаллаа, 2023 оны 12 дугаар сарын 22-ны өдөр. https://rsf.org/en/mongolia-rsf-urges-release-zarigmn-news-site-chief-editor,
Монгол Улс: Шадар сайдын хөрөнгө шамшигдуулсан байж болзошгүй хэргүүдийг илчилсэн сэтгүүлч найман жилийн хорих ялаар шийтгүүлэхээр байна. https://rsf.org/en/mongolia-journalist-faces-eight-years-prison exposing-suspected-embezzlement-deputy-prime-minister
"Хил хязгааргүй сэтгүүлчид" олон улсын байгууллага: Ардчиллын үнэт зүйлсийг эрхэмлэдэг гэж Монгол Улсын Засгийн газар мэдэгдэж байсан хэдий ч сүүлийн үед Монгол Улсад хэвлэлийн эрх чөлөө хумигдсаар байна. Монгол Улсын Шадар сайд, УИХ-ын гишүүн хууль бус үйлдэл хийснийг гэж мэдээлсний улмаас 2024 оны 05 дугаар сард сэтгүүлч "А.Б"-г баривчилж, цагдан хорьж, улмаар яллагдагчаар татсан байна. https://rsf.org/en/mongolia-closed-door-appeal-trial-detained-journalist-alarming-sign-press-freedom

[59] "Олон улсын Сэтгүүлчдын холбоо", Монгол: Нийтийн ашиг сонирхлыг хөндсөн мэдээлэл нийтэлснийхээ төлөө редактор баривчлагдаж, цахим сайт буруутгагдав. https://www.ifj.org/media centre/news/detail/article/mongolia-editor-arrested-and-website-targeted-for-reporting-in-the-public-interest

[60] https://www.facebook.com/nhrcm/videos/1045436887618155

энэхүү дур зоргын ажиллагааг явуулжээ гэсэн мэдэгдэл гаргасан[61]. Түүнчлэн "Хил хязгааргүй сэтгүүлчид" олон улсын байгууллага нь үүсээд буй энэхүү санаа зовоосон нөхцөл байдал, мөн Засгийн газраас Хэвлэлийн эрх чөлөөний тухай хуулийг шинэчлэхээр төлөвлөж буйтай холбогдуулан Монгол Улсын хууль тогтоогчдод сэтгүүлчдийг хамгаалах эрх зүйн орчныг бэхжүүлэх талаар багц зөвлөмж хүргүүлсэн байна[62] .

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван есдүгээр зүйлийн 3 дахь хэсэгт "Хүн эрх, эрх чөлөөгөө эдлэхдээ үндэсний аюулгүй байдал, бусад хүний эрх, эрх чөлөөг хохироож, нийгмийн хэв журмыг гажуудуулж болохгүй", мөн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 16 дахь заалтад "итгэл үнэмшилтэй байх, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, үг хэлэх, хэвлэн нийтлэх, тайван жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөтэй" гэж Монгол Улсын иргэний эдлэх үндсэн эрхийг баталгаажуулсан[63].

Олон ургалч үзэл санаа, редакцийн хараат бус байдлыг баталгаажуулах зорилгоор Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1 дэх хэсэгт "Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл нь өөрийн нийтэлж, нэвтрүүлж байгаа зүйлийнхээ төлөө хариуцлага хүлээнэ. Төрөөс олон нийтийн мэдээллийн агуулгад хяналт (цензур) тогтоохгүй.", мөн зүйлийн 3.2 дахь хэсэгт "Төрөөс хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд нийтлэх, нэвтрүүлэх мэдээлэлд хяналт тавих байгууллага байгуулахгүй бөгөөд ийм хяналтын үйл ажиллагааг санхүүжүүлэхгүй" гэж тус тус заасан.

Өргөн нэвтрүүлгийн тухай хуулийн 23 дугаар зүйлийн 23.7 дахь хэсэгт "Мэдээг олон талт эх сурвалжийг ашигласан, үйл явдлыг үнэн, шударга, тэнцвэртэй, хараат бус байхаар мэдээлнэ", 27 дугаар зүйлийн 27.3 дахь хэсэгт "Ивээн тэтгэгч иргэн, хуулийн этгээд мэдээ, нэвтрүүлгийн агуулга, хугацаа болон сэтгүүлч, редакцын бие даасан, хараат бус байдалд аливаа хэлбэрээр нөлөөлөхийг хориглоно", 31 дүгээр зүйлийн 31.3.2-т "радио, телевизийн үйлчилгээ эрхлэгч нь өөрийн редакцын бодлого, дүрэмтэй байх" гэж тус тус заажээ.

Гэтэл хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөний тулгамдсан асуудал нь "Хаалтын гэрээ" болж байна. Энэ нь "Хаалтын гэрээ" хэмээх тухайлсан гэрээ байдаггүй бөгөөд сурталчилгааны гэрээ, хамтран ажиллах гэрээнд оруулдаг "захиалагч талын нэр хүндэд харшлах аливаа сөрөг мэдээ, мэдээллийг захиалагч талд мэдэгдэх, нэвтрүүлэхгүй байх үүрэг хүлээнэ" гэсэн агуулга бүхий заалтыг "хаалтын гэрээ" хэмээх нэр томьёогоор ойлгож, хэрэглэж байна. Уг заалтыг үндэслэн редакцын зүгээс сэтгүүлчийн нийтлэл, нэвтрүүлгийг нь хориглох асуудал гаргадаг байна.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

---

[61] "Хил хязгаагүй сурвалжлагчид" байгууллага, Хараат бус "Ноорог" мэдээллийн хэрэгслийн эсрэг цагдаагийн ажиллагааг дур зоргоор явуулсныг буруушаажбайна. https://rsf.org/en/mongolia-rsf-condemns arbitrary-police-operation-against-independent-media-outlet-noorog

[62] https://rsf.org/en/mongolia-rsf-presents-its-recommendations-strengthen-ambitious-press-freedom bill

[63] Монгол Улсын Үндсэн Хүүль. https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=367

Тухайлбал, 2018 онд хийсэн “Сэтгүүлчдийн аюулгүй байдлын түвшин тогтоох” судалгаанд 300 сэтгүүлчийг хамруулснаас тэдний 52 хувь нь редакцаас зарим асуудалтай холбоотойгоор нийтлэл, нэвтрүүлгийг нь хориглосон гэжээ. “Таны нийтлэл, нэвтрүүлгийг нийтлэгдэх, нэвтрүүлэхээс өмнө хориглосон эсэх” гэж асуухад 23.3 хувь нь “тийм” гэж хариулсан бөгөөд дийлэнх нь “Хаалтын гэрээ” эсвэл редакцийн удирдлагын зааврааар нийтлэл, мэдээллээ гаргаж чадаагүй гэжээ. Хэвлэл мэдээллийн салбар дахь “Хаалтын гэрээ”, бизнес улс төрийн ашиг сонирхлын хамаарлаас үүдэлтэй редакцийн цензур хэвшмэл зүйл болж эхэлжээ[64]. Хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүд “Хаалтын гэрээ” байгуулах нь хэвлэл мэдээллийн тэнцвэртэй, чөлөөт, олон ургалч, хараат бус байх зарчимтай үл нийцнэ[65].

Хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд “хаалтын гэрээ” байгуулахыг хориглосон шинжтэй заалтыг сонгуулийн тухай хуулийн тогтоомжид[66] тусгаж, үүнтэй холбоотойгоор Зөрчлийн тухай[67] хуульд хариуцлага тооцохоор заасан нь зөвхөн сонгуулийн сурталчилгааны үед хамаарч байна. Иймээс хэвлэл мэдээллийн байгууллага “Хаалтын гэрээ” байгуулахыг хориглосон зохицуулалтыг Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгад тусгах нь зүйтэй байна.

Хараат бус хэвлэл мэдээлэл нь олон талын санаа бодлыг сонсох, олон нийтийг мэдээллээр хангах, шийдвэр гаргагчдыг хариуцлагатай байлгах, иргэд эрх чөлөөгөө эдэлж, шийдвэр гаргах боломж олгодогоороо ач холбогдолтой юм. Хэвлэл мэдээллийн хараат бус байдал нь редакцын хараат бус байдал хэрхэн хангагдаж байгаагаас хамааралтай тул редакцын хараат бус байдлыг баталгаажуулж, хөндлөнгийн нөлөөллөөс ангид байх зохицуулалтыг бий болгох шаардлагатай байна.

Харилцаа холбооны зохицуулах хорооны 2021 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдрийн 73 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан “Өргөн нэвтрүүлгийн үйлчилгээний зах зээлд шударгаар өрсөлдөх нөхцөлийг бүрдүүлэх, зах зээлийн хэт төвлөрөл үүсэхээс сэргийлэх журам”- ын 2.2-т “Тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч хуулийн этгээд нь хувьцаа эзэмшигч, эцсийн өмчлөгч, нэгдмэл сонирхолтой этгээдээс хараат бус, бие даасан, мэргэжлийн Редакцийн зөвлөлтэй байна” гэж заасан.

Гэвч өргөн нэвтрүүлгийн телевиз, радиогоос бусад буюу сонин, сэтгүүл, мэдээллийн сайтын хувьцаа эзэмшигч, эцсийн өмчлөгч, нэгдмэл сонирхолтой этгээд нь хараат бус, бие даасан, мэргэжлийн редакцтай байх, тэдгээрийн ашиг

---

[64] Глоб Интернэшнл төв. “Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан 2017”. УБ, 2018 он, 6 дахь тал.

[65] Глоб Интернэшнл төв, “Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан 2020”, 2021 он, 33 дахь тал, https://www.gic.mn/post/r/1769.

[66] Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 48 дугаар зүйлийн 48.7 дахь хэсэг, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хуулийн 43 дугаар зүйлийн 43.6 дахь хэсэг, Аймаг,нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн тухай хуулийн 47 дугаар зүйлийн 47.8 дахь хэсэг.

[67] Зөрчлийн тухай хуулийн 17.1 дүгээр зүйлийн 19 дэх хэсэг.

сонирхлын зөрчил нь сэтгүүлчдийг өөрийн цензурт автахаас сэргийлэх тусгайлсан зохицуулалт байхгүй. Редакцийн хараат бус байдалд халдсан тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагыг хууль тогтоомжид орхигдуулсан.

Эрүүгийн хууль (шинэчилсэн найруулга)-ийн 14.3 дугаар зүйлд "Өөрийн, эсхүл бусдын хууль ёсны ашиг сонирхлыг хөндсөн аливаа мэдээллийг олон нийтэд тараах, тараалгахгүй байхын тулд хэвлэн нийтлэгчийн хуульд нийцсэн үйл ажиллагаанд хүч хэрэглэж, хүч хэрэглэхээр заналхийлсэн, эсхүл төлбөр төлж зориуд нийтлүүлээгүй, эсхүл эрх, хууль ёсны ашиг сонирхолд нь ноцтой хор уршиг учруулахаар сүрдүүлсэн" бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх зохицуулалт олон ургалч үзэл санаа, редакцийн хараат бус байдлыг баталгаажуулахад дангаараа хангалтгүй байна.

Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх чөлөөг хамгаалах нь сэтгүүлчийн аюулгүй байдлыг хамгаалахтай харилцан хамааралтай юм. Олон нийтийн ашиг сонирхлыг хөндсөн аливаа мэдээллийн сэтгүүл зүйн эх сурвалжийг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг олон улсын зарчим, хэм хэмжээнд нийцүүлэн боловсронгуй болгоход анхаарах шаардлагатай.

Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 6 дугаар зүйлийн 6.1.6-д хүний эрх хамгаалагч нь "хүний эрх, эрх чөлөөг хамгаалах явцад олж авсан мэдээллийн эх сурвалжийг тухайн хүний эрхийн зөрчил арилж, эрх нь бүрэн сэргээгдэх хүртэл хугацаанд нууцлах" бүрэн эрхтэй гэж зааж, мэдээллийн эх сурвалжийг нууцлах хугацааг нөхцөл зааж хязгаарласан.

Олон нийтийн радио, телевизийн тухай хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.2 дахь хэсэгт "Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, нийтийн ашиг сонирхол хөндөгдсөн гэж шүүх үзэж ил болгосноос бусад тохиолдолд олон нийтийн радио, телевизийн ажилтан мэдээллийн эх сурвалжийг нууцлах эрхтэй" гэжээ. Үүнээс үзэхэд мэдээллийн эх сурвалжийг албадан ил болгох эрхийг зөвхөн шүүх хэрэгжүүлэх бөгөөд олон нийтийн радио, телевизийн бус редакц, сэтгүүлчийн хувьд мэдээллийн эх сурвалжийг нууцлах эрхийг хуулиар баталгаажуулаагүй байна. Харин Хэвлэл мэдээллийн зөвлөлийн Ёс зүйн хороодын 2015 оны 04 дүгээр сарын 14-ний өдрийн нэгдсэн хуралдааны 01 дүгээр тогтоолын хавсралтаар баталсан Хэвлэл мэдээллийн ёс зүйн зарчмын 8 дахь хэсэгт "Мэдээллийн нууц эх сурвалжаа чандлан хамгаална" гэж зааснаар сэтгүүлчид нууц эх сурвалжаа хамгаалах ёс зүйн үүргийг хүлээж байна.

Улсын Их Хурал 2023 оны 06 сарын 30 өдрийн 59 дугаар тогтоолоор Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр (2023-2030 он)-ийг баталсан. Уг хөтөлбөрийн 3.4 дэх хэсэгт Хэвлэл мэдээллийн байгууллага, сэтгүүлчийг хамгаалах эрх зүйн орчныг бэхжүүлж, хариуцлагыг нэмэгдүүлэх зорилтын хүрээнд дараах арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр заасан. Үүнд:

- Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийг шинэчлэн батлуулж, сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын эрх, үүргийг тодорхой болгоно.
- Авлига, албан тушаалын гэмт хэргийн талаар мэдээлсэн сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг аливаа дарамт, шахалт, сүрдүүлгээс хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг бий болгоно.
- Төрийн байгууллага, төрийн болон орон нутгийн өмчит хуулийн этгээдийн шилэн дансны мэдээлэлд хэвлэл мэдээллийн байгууллага, сэтгүүлчтэй байгуулсан гэрээ, төлсөн төлбөрийг тусгайлан мэдээлэх журам, стандартыг баталж, мөрдүүлнэ.
- Сэтгүүлчийн мэргэжлийн хариуцлагыг нэмэгдүүлж, хэвлэл мэдээллийн зөвлөлийн үйл ажиллагааг бэхжүүлнэ гэжээ[68].

Эрүүгийн хуулийн зарим зохицуулалт сэтгүүлч ба түүний мэдээллийн нууц эх сурвалжийн хамтын ажиллагааг хязгаарлах үр дагавартай байна. НҮБ-ын Тусгай илтгэгч тэргүүтэй төлөөлөгчдийн хамтарсан тунхаглалд "Төрийн нууцыг хамгаалах үүргийг зөвхөн түүнийг хариуцсан төрийн байгууллага, албан тушаалтан хүлээнэ. Сэтгүүлч, иргэний нийгмийн төлөөлөгч зэрэг бусад этгээдийн хувьд мэдээллийг нийтэлж, түгээсний төлөө хууль зүйн хариуцлага хүлээх ёсгүй. Зөвхөн төрийн нууц хариуцсан этгээд түүнийг түгээсний төлөө хариуцлага хүлээх нөхцөлийг Эрүүгийн хуулийн зүйл, хэсэгт тусгах ёстой" гэж дурдсан[69].

Гэвч Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгын 19.11 дүгээр зүйлд "Төрийн нууцыг хууль бусаар олж авах" гэмт хэргийг шинээр оруулсан нь зөвхөн төрийн нууцыг итгэмжлэгдэн хариуцсан, албан тушаал, ажил үүргийн хувьд мэдсэн этгээд бус иргэн, сэтгүүлчийн хувьд энэ гэмт хэрэгт холбогдон сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгчээр шалгагдах нөхцөл бүрдсэн байна[70].

НҮБ-ын Хүний эрхийн зөвлөлөөс гаргасан сэтгүүлчдийн аюулгүй байдлын талаарх 2016 оны 33/2 дугаар тогтоолд НҮБ-ын гишүүн улсуудыг сэтгүүлчдийн эх сурвалжийн нууцлалыг хангах хууль тогтоомж батлах, хэрэгжүүлэхийг уриалсан[71].

Монгол Улсад сэтгүүлчийн нууц эх сурвалжийг хамгаалах асуудлыг хуульчлан тогтоогоогүйгээс тэд ямар нэгэн дарамт, заналхийлэлд өртөж, сэтгэл санааны хямралд орох явдал багагүй гарч байна. Иймээс сэтгүүлчид, редакторын мэдээллийн нууц эх сурвалжийг хамгаалах зохицуулалтыг Хэвлэл

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

[68] Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр (2023-2030 он) https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16760139806351&showType=1

[69] НҮБ-ын Үзэл бодолтой байх, түүнийгээ илэрхийлэх эрх чөлөөний асуудлаарх Тусгай илтгэгч, Европын аюулгүй байдал, хамтын ажиллагааны байгууллагын (OSCE) Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний асуудлаарх Төлөөлөгч, Америкийн орнуудын байгууллагын (OAS) Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөний Тусгай илтгэгч нарын гаргасан "Хамтарсан тунхаглал", 2004 он. https://www.osce.org/fom/99558?download=true

[70] Глоб Интернэшнл төв, "Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан 2019", УБ, 2020 он, 14 дэх тал.

[71] НҮБ-ын "Хүний эрхийн зөвлөлийн сэтгүүлчдийн аюулгүй байдлын талаарх" 33/2 дугаар тогтоол, 2016 он. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=a/hrc/res/33/2

мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгад тусгаж, ингэхдээ бусад улс орны сайн туршлагад тулгуурлан хуульчлахад анхаарах хэрэгтэй юм.

2.2. Сэтгүүлчийн хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааны хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудал

Монгол Улсад хуулиар хориглоогүй мэдээллийг эрэн сурвалжилж олж авах, эх сурвалжаа нууцлах эрхийг баталгаажуулах, редакцын хараат бус байдлыг бий болгох, хэвлэл мэдээллийн салбарын бие даасан байдлыг улам бэхжүүлэх замаар сэтгүүлчид мэргэжлийн хүрээнд хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаагаа хэрэгжүүлэх боломжийг нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна.

Хэвлэлийн эрх чөлөөний байдал Монгол Улсад хангалтгүйг олон улсын байгууллагууд анхааруулж байна. Тухайлбал "Хил хязгааргүй сурвалжлагчид" олон улсын байгууллагын жил бүр гаргадаг "Дэлхийн хэвлэлийн эрх чөлөөний индекс"-ийн 2023 оны тайланд Монгол Улсын хэвлэлийн эрх чөлөө 70-аас бага оноотой буюу "асуудалтай" гэж дүгнэсэн бол 2024 онд Монгол Улсын хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөг 51.34 оноотойгоор "муу" гэж дүгнэгдсэн бөгөөд 180 орноос 109 дүгээрт эрэмбэлэгджээ.[72] Энэ нь 2023 оны үзүүлэлтээс 21 байр ухарсан үзүүлэлт бөгөөд хэвлэлийн эрх чөлөө улам бүр хумигдаж байгаа орны тоонд багтсан гэсэн үг юм.

Бүдүүвч 6. Монгол Улсын хэвлэлийн эрх чөлөөний индекс, 2013-2024

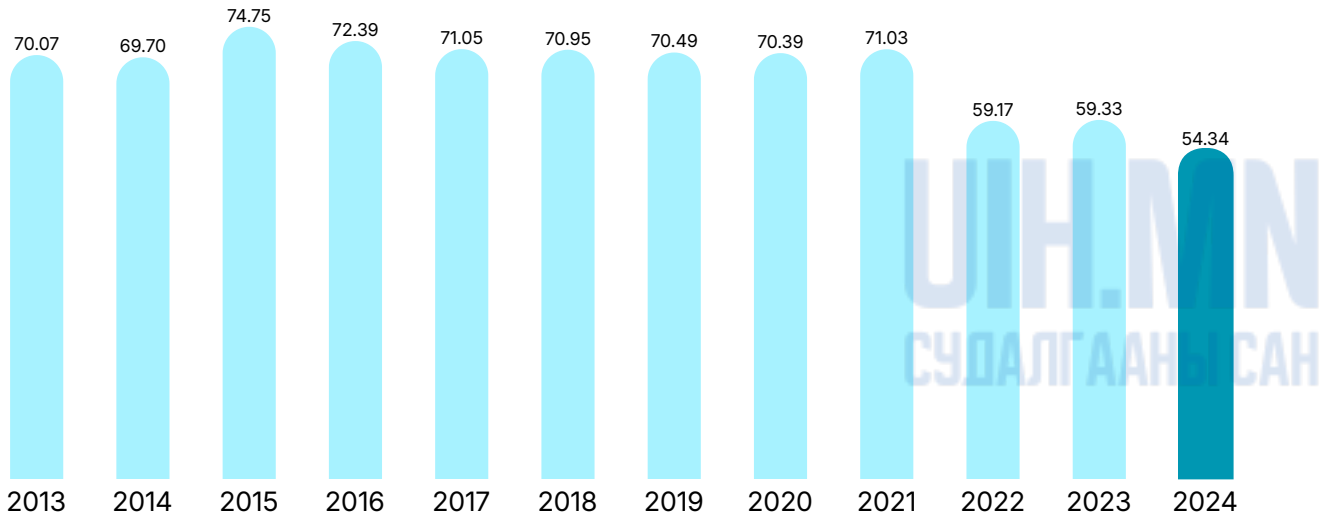

[72] "Хил хязгааргүй сурвалжлагчид" олон улсын байгууллагаас танилцуусан Монгол Улсын үзүүлэлт. https://rsf.org/en/mongolia, Тус байгууллага нь улс орнуудын хэвлэлийн эрх чөлөөний индексийг дүгнэхдээ хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний нөхцөл байдлыг түүний олон талт байдал, хэвлэл мэдээллийн хараат бус байдал, хууль тогтоомжийн зохицуулалтын чанар, сэтгүүлчдийн аюулгүй байдлыг экспертүүдээс авсан асуулга болон сэтгүүлчдийн эсрэг үйлдэгдсэн хүчирхийллийн тоон дээр үндэслэдэг. Уг индекс нь тухайн улс орны сэтгүүл зүйн чанарын үзүүлэлт биш юм. Дэлхийн хэвлэлийн эрх чөлөөний индексийн оноог 86-100 оноо "сайн", 70-85 оноо "эерэг", 55-70 оноо "асуудалтай", 40-55 оноо "муу", 0-40 оноо "маш муу" гэж ангилдаг.

Энэ үзүүлэлтийн шалтгааныг дараах байдлаар тайлбарласан байна. Үүнд:

- Улс төрийн нөхцөл - Хэвлэл мэдээллийн эзэмшил төвлөрсөн бөгөөд ил тод бус байна. Хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд улс төрийн намууд, Засгийн газрын хамааралтай ба хараат бусаар үйл ажиллагаа явуулах боломж улс төрчдийн шахалтаар хязгаарлагдмал байна.
- Эдийн засгийн асуудал - Хэвлэл мэдээллийн эзэд хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг улс төрийн давуу тал олж авах, эдийн засгийн ашиг сонирхлоо хамгаалах хэрэгсэл болгон ашиглаж байна. Цалин багатай, ачаалал ихтэй байгаагаас сэтгүүлчид тодорхой контент бэлтгэж цалин авахыг хүлээн зөвшөөрдөг нь олон нийтийн хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд итгэх итгэлийг алдагдуулж байна.
- Эрх зүйн асуудал - Нэр төр, алдар хүндтэй холбоотой хэргийн ихэнх нь сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн эсрэг чиглэж байна. Өндөр дүнтэй нэхэмжлэл, эрүүгийн хариуцлага нь тэднийг өөрсдийгөө цензурдаж, хараат бус байх, эрэн сурвалжлах сэтгүүл зүйн үйл ажиллагаа эрхлэх зоригийг мохоож байна. Сэтгүүлчдийг худал мэдээлэл тараасан хэргээр буруутгагдаж буй олон тохиолдолд улс төрчид, УИХ-ын гишүүд, төрийн албан хаагчид болон төрийн байгууллагууд гомдол гаргаж байна.
- Нийгэм, соёлын нөхцөл байдал - Хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэлд үл итгэх хандлага нэмэгдсэн байна.
- Сэтгүүлчдийн эсрэг хүчирхийлэл - Олон сэтгүүлч ажилтайгаа холбоотойгоор заналхийлэл, дарамт шахалт, доромжлолд өртөж, энэ төрлийн хэргүүдийн хохирогч болж байна.

Гэвч олон улсын хэмжээнд нөхцөл байдал хүнд хэвээр байгаа бөгөөд 2025 оны 02 дугаар сарын 20-ны өдрийн байдлаар 528 сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн 26 ажилтан мэргэжлийн үйл ажиллагаатайгаа холбоотойгоор цагдан хоригдож байна. Түүнчлэн дэлхий даяар 2024 онд 48 сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтан сэтгүүл зүйн мэргэжлийн үйл ажиллагаатай холбоотойгоор амь насаа алдсан байна[73].

СУДАЛГААНЫ САН

[73] Хил хязгааргүй сэтгүүлчид байгууллагын барометр. https://rsf.org/en/barometertype%5Btue%5D=tue&type%5Bemprisonnement%5D=emprisonnement&type%5Botage%5D=otage&type%5Bdisparition%5D=disparition&annee_start=2024&annee_end=2024#exaction-victimes

Бүдүүвч 7. Дэлхий даяар сэтгүүл зүйн үйл ажиллагаатай холбоотойгоор амь насаа алдсан сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтны тоо

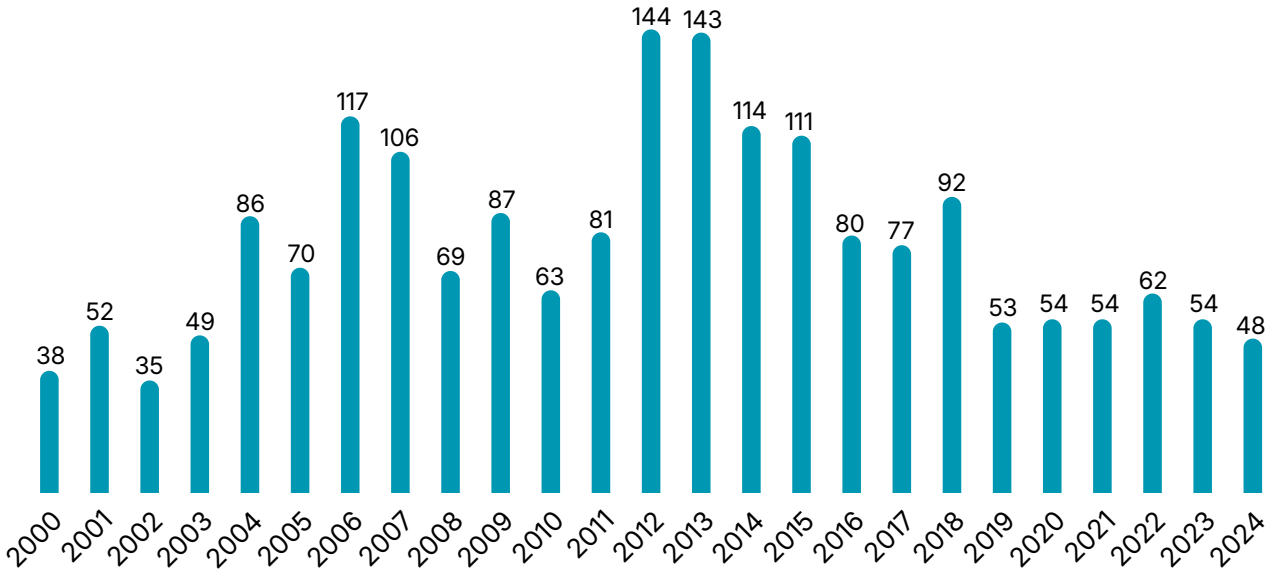

Бүдүүвч 8. Дэлхий даяар цагдан хоригдсон сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтны тоо

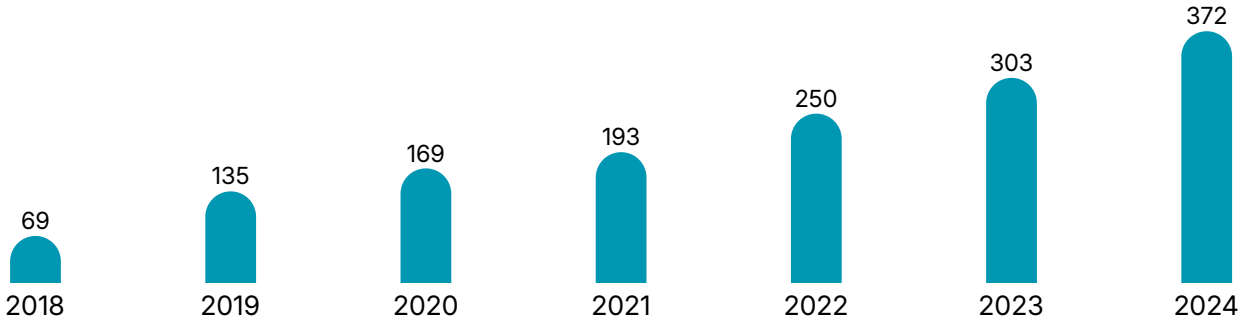

Монгол Улс дахь тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж байгаа хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийн тоо 2020 оноос хойш жил тутам буурсан үзүүлэлттэй байна. Тодруулбал тогтвортой үйл ажиллагаа явуулж байгаа хэвлэл мэлээллийн хэрэгслийн тоо 2020 онд 513 байсан бол 2023 оны байдлаар 434 болж 79-өөр буурчээ. 2023 оны байдлаар 51 сонин, 41 сэтгүүл, 45 радио, 111 телевиз, 186 мэдээллийн сайт идэвхитэй үйл ажиллагаа явуулж байна[74].

2024 оны байдлаар хэвлэл мэдээллийн салбарын 434 байгууллагад 4,378 хүн ажиллаж байна. Насны хувьд нийт ажиллагчдын 28 хувийг 30 хүртэлх насныхан, 38 хувийг 30-40 хүртэлх насныхан бүрдүүлж байна. Тус салбарт ажиллаж буй хоёр хүн тутмын нэг нь сэтгүүл зүйн бүтээлч ажилтан буюу

[74] Хэвлэлийн хүрээлэн, “Монголын хэвлэл мэдээлэл өнөөдөр” судалгааны тайлан, УБ, 2024 он.

сэтгүүлч, редактор, тоймчид байгаа бөгөөд тэдгээрийн тал хувь нь сэтгүүлч мэргэжилтэй байна[75].

Судалгаанд хэвлэл мэдээллийн салбарт ажиллаж буй бүх насны, олон талт сэтгүүлчдийг хамруулсан бөгөөд тэдний олонх нь буюу 55.4 хувь нь 35-44 насныхан, 26.7 хувь нь 25-34 насных, 13.4 хувь нь 45-54 насных, 5 хувийг 24 хүртэлх насныхан байна. Судалгаанд хамрагдсан сэтгүүлчдийн 33.3 хувь нь эрэгтэй, 66.7 хувь нь эмэгтэй оролцогчид байв. Мөн сэтгүүлчдийн 88.7 хувь нь Улаанбаатар хотод, 11.3 хувь нь орон нутагт ажиллаж буй сэтгүүлчид юм. Түүнчлэн, судалгаанд хамрагдсан сэтгүүлчдийн 44.1 хувь нь 11-20 жил, 30.4 хувь нь 6-10 жил, 15.3 хувь нь 5 хүртэлх жил, 10.1 хувь нь 21-с дээш жил ажиллаж байна.

Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1.2-т “хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа” гэж хүний эрх, эрх чөлөөг хөхиүлэн дэмжиж, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчсөн үйлдэл, эс үйлдэхүйн эсрэг аргаар үзэл бодлоо илэрхийлж, олон улсын эрх зүйн нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хэм хэмжээ, зарчмыг хүндэтгэж, аливаа хэлбэрээр хүний эрхийг хамгаалахыг ойлгоно, мөн хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д хүчирхийллийн арга хэрэглэж, тайван бус замаар үйл ажиллагаа явуулах, явуулахыг уриалахыг хориглосон. Үүнээс үзэхэд хүчирхийллийн бус, тайван замаар сэтгүүлчийн мэргэжлийн үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж буй үйлдэл нь хүний эрх хамгаалагчийн үйлдэл болох тул сэтгүүлчид мэргэжлийн үйл ажиллагаандаа хүчирхийллийг өөгшүүлэхгүй, сурталчлахгүй байх шаардлагатай юм.

Судалгааны үр дүнгээс харахад сэтгүүлч хүний эрх хамгаалагчдад тулгамдаж буй дараах нийтлэг асуудал байна. Үүнд:

— Улс төрийн хараат байдал, хуулийн байгууллагаар шалгагдаж буйгаас үүсэж буй дарамт;
— Мэдээлэл олж авах эрхийн хязгаарлалт;
— Сэтгүүлчдийн эсрэг сэтгэл санааны дарамт, хүчирхийлэл;
— Санхүүгийн хараат байдал зэрэг болно.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Монгол Улсад хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл улс төрийн хамааралтай, хараат байдлаас болж сэтгүүлчдэд хөндлөнгийн дарамт учирч байна. Судалгаанд оролцсон сэтгүүлч хүний эрх хамгаалагчдын 35 хувь нь төрийн байгууллага, албан тушаалтнуудаас дарамт шахалт ирдэг гэжээ. Харин 13.4 хувь нь сэтгүүлчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаатай холбогдуулан зөрчлийн хэрэгт шалгагдсан байна. Тэдний 14.1 хувь нь Улаанбаатар хотод, 8.3 хувь нь аймаг, орон нутагт сэтгүүлч мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулсныхаа төлөө зөрчлийн хэрэгт шалгагджээ.

[75] Хэвлэлийн хүрээлэн, “Монголын хэвлэл мэдээлэл-өнөөдөр”. УБ, 2024 он, 66-67 дахь тал.

Тохиолдол 24

"...Олон жил энэ салбарт ажилласан ч сүүлийн жилүүдэд л анх удаа шүүхэд дуудагдаж, эрүүгийн хэрэгт холбогдох шахав. Миний бичсэн нийтлэлд нэр дурдагдсан хүн намайг шүүхэд өгсөн. Тэр хүний талаар бичсэн бүхэн нотолгоотой, үнэн байтал намайг "илт худал мэдээлэл тараасан" гэж буруутгасан. Шүүхийн процесс сунжирч, намайг удаан хугацаанд сэтгэл санааны дарамтад оруулсан. Энэ мэт эрүүгийн хэрэгт татах эрсдэл өндөр байдаг. Сэтгүүлч мэдээ мэдээлэл олж авах, түүнийгээ хэвлэн нийтлэх үндсэн ажлынхаа төлөө өөрөө хэрэгт холбогдох эрсдэл байгааг би хүлээн зөвшөөрдөггүй..."

(Сэтгүүлчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Бүдүүвч 9. Мэргэжлийнхээ хүрээнд хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад учирч буй нийт аюул, эрсдэлийг нийгмийн хүрээ тус бүрд үнэлж буй байдал

1-бага эрсдэлтэй, 5-өндөр эрсдэлтэй

Судалгаанд оролцогчид мэргэжлийнхээ хүрээнд хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад учирч буй аюул, эрсдэлийг 1-5 оноогоор үнэлэхдээ хувь хүний хүрээн дэх эрсдэлийг хамгийн өндөр буюу 3.25 оноогоор үнэлсэн бол нийгмийн хүрээний аюул эрсдэлийг 3.07, хамт олны хүрээнд 3.05, гэр бүлийн хүрээнд 3.04 оноогоор үнэлсэн байна.

Тохиолдол 25

"...Сэтгүүлчийн аюулгүй байдлыг хамгаалах ямар ч систем Монголд байхгүй юм байна гэж бодсон. Ямар нэгэн байдлаар хэрэг төвөгт ороолдчихвол гэр бүл үр хүүхдүүд маань яаж амьдрах билээ гэсэн айдастай байдаг. Жоохон хөдөлгөөнтэй байгаад мэдээ мэдээлэл бэлдэж байгаа сэтгүүлчид бол дарамтад их өртдөг эсвэл, зорилготой л ажилладаг гэж боддог. Тийм ч зүйл ажиглагддаг шүү дээ..."

(Сэтгүүлчтэй хийсэн ярилцлагаас)

UIH.MN СУДАЛГААНЫ ТӨВ

Бүдүүвч 10. Мэргэжлийнхээ хүрээнд үйл ажиллагаа явуулахад ирж буй аюул ихэвчлэн хэнээс ирдэг болох

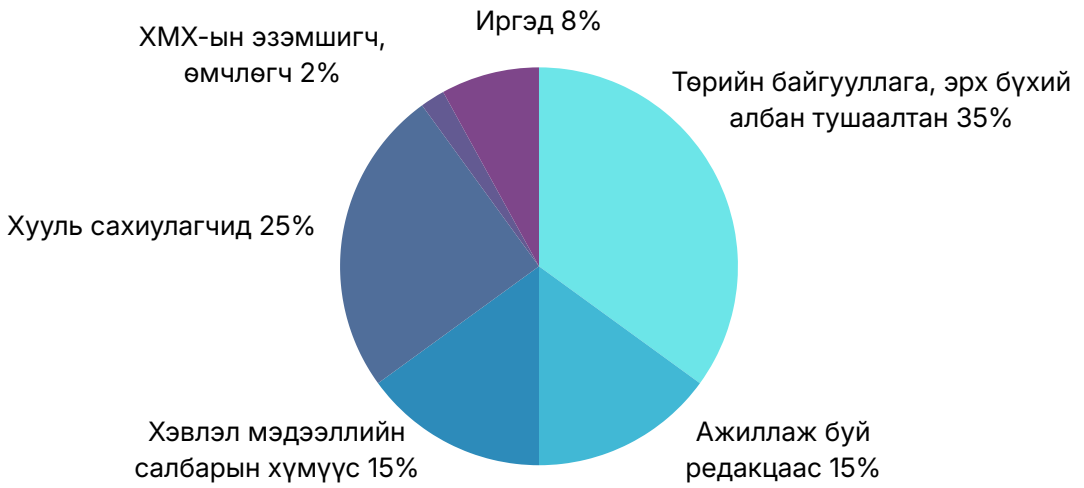

Эдгээр аюул ихэвчлэн хэнээс болж үүсдэг вэ? гэхэд 35 хувь нь төрийн байгууллага, эрх бүхий албан тушаалтан, 25 хувь нь хууль сахиулагчид, 15 хувь нь хэвлэл мэдээллийн салбарын хүмүүс, 15 хувь нь ажиллаж буй редакцаас, 8 хувь нь иргэдээс, 2 хувь нь ХМХ-ын эзэмшигч, өмчлөгчөөс хэмээн хариулжээ.

Мэдээллийн нууцыг хадгалах, мэдээллийн сүлжээний аюулгүй байдал хангагдсан байх нь сэтгүүлчийн хүний эрхийг хамгаалах үйл ажиллагааны чухал хэсэг юм. Судалгаанд хамрагдсан сэтгүүлчид мэдээллийн аюулгүй байдал хангагдсан байдлыг 3.19 оноогоор үнэлсэн байна. Үүнээс үзэхэд сэтгүүлчдийн хувьд мэдээллийн нууцыг хадгалах, сүлжээний аюулгүй байдал дунд зэрэг хангагдсан байна.

Бүдүүвч 11. Сэтгүүлчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх, хүний эрхийг хамгаалахтай холбоотой тулгардаг аюулгүй байдалд санаа зовниж байгаа асуудал

UIH.MN СУДАЛГААНЫ ҮСАН

Сэтгүүлчдийн мэргэжлийн үйл ажиллагаанд байнга тулгарч буй нэг нийтлэг асуудал бол эрх бүхий албан тушаалтнууд мэдээлэл өгөхөөс үндэслэлгүйгээр татгалздаг явдал юм. Энэ талаар хэд хэдэн судалгаанд дурдсан. Тухайлбал 10 сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтан тутмын 6 нь холбогдох этгээд "мэдээлэл өгөхөөс үндэслэлгүйгээр татгалздаг" асуудалтай тулгарч байна[76]. Мөн тодорхой албан тушаалтан өөрийн үзэмжээр иргэдийн мэдээлэл авах хүсэлтийг байгууллагын нууц гэх үгээр халхавчилж мэдээлэл өгөхөөс татгалзах явдал гарч байна.[77] Энэ нь иргэний нийгмийн байгууллага болон төрийн байгууллагаас хийсэн хуулийн хэрэгжилтийн үнэлгээгээр Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулиар нээлттэй мэдээллийг ил болгох байдал хангалтгүй байгаатай холбоотой байна[78].

Бүдүүвч 12. Шийдвэрлүүлэхээр хандсан асуудлын шийдвэрлэлтийн сэтгэл ханамж

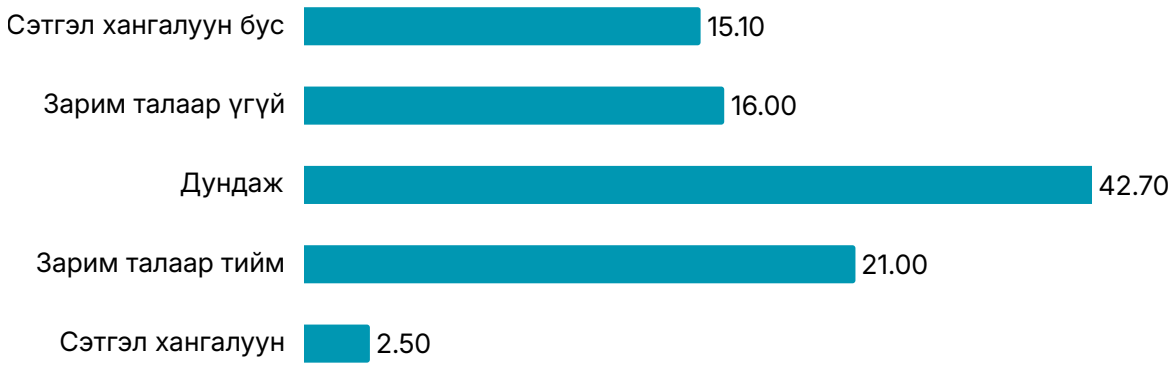

Сэтгүүлчдийн мэдээлэл авах эрх хязгаарлагдсан хэвээр байна. УИХ-аас 2021 оны 12 дугаар сарын 17-ны өдөр баталсан Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулиар иргэний мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхийг хангах асуудлыг зохицуулдаг бөгөөд энэ нь төрийн үйл ажиллагаанд олон нийтийн хяналт бий болгоход чухал үүрэгтэй юм. Гэвч төрийн байгууллагууд төрийн үйл ажиллагааны ил тод, нээлттэй байлгах мэдээллийг өгөхгүй байх, мэдээлэл хүсэгчдэд саад учруулах хандлага ажиглагдаж байна. Судалгаанд оролцсон сэтгүүлчдийн 29.7 хувь нь эх сурвалж олох, хуулийн хүрээнд ажиллах боломжгүй байгаад санаа зовж буйгаа илэрхийлсэн. Мөн 42.7 хувь нь төрийн байгууллагад асуудлаа шийдвэрлүүлэхээр хандсан ч шийдвэрлэлтийн түвшин "дунд" болон "доогуур" гэж үнэлжээ. Ялангуяа нийтийн албан тушаалтан олон нийтэд хандан мэдээлэл хийх үеэрээ сэтгүүлчдийн асуултад агуулгын хяналт тогтоон хариулах, эс хариулахаа өөрийн үзэмжээр шийдэн илтэд зүй бус хандах явдал нь сэтгүүл зүйн мэргэжлийн үйл ажиллагаа, эрх ашгийг зөрчиж буй үйлдэл юм.

---

[76] Глоб интернэшнл төв. Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан. 2022-2023 он. УБ, 2024 он, 37 дахь тал https://www.gic.mn/public/docs/freedom_report/media_freedom_report_2022_2023_mn.pdf

[77] Глоб интернэшнл төв. "Мэдээлэлтэй байх эрхийг хязгаарлаж буй хууль тогтоомжийн дүн шинжилгээ". УБ, 2019 он, 42 дахь тал https://www.gic.mn/public/docs/publications/public_Restrictions_right_to_information_acts_pdf_2019.pdf

[78] Глоб интернэшнл төв. Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан. 2022-2023 он. УБ, 2024 он, 16 дахь тал https://www.gic.mn/public/docs/freedom_report/media_freedom_report_2022_2023_mn.pdf

Тохиолдол 26

"...Сэтгүүлч болсон цагаасаа хойш олон сэдэв хөндөж ирсэн. Хамгийн хэцүү нь Засгийн газар, улс төрчидтэй холбоотой шүүмжлэл бичих байдаг. Зарим тохиолдолд редакторын зүгээс бүтээлийг маань нийтлэхгүй байх, устгах зэрэг зүйл тохиолддог. Шалтгааныг нь тодорхой тайлбарладаггүй. Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийн бодит байдал тийм ч хангалттай биш шүү дээ. Сэтгүүл зүй улам л ямар нэгэн байдлаар хараат байдалд ороод байгаа юм шиг санагдах болсон..."

(Сэтгүүлчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Үүнээс үзэхэд Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулиар үүрэг хүлээсэн субъектүүд хүний эрх хамгаалагчдын эрхийг хүлээн зөвшөөрөх, үйл ажиллагаанд нь хүндэтгэлтэй хандах, шаардлагтай мэдээллээр хангах явдал бодитой хэрэгжихгүй байгаагаас хүний эрх хамгаалагчдын эрх зөрчигдөж, хүний эрхийн соёл, хандлага төлөвшиж чадахгүй байна79.

Сэтгүүлчид мэдээлэл авах эрх хязгаарлагдаж байгаа талаар санаа зовниж байгаа бөгөөд мэдээллийн аюулгүй байдлыг 1-5 оноогоор үнэлүүлэхэд 3.19 буюу дунд зэрэг хангагдсан гэж үзжээ. Харин мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулахад тулгарч буй асуудалд 29.7 хувь нь эх сурвалж олох, хуулийн хүрээнд ажиллах боломж гэж хариулсан бөгөөд энэ нь тэдний хувьд хамгийн их санаа зовоосон асуудал гэжээ.

Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд зааснаар хуульд өөрөөр заагаагүй бол мэдээлэл ил тод, нээлттэй байх, мэдээллээр хангах, үйлчилгээ үзүүлэх үйл ажиллагаа шуурхай, хялбар байх, мэдээлэл, үйлчилгээ нь ойлгомжтой, үнэн зөв, бүрэн байх зэрэг зарчмууд мөрдөгдөх ёстой80. Мөн хуулийн 8 дугаар зүйлд заасан нээлттэй мэдээллийн тоо 67, хаалттай мэдээлэл буюу Засгийн газрын 2017 оны 247 дугаар тогтоолын хавсралтаар баталсан "Монгол Улсын төрийн нууцад хамаарах мэдээллийн жагсаалт" дахь мэдээлэл 572 байна. Харин төрийн нууцад хамаарах мэдээллээс 3 дахин их мэдээлэл албаны нууцад хамаарч байна81.

Тохиолдол 27

"...Манай улс мэдээлэл авах эрхийг хуулиар баталгаажуулсан ч, бодит амьдрал дээр энэ эрхээ хэрэгжүүлэх нь амаргүй. Нэг удаа би нийтийн хөрөнгийн зарцуулалтын талаар мэдээлэл авах хүсэлт гаргасан. Гэтэл төрийн байгууллага 'Энэ мэдээлэл нууцлалтай' гэж татгалзсан. Тиймээс би тухайн мэдээллийг Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийн дагуу нээлттэй байх ёстойг тайлбарлаж, дахин хүсэлт явуулсан. Хариуд нь огт холбоо барихгүй, удаашруулах тактик хэрэглэж эхэлсэн. Ингээд сүүлдээ утсаа авахгүй, хариу бичихгүй болсон. Үүнээс болж би хэдэн долоо хоногийн турш шаардлагатай мэдээллээ авч чадахгүй, нийтлэлээ бичих боломжгүй болсон. Энэ мэтээр төрийн байгууллагууд мэдээллийг зориуд нууж, нээлттэй байх

[79] Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1 дэх хэсэгт заасны дагуу төрийн байгууллага, албан тушаалтан, хуулийн этгээд хүний эрх хамгаалагчийн үйл ажиллагаанд дараах нийтлэг үүргийг хүлээнэ. Үүнд: - хүний эрх хамгаалагчийн эрхийг хүлээн зөвшөөрөх, зөрчихгүй байх; - үйл ажиллагаанд нь хүндэтгэлтэй хандах; - шаардлагатай мэдээллээр хангах байх зэрэг болно.

[80] Нийтийн мэдээлллийн ил тод байдлын тухай хууль. https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16390263044601

[81] Глоб Интернэшнл төв, "Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан", (2022-2023 он). https://www.gic.mn/post/r/1769

зарчмыг үл хэрэгсэх нь бидний ажилд хамгийн их саад учруулдаг...”

(Сэтгүүлчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Сэтгүүлчдийн мэргэжлийн үйл ажиллагаанд байнга тулгарч буй нэг нийтлэг асуудал бол эрх бүхий албан тушаалтнууд мэдээлэл өгөхөөс үндэслэлгүйгээр татгалздаг явдал юм. Энэ талаар хэд хэдэн судалгаанд дурдсан. Тухайлбал 10 сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтан тутмын 6 нь холбогдох этгээд “мэдээлэл өгөхөөс үндэслэлгүйгээр татгалздаг” асуудалтай тулгарч байна[82]. Мөн тодорхой албан тушаалтан өөрийн үзэмжээр иргэдийн мэдээлэл авах хүсэлтийг байгууллагын нууц гэх үгээр халхавчилж мэдээлэл өгөхөөс татгалзах явдал гарч байна[83]. Энэ нь иргэний нийгмийн байгууллага болон төрийн байгууллагаас хийсэн хуулийн хэрэгжилтийн үнэлгээгээр Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулиар нээлттэй мэдээллийг ил болгох байдал хангалтгүй байгаатай холбоотой байна[84].

Тохиолдол 28

Иргэн “Д.Т” нь гомдолдоо “...Миний бие 2024 оны 08 дугаар сарын 21-ний өдөр Өдрийн сонинд ярилцлага өгсний дараа “Төрийн хэмнэлтийн тухай хууль хэрэгжиж байхад “Эрдэнэс Тавантолгой” ХК-ийн Засгийн газрын Бүрэн эрхт төлөөлөгч 1.2 тэрбум төгрөгийн цалин, урамшуулал авч байна” гэсэн гарчигтайгаар миний өгсөн ярилцлага нийтийн хүртээл болсон. ...Энэ мэдээллийг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр цацагдсанаас хойш над руу дайрах дайралт олширч, цахим орчинд миний тухай илт худал мэдээлэл гаргах болж, миний нэр хүндийг гутаан доромжлох оролдлогуудыг удаа дараа хийсээр байна. Иймд миний үндсэн эрх зөрчигдсөн, иргэдийн мэдэх эрхийг хангаж мэдээлсний төлөө олон талаас дарамт шахалт үзүүлж, гутаан доромжилж дайралтад өртөөд байгааг ил байгаа мэдээллийн хүрээнд шалгаж, хүний эрх зөрчигдсөн эсэх талаар дүгнэлт гаргаж өгнө үү.” гэсэн агуулга бүхий гомдолд ХЭҮК-ын дэргэдэх орон тооны бус Хүний эрх хамгаалагчийн хороо холбогдох ажиллагааг хийсэн. “Д.Т”-ын үг үйлдэл нь “Эрдэнэс Тавантолгой” ХК-ийн Төлөөлөн удирдах зөвлөлийн хараат бус гишүүний хувьд төрийн өмчит компанийн үйл ажиллагааг сайжруулах, үр ашгийг нэмэгдүүлэх, засаглал, эрх ашгийн төлөө хараат бусаар ажиллах чиг үүргээ хэрэгжүүлэх хүрээнд төрийн хөрөнгийг хууль бусаар зарцуулж урамшуулал олгосон байж болзошгүй талаар нийтэд мэдээлж, иргэд хувьцаа эзэмшигчдийн мэдэх эрхийг хангахад чиглэсэн үйл ажиллагаанд хамаарна гэж үзэж байна. Мэдэх эрх болон мэдээлэл авах эрх нь хүний үндсэн эрх юм. Мэдэх эрх нь иргэний мэдээлэлтэй байхыг хэлэх бөгөөд үнэн зөв, бүрэн дүүрэн мэдээллээр хангах ёстой. Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулиар иргэний мэдээлэл хайх, хүлээн авах эрхийн асуудлыг зохицуулсан. Хүчирхийллийн бус тайван замаар нээлттэй мэдээлэлд үндэслэн үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлж буй үйлдэл нь хүний эрх хамгаалагчийн үйлдэл болно...[85]

(ХЭҮК-ын дэргэдэх орон тооны бус Хүний эрх хамгаалагчийн хорооны 2025 оны 02 дугаар сарын 04-ний өдрийн 01 дүгээр дүгнэлтээс)

[82] Глоб интернэшнл төв, “Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан 2022-2023 он”, УБ, 2024 он, 37 дахь тал. https://www.gic.mn/public/docs/freedom_report/media_freedom_report_2022_2023_mn.pdf

[83] Глоб интернэшнл төв. “Мэдээлэлтэй байх эрхийг хязгаарлаж буй хууль тогтоомжийн дүн шинжилгээ”. УБ, 2019 он, 42 дахь тал. https://www.gic.mn/public/docs/publications/public_Restrictions_right_to_information_acts_pdf_2019.pdf

[84] Глоб интернэшнл төв, “Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан”, 2022-2023 он. УБ, 2024 он, 16 дахь тал , https://www.gic.mn/public/docs/freedom_report/media_freedom_report_2022_2023_mn.pdf

“Сэтгүүлчдийн аюулгүй байдал”[86] судалгаанд оролцсон 386 сэтгүүлчийн үзсэнээр хэвлэл мэдээллийн салбарт ажиллагчдын хувьд хамгийн чухал аюулгүй байдлын асуудлын нэгд 65 хувь нь “эх сурвалжийн аюулгүй байдал”, хоёрт 63 хувь нь “мэдээллийн аюулгүй байдал”, гуравт 62 хувь нь “хувийн аюулгүй байдал” гэсэн байна.

Бүдүүвч 13. Мэргэжлийн хүрээнд ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад дараах хэлбэрээр эрх нь зөрчигдөх явдал гардаг эсэх (1-5 оноогоор)

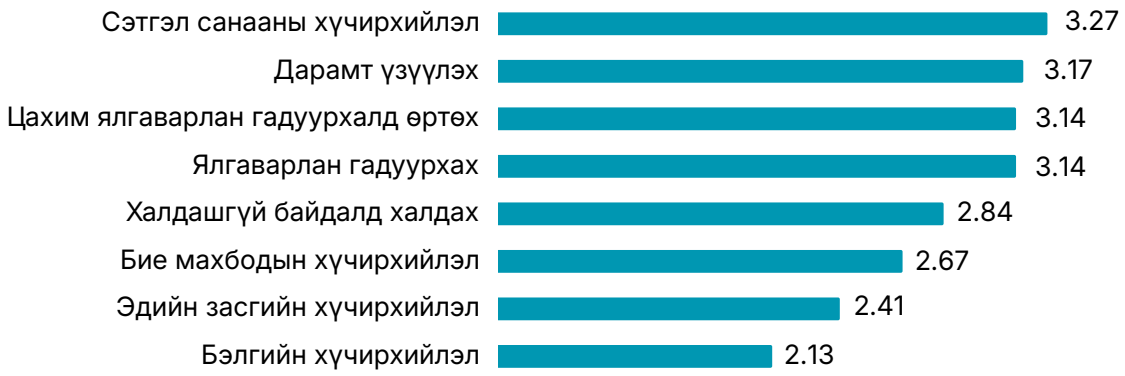

1-бага зөрчигддөг, 5-их зөрчигддөг

Сэтгүүлчид ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад сэтгэл санааны дарамт, хүчирхийлэлд өртөх нь түгээмэл байна. Судалгаанд оролцогчдын үнэлгээгээр сэтгэл санааны хүчирхийлэл 3.27 оноогоор, дарамт үзүүлэх байдал 3.17 оноогоор, ялгаварлан гадуурхалт 3.14 оноогоор хамгийн өндөр үнэлэгдсэн байна. Сэтгүүлчдийн 35 хувь нь төрийн байгууллага, 25 хувь нь хууль сахиулагчдын зүгээс дарамт, заналхийлэл ирдэг гэж хариулсан нь эрх мэдэл бүхий байгууллагууд сэтгүүлчдийн аюулгүй байдлыг ноцтойгоор хязгаарлаж байгааг харуулж байна.

Түүнчлэн “Сэтгүүлчдийн аюулгүй байдал” [87]судалгаанд оролцсон сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын ажилтнуудын 89 хувь нь сэтгэл зүйн дарамтад ямар нэгэн байдлаар ордог гэж хариулжээ. Тэдний 13 хувь нь байнга сэтгэл санааны дарамтад ордог, 76 хувь нь ихэвчлэн сэтгэл санааны дарамтад ордог гэж хариулсан бол 11 хувь нь заримдаа сэтгэл санааны дарамтад ордог гэж хариулжээ[88].

UIH.MN
ЗӨВШӨӨРӨГДӨӨГҮЙ

[86] Глоб Интернэшнл төв нь Нээлттэй Нийгэм Форум болон Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг дэмжин хамгаалах (IFEX) олон улсын байгууллагын дэмжлэгтэйгээр хэрэгжүүлж буй “Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх, мэдээлэлтэй байх, улс төрийн үйл явцад мэдээлэлтэй оролцох эрх” төслийн хүрээнд 2023 оны 01 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс 2024 оны 04 дүгээр сарын 20-ны өдрүүдэд уг судалгааг хийжээ. Судалгаанд Улаанбаатар хотын болон орон нутгийн телевиз, сонин, сэтгүүл, радио, фм, цахим хуудасны нийт 386 сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн ажилтан хамрагдсан байна. https://cdn.greensoft.mn/uploads/users/5970/files/media_freedom_report_2022_2023_mn.pdf

[87] Мөн тэнд

[88] Мөн тэнд

Бүдүүвч 13. Мэргэжлийн хүрээнд ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад дараах хэлбэрээр эрх нь зөрчигдөх явдал гардаг эсэх (1-5 оноогоор)

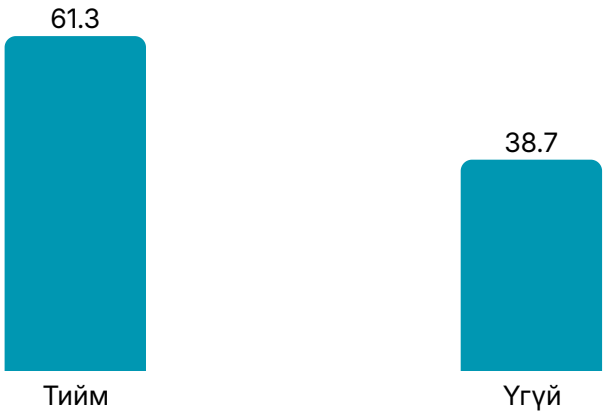

Сэтгүүлчид хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүд санхүүгийн хүндрэлээс болж улс төрчид, эрх мэдэлтнүүдийн санхүүжилтээс хамааралтай болох нөхцөл бүрдэж байна. Судалгаанд оролцогчдын 44.1 хувь нь 11-20 жил ажилласан туршлагатай бөгөөд тэдний ихэнх нь санхүүгийн бэрхшээлээс үүдэн мэдээллийн хараат бус байдлаа алдах эрсдэлтэй гэж үзжээ. Судалгаанд оролцсон сэтгүүлчдийн 61.3 хувь нь тогтвортой ажлын байртай гэж хариулсан бол 38.7 хувь нь санхүүгийн хувьд тогтворгүй нөхцөлд ажиллаж байна гэжээ.

Тохиолдол 29

"...Орон нутгийн сэтгүүлч байхын нэг том асуудал нь санхүүгийн тогтворгүй байдал юм. Би ганцхан телевизийн цалингаар амьдрах боломжгүй учраас өөр нэмэлт ажил хийх хэрэгтэй болдог. Манайд заримдаа улстөрчид санхүүгийн дэмжлэг үзүүлдэг. Харин үүний хариуд тэдний хүссэн мэдээллийг гаргаж, эсвэл зарим сэдвийг хөндөхгүй байх шаардлага тавина. Хэрвээ энэ шаардлагыг биелүүлэхгүй бол бидэнд ажиллах орон зай улам л багасна. Би үнэнийг олон нийтэд хүргэж байгаа ч гэсэн дэмжиж байгаа хүний мэдээг ганц нэг илүү гаргах нь байдаг л зүйл гэж боддог..."

(Сэтгүүлчтэй хийсэн ярилцлагаас)

Үүнээс үзэхэд сэтгүүлчид хэвлэл мэдээллийн байгууллагууддаа цалин багатай, эсвэл тогтворгүй ажилладаг тул захиалгатай, мэдээ, нийтлэл бичих, тодорхой бүлэглэлийн шахалтад орж байгаагаас сэтгүүл зүйн мэргэжлийн ёс зүй, эрх чөлөөнд сөрөг нөлөөлөл үзүүлж байна.

ДҮГНЭЛТ

Өмгөөлөгч, сэтгүүлчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа нь хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааны чухал хэсэг юм. Тэд мэргэжлийн хүрээнд хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааг явуулахдаа аливаа заналхийлэл, айлган сүрдүүлэлт, дарамт шахалт шууд болон шууд бус нөлөөллөөс ангид байх ёстой. Ингэснээр өмгөөлөгч, сэтгүүлчийн эрх, хууль ёсны баталгаа хангагдах нөхцөл бүрдэнэ.

Өмгөөллийн үйл ажиллагааг аливаа нөлөөллөөс ангид, бие даан хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчныг Өмгөөллийн тухай хуульд хангалттай бүрдүүлсэн хэдий ч эрүү, иргэн, захиргааны болон зөрчлийн хэрэг маргааныг шийдвэрлэх процессын хууль тогтоомжид тэдгээр баталгааг улам бүр баталгаажуулах, өмгөөллийн үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх боломжийг захиргааны болон шүүх, цагдаа, авлигатай тэмцэх чиг үүрэг бүхий байгууллагын дүрэм, журмаар хязгаарлахгүй байхад анхаарах шаардлагатай байна.

Ялангуяа улс төрийн агуулгатай, төрийн өндөр албан тушаал хашиж байсан, эсхүл нийгмийн анхааралд байгаа хэрэг, маргаанд өмгөөлөл, хууль зүйн туслалцаа үзүүлж байгаа өмгөөлөгчдийн мэргэжлийн үйл ажиллагааг хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлснийх нь төлөө төрийн болон төрийн бус оролцогч этгээдээс шууд болон шууд бусаар амь насанд нь заналхийлэх, айлган сүрдүүлэх, дарамтлах, хууль бусаар баривчлах, эрүүгийн хэрэгт холбогдуулан шалгах, мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрхийг хүчингүй болгуулахаар холбогдох байгууллагад хандах зэргээр зүй бусаар нөлөөлөх явдал гарч байгаад өмгөөлөгчид санаа зовниж байна. Энэ нь өмгөөлөгчид өөрийн болон гэр бүлийн аюулгүй байдалд сөргөөр нөлөөлөх эрсдэлтэй хэрэг, маргаанд хууль зүйн туслалцаа үзүүлэхээс татгалзахад хүргэж, улмаар шударгаар шүүлгэх хүний үндсэн эрхийн баталгааг алдагдахад хүргэж байна.

Түүнчлэн зарим төрлийн хэрэг, маргаанд өмгөөлөгчийн оролцоо, эрхийг хуулиар нарийвчлан зохицуулаагүй гэх үндэслэлээр өмгөөлөгчийг оролцуулахгүй байх, үйлчлүүлэгчийг төлөөлөх бүрэн эрхийг хүлээн зөвшөөрч, хүндэтгэхгүй байх, түүнчлэн эрүүгийн хэрэг мөрдөн шалгах ажиллагаанд өмгөөлөгчийн оролцоог хуулиар хязгаарласнаас үүдэн өмгөөлөгчийн бүрэн, үр дүнтэй мэргэжлийн оролцоог хангахгүй байх, шүүхийн өмнө эрх тэгш мэтгэлцэх зарчмыг зөвхөн шүүхийн хэлэлцүүлгээр хязгаарлан тайлбарлах зэрэг нь өмгөөллийн үйл ажиллагааны баталгааг алдагдуулж байна.

Өмгөөлөгч мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулсны төлөө аливаа хариуцлагад татагдахгүй байх баталгаагаар хангуулах, эрх чөлөө нь хязгаарлагдсан үйлчлүүлэгчтэйгээ уулзах, зохих хууль зүйн туслалцаа үзүүлэх боломжоор хангагдах, өмгөөлөгч-үйлчлүүлэгчийн нууцлалыг бүрэн дүүрэн хангуулах, үйлчлүүлэгчээ төлөөлөх, эрх ашгийг хамгаалах үүднээс шүүх болон төрийн бусад байгууллагад чөлөөтэй хандах, мэдээлэл олж авах эрхийг бодитой хангах, холбогдох байгууллагад чөлөөтэй нэвтрэх эрхийг хууль зөрчсөн дүрэм, журмаар хязгаарлахгүй байх шаардлагатай юм.

Түүнчлэн хүний эрхийг хамгаалагч өмгөөлөгчийн эрх зүйн байдлыг дээшлүүлэх, мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах баталгааг бодитой бүрдүүлэх, яллах, өмгөөлөх талын мэтгэлцээн, оролцооны эрх тэгш байдлыг хангах нь олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн шударгаар шүүгдэх эрхийг баталгаатай эдлүүлэх, түүнчлэн Үндсэн хуулиар баталгаажсан үндсэн эрхийг үр дүнтэй хамгаалах шаардлагатай байна. Тодруулбал өмгөөлөгчийн эрх зүйн байдал, оролцоо нь яллах чиг үүрэгтэй оролцож буй прокурорын эрх, оролцоотой харьцуулахад хязгаарлагдмал байгаа тул хүний эрхийг хангах хүрээнд үйл ажиллагаа явуулж буй өмгөөлөгчдийн эрх үүрэг, оролцоог нэмэгдүүлэх нь чухал гэж үзэж байна.

Монгол Улсад сэтгүүлчдийг хамгаалах эрх зүйн орчин хангалтгүй байгаагаас гадна төрийн болон хувийн хэвшлийн байгууллагуудын зүгээс мэдээллийн хүртээмжийг хязгаарлах, шүүхийн дарамт үзүүлэх зэрэг ноцтой асуудал үргэлжилсээр байна. Олон улсын хэмжээнд сэтгүүлчдийг хамгаалах бодлого боловсруулж, хэрэгжүүлэх нь ардчиллын суурь зарчим болох мэдээллийн эрх чөлөөг баталгаажуулахад чухал үүрэгтэй гэж үздэг.

Монгол Улсад сэтгүүлчид эрүүгийн гэмт хэрэгт яллагдах, шийтгэгдэх явдал нэмэгдсээр байна. Энэ байдал нь хувь сэтгүүлчийн мэргэжлийн ёс зүйгээс үл хамааран сэтгүүлчдийн эсрэг зориуд чиглэсэн шинжтэй бөгөөд шударга шүүмжлэл өрнүүлсэн сэтгүүлчийн дуу хоолойг хязгаарлах хэлбэрээр илэрч байна. Мөн сэтгүүлчид мэргэжлийн хүрээнд ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад сэтгэл санаа, ялгаварлан гадуурхалтад өртөх явдал түгээмэл гарч байна.

Эрх мэдэл бүхий албан тушаалтнуудын зүгээс сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн салбарын ажилтнуудад мэдээлэл өгөхөөс үндэслэлгүйгээр татгалзах, шүүх, цагдаа, прокурор зэрэг олон газарт сэтгүүлчийн эсрэг гомдол өгч, залхаан цээрлүүлэх явдал түгээмэл байна. Сэтгүүлч, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын ажилтнуудад тулгарч буй дээрх асуудлуудыг бууруулахын тулд авч хэрэгжүүлэх хамгийн чухал арга хэмжээ бол эрх зүйн орчныг сайжруулах гэж судалгаанд оролцогчдын дийлэнх нь хариулжээ. Мөн сэтгүүлчийн үйл ажиллагаанд заналхийлэл, айлган сүрдүүлэлт, дарамт шахалт ихсэж байгаа нь тэдний аюулгүй байдал, мэргэжлийн эрх чөлөөнд халдаж буй хэлбэр юм.

Хэвлэл мэдээллийн салбарт ажиллаж буй хүний эрх хамгаалагчийн эрх зөрчигдсөн үед эрхээ сэргээлгэхэд нийтлэг хандаж буй газар нь хуулийн байгууллагууд боловч тэдгээрийн ажилтан, албан хаагчдын хойрго байдал, үл хүндэтгэсэн үйлдэл зэргээс шалтгаалан сэтгүүлчид эрхээ хамгаалуулах, сэргээлгэхэд хүндрэл учирч байна. Мөн хэвлэл мэдээллийн салбарт тогтолцооны шинжтэй, шийдвэрлэх шаардлагатай асуудлууд тулгамдаж байгаагаас сэтгүүлчтэй холбоотой хууль, эрх зүйн зохицуулалтыг олон улсын жишигт нийцүүлэх нь чухал байна. Ингэснээр хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний баталгааг нэмэгдүүлж, сэтгүүлчдийн аюулгүй байдлыг хангахын зэрэгцээ, олон нийтэд үнэн зөв, ил тод мэдээллийг хүргэх эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд ач холбогдолтой юм.

Иймд Засгийн газраас УИХ-д 2025 оны 01 дүгээр сарын 24-ний өдөр өргөн барьсан Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төсөл дэх мэдээллийн эх сурвалж нууцлах эрхийг хамгаалах, хэвлэл мэдээллийн салбарын өөрийн зохицуулалтыг бэхжүүлэх, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын үүсгэн байгуулагч буюу хувьцаа эзэмшигч нь редакцын хараат бус байдлыг хангах, талуудын эрх, үүргийг тодорхойлох гэрээ байгуулах зохицуулалт нь сэтгүүлчдэд тулгамдаж буй аюул, эрсдэлийг бууруулах, сэтгүүлчийн аюулгүй байдлыг хангах ач холбогдолтой тул хууль тогтоогчийн зүгээс даруй хэлэлцэн батлах нь зүйтэй юм.

Сэтгүүлчийн эдийн засгийн баталгааг сайжруулах нь тэдний бие даасан байдлыг хадгалахад чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Үүний тулд төрөөс сэтгүүл зүйн бие даасан байдлыг дэмжиж, хэвлэл мэдээллийн салбарын шударга өрсөлдөөнийг хангах шаардлагатай. Энэ нь сэтгүүлчийн санхүүгийн хүндрэлийг багасгаж, мэдээ мэдээллийг бие даан, нээлттэй байдлаар дамжуулах нөхцөл бүрдэхийн зэрэгцээ хэвлэл мэдээллийн салбарын чөлөөт үйл ажиллагааны зарчим хангагдах, иргэд, олон нийтийн үнэн бодит мэдээлэл авах нөхцөл бүрдүүлэхэд ач холбогдолтой алхам болно.

Хүнд суртал, төрийн байгууллагуудын харилцааны төвөгтэй байдлыг арилгах нь сэтгүүлчийн эрхийг хамгаалж буй нэг хэлбэр мөн бөгөөд сэтгүүлчдийн ажлын нөхцөлийг хөнгөвчлөх нь мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлж, олон нийтэд үнэн зөв мэдээллийг цаг алдалгүй хүргэхэд хувь нэмэр оруулах болно. Тиймээс төрийн байгууллагуудын үйл ажиллагааны ил тод байдлыг дэмжих, сэтгүүлчдийн ажлын нөхцөлийг сайжруулах нь төрийн хариуцлага, эрх зүйн тогтолцооны чадавхыг нэмэгдүүлэхэд чухал алхам болно.

Мөн өмгөөлөгч, сэтгүүлчийг заналхийлэл, хүчирхийллээс хамгаалах хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох, тэдний аюулгүй байдлыг эрх зүйн хамгаалалтаар баталгаажуулснаар өмгөөлөгч, сэтгүүлчдийн ажиллах орчныг илүү аюулгүй болгоход чухал үүрэг гүйцэтгэнэ. Иймээс өмгөөлөгч, сэтгүүлчийн эрх, аюулгүй байдлыг хамгаалах бодлого, хамгааллын механизм нь тухайн салбарын үнэ цэнийг нэмэгдүүлж, өмгөөлөгч, сэтгүүлчийн хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаанд дэмжлэг үзүүлэх нэг чухал хөшүүрэг юм.

Энэ нь хуулийн хэрэгжилтийг бүрэн, үр нөлөөтэй хэрэгжүүлж, төлөвшүүлэх нь чухал болохыг Монгол Улсын жишээ тод харуулж байна.

Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1 дэх хэсэгт төрийн байгууллага, албан тушаалтан, хуулийн этгээд хүний эрх хамгаалагчийн үйл ажиллагаандаа хүлээх нийтлэг үүргийг заасан. Эдгээр үүрэгт хүний эрх хамгаалагчийн үйлдлийг хамгаалах зохицуулалтыг байгууллагын дотоод журамд тусгаж, хэрэгжүүлэх, сургалт зохион байгуулах асуудал багтдаг.

ХЭҮК нь тус зохицуулалтын хүрээнд Хүний эрх хамгаалагчийн үйлдлийг хамгаалах зохицуулалтыг байгууллагын дотоод журамд тусгаж, хэрэгжилтийг хангах, сургалт зохион байгуулах үүргийг хэрэгжүүлэх аргачлал боловсруулсан бөгөөд түүнд НҮБ-ын Хүний эрхийн Дээд Комиссарын газрын ажилтнуудын саналыг авч тусгасан болно. Уг аргачлалын дагуу төр, хувийн хэвшил, хуулийн этгээдийн эрхтэй байгууллагууд дотоод журамдаа хүний эрх хамгаалагчийн үйлдлийг хамгаалах зохицуулалтыг тусгаж, мөрдөх нь хууль хэрэглээний нэг мөр ойлголтыг нэмэгдүүлэхэд ач холбогдолтой байна.

САНАЛ

Хүний эрх хамгаалагч өмгөөлөгч мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх баталгааг хангахын тулд дараах саналыг гаргаж байна. Үүнд:

- Холбогдох хуулиар өмгөөлөгч авах эрх, өмгөөлөгчийн эрх, үүргийг нарийвчлан зохицуулсан эсэхээс үл хамааран Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасан хууль зүйн туслалцаа авах эрхийн хүрээнд эрх зүйн бүх төрлийн маргаанд өмгөөлөгчийн оролцоог хүлээн зөвшөөрөх баталгааг хангах;
- Өмгөөллийн тухай хуульд заасан өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх эрх, бүрэн эрхийн баталгааг эрүү, иргэн, захиргааны болон зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хуульд тодорхой нарийвчлан зохицуулах. Ялангуяа, Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны бүх үе шатанд өмгөөлөгчийн бүрэн, үр дүнтэй, тэгш оролцоог хангаж, мэтгэлцэх боломжийг бүрдүүлэх;
- Хуулийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаатай нь холбогдуулан өмгөөлөгчийг эрүүгийн болон зөрчлийн хэрэгт холбогдуулан хууль бусаар шалгах, чөлөөтэй байх эрхийг хязгаарлах, хариуцлага хүлээлгэхгүй байх хуульд заасан баталгааг үр дүнтэй хангахын тулд ийм зөрчил үйлдсэн холбогдох байгууллага, албан тушаалтны үйлдлийг хуулийн хүрээнд мөрдөн шалгах, тэдгээрт хүлээлгэх хууль зүйн хариуцлагыг Зөрчлийн тухай хууль болон Эрүүгийн хуульд тодорхой хуульчлах;
- Өмгөөллийн мэргэжлийн үйл ажиллагаатай нь холбогдуулан өмгөөлөгчийг айлган сүрдүүлэх, дарамт шахалт үзүүлэх, бусад байдлаар нөлөөлсөн этгээдийн үйлдлийг үр дүнтэй мөрдөн шалгах, хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэх баталгааг хангах;
- Өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчтэй ганцаарчлан уулзах, түүний байгаа газарт чөлөөтэй нэвтрэх эрхийг хэрэгжүүлэх бодит боломжийг хязгаарласан хууль хяналтын байгууллагын дотоод дүрэм, журмыг хүчингүй болгох. Цахимаар явагдаж байгаа шүүх хуралд өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчтэй, болон бусад оролцогчидтой чөлөөтэй үр дүнтэй харьцах, боломжийг нарийвчлан зохицуулах.
- Өмгөөлөгчийн хууль ёсны үйл ажиллагаанд хөндлөнгөөс оролцох, хуульд заагдаагүй аливаа шаардлага тавьж өмгөөллийн үйл ажиллагааг саатуулахыг хориглох талаар хуульчлах.
- Өмгөөлөгчийн ажил үүргээ гүйцэтгэх явцад түүний эрүүл мэнд, амь насанд хохирол учирсан тохиолдолд нийгмийн баталгаа хэрхэн хангагдах талаар зохицуулалтыг Өмгөөллийн тухай хуульд тусгах.

- Өмгөөлөгчийн үйлчлүүлэгчийг төлөөлөх хуульд заасан бүрэн эрхийг төрийн болон төрийн бус байгууллагын оролцогчид хүлээн зөвшөөрч, хэрэгт хамааралтай баримт, лавлагаа, мэдээллийг хэрэгцээтэй байгаа үед нь зохих шаардлагад нийцүүлэн, хүнд сурталгүйгээр гарган өгөх үүргийн талаарх мэдлэг, ойлголт, хандлагыг нэмэгдүүлэх.

Хүний эрх хамгаалагч сэтгүүлчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа эрхлэх баталгааг хангахын тулд дараах саналыг гаргаж байна. Үүнд:

- Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгад сэтгүүлчийн эх сурвалжийг хамгаалах эрх зүйн зохицуулалтыг олон улсын стандартад нийцүүлэн тусгах;
- Эрүүгийн хуулийн 13.14 дүгээр зүйлийг өөрчлөх, иргэний нэр төр, алдар хүндийн талаарх хуулийн зохицуулалтыг санаатай худал мэдээлэл тараах болон сэтгүүлч мэргэжлийн алдаа гаргах гэсэн ойлголтыг ялгаж зохицуулах;
- Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хуулийг бүрэн хэрэгжүүлэх замаар төрийн байгууллагуудын мэдээллийн хүлээн авах, хуваарилах үйл явцыг ил тод болгож, иргэдэд нээлттэй мэдээллийг цаг алдалгүй хүргэх боломжийг хангах;
- Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулийн төсөлд хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд сэтгүүлчдийг аюул эрсдэлээс урьдчилан сэргийлэх, эрсдэл тохиолдсон үед үнэлгээ хийж аюулгүй байдлыг хамгаалах агуулга бүхий заалт оруулах;
- Олон нийтэд үйлчлэх зорилго бүхий хамтын хэвлэл мэдээллийн ашгийн төлөө бус хуулийн этгээдийг байгуулж түүний үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг хангах зорилгоор санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх механизмыг бий болгох, ингэхдээ төрөөс шууд хараат байдлаар санхүүжилт авах арга замаас зайлсхийж, өрсөлдөөнд суурилсан шударга зохицуулалт хийх боломжийг Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хуулиар зохицуулах;
- Редакцын хараат бус байдлыг хангах зорилгоор нийтлэл, нэвтрүүлгийн ивээн тэтгэгч, санхүүжүүлэгч нь редакцын хараат бус байдал, нийтлэл, нэвтрүүлгийн агуулга, бодлогод нөлөөлөхийг хориглох
- Сэтгүүлч мэргэжлийн үйл ажиллагааны хүрээнд ихэвчлэн холбогдож байгаа Иргэний хуулийн 21 дүгээр зүйлийн 21.2 дахь хэсэгт заасан “ Иргэний нэр, нэр төр, алдар хүнд, ажил хэргийн нэр хүндийг гутаасан ... этгээд түүнийхээ үнэн зөвийг өөрөө нотлох ...” гэж заасныг нотлох үүргийн хариуцагч тал нь сэтгүүлч бол эх сурвалжийг хамгаалах зорилгоор нотлох баримт гаргаж өгөх үүргээс чөлөөлөх агуулга бүхий заалтыг Иргэний хуульд оруулах;
- Сэтгүүлчийн аюулгүй байдлыг хангаж ажиллах талаар зөвлөмж, туршлагын талаар нийтлэл, нэвтрүүлэг бэлдэж түгээх, хувийн аюулгүй байдлаа хамгаалах мэдлэг ойлголтыг нэмэгдүүлэх;
- Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 9 дүгээр зүйлийн 9.1.6-д заасны дагуу төрийн болон аж ахуйн нэгж, байгууллагууд хөдөлмөрийн дотоод журамдаа хүний эрх хамгаалагчийн эрхийг хүндэтгэх, хамгаалах, хамтран ажиллах агуулга бүхий зохицуулалтыг тусгаж хэрэгжүүлэх, энэ талаар сургалт мэдээлэл хийх.

UIH.MN

ЭХ СУРВАЛЖИЙН ЖАГСААЛТ

Нэг. Монгол Улсын хууль, бодлогын баримт бичгүүд

- Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992)
- Өмгөөллийн тухай хууль (2019)
- Хуульчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль (2012)
- Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль (2021)
- Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2017)
- Зөрчлийн тухай хууль (2017)
- Эрүүгийн хууль (2015)
- Иргэний хууль (2002)
- Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль (2021)
- Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль (2019)
- Хүний эрх хамгаалагчийн эрх зүйн байдлын тухай хууль (2021)
- Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн тухай хууль (2020)
- Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн тухай хууль (2020)
- Авлигатай тэмцэх үндэсний хөтөлбөр (2023–2030 он)

Хоёр. Олон улсын баримт бичиг, стандарт, механизмууд

- НҮБ-ын Нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих хувь хүн, нийгмийн нэгж, байгууллагын эрх, үүргийн тунхаглал" (Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал).
- НҮБ-ын "Хүний эрхийн зөвлөлийн сэтгүүлчдийн аюулгүй байдлын талаарх" 33/2 дугаар тогтоол, 2016 он. https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=a/hrc/res/33/2
- НҮБ-ын Эдийн засаг, нийгмийн зөвлөлийн 1984 оны 09 дүгээр сарын 28 ны өдрийн E/CN.4/1985/4 дүгээр тогтоол.
- НҮБ-ын Хүний эрхийн хороо, ИБУТЭОУП-ын 19 дүгээр зүйлийн талаар гаргасан 2011 оны 34 дүгээр Ерөнхий зөвлөмж, CCPR/C/GC/34. https://www.refworld.org/.
- ИБУТЭОУП-ыг Монгол Улс 1974 оны 11 дүгээр сарын 18-ны өдөр соёрхон баталсан. https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=1257
- Үзэл бодлоо илэрхийлэх онлайн ба офлайн эрх чөлөөний талаарх Европын холбооны хүний эрхийн удирдамж. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/09_hr_guidelines_expression_en.pdf.
- НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблей. A/RES/78/215. https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n23/422/04/pdf/n2342204.pdf.
- ЕАБХАБ-аас гаргасан "Хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах удирдамж". https://www.osce.org/files/f/documents/1/7/454269.pdf.
- Хуульчийн мэргэжлийн бие даасан байдлын талаарх стандарт (adopted 1990). https://www.ibanet.org/MediaHandler?id=F68BBBA5-FD1F-426F-9AA548D26B5E72E7
- НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн 1948 оны 12 дугаар сарын 10-ны өдрийн 217 A (III) тогтоол. https://legalinfo.mn/mn/detail/1271

UB.MN
СУДАЛГААНЫСАН

- Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал +25, НҮБ-ын Нийтээр хүлээн зөвшөөрсөн хүний эрх, үндсэн эрх чөлөөг хамгаалах, хөхиүлэн дэмжих хувь хүн, нийгмийн нэгж, байгууллагын эрх, үүргийн тунхаглал" (Хүний эрх хамгаалагчийн тухай тунхаглал). https://ishr.ch/defenders-toolbox/resources/declaration-25/
- НҮБ-ын Шүүгч, хуульчдын хараат бус байдлын асуудлаарх тусгай илтгэгч Маргарет Саттервейтийн Монгол Улсад ажилласан тайлан. https://digitallibrary.un.org/record/4045064?ln=en&v=pdf
- Дэлхийн Шударга Ёсны төсөл "World Justice Project" (WJP) нь дэлхий даяар хууль дээдлэх ёсыг бэхжүүлэх, мэдлэг олгох, хууль дээдлэх соёл, ухамсрыг төлөвшүүлэх зорилготой, бие даасан, олон талт байгууллага юм. Тус байгууллага нь практикт хууль дээдлэх ёсны хэрэгжилтийг үнэлэх тоон үзүүлэлт бүхий индекс (шалгуур үзүүлэлт)-ийг боловсруулж гаргасан. https://worldjusticeproject.org/rule-of-law index/country/2024/Mongolia/Open%20Government/
- Хуульчдын гүйцэтгэх үүргийн талаарх Үндсэн Зарчмууд. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/basic principles-role-lawyers
- Хүний эрх хамгаалагч хуульчид. https://www.freiheit.org/human-rights resilience-against-injustice
- Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms: 25 years on, 2024, pp.11. https://ishr.ch/defenders-toolbox/resources/declaration 25/
- UN Treaty Body Database. Ratification, Reporting & Documentation for Mongolia. https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/TreatyBodyExternal/countries.aspx
  Үндэсний болон олон улсын байгууллагуудын тайлан, мэдэгдэл
- ХЭҮК, "Хүний эрхийн олон улсын гэрээ ба Монгол Улс", Нэгдүгээр боть, УБ, 2021 он.
- ХЭҮК, Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 20 дахь илтгэл, 2021 он.
- ХЭҮК, Монгол Улс дахь хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 22 дахь илтгэл, 2023 он.
- ХЭҮК-ын гишүүний 2023 оны 02 дугаар сарын 20-ны өдрийн 06/16 дугаар зөвлөмж.
- Нээлттэй нийгэм форум, МХХ зэрэг байгууллагуудаас хийсэн "Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа дах өмгөөлөгчийн оролцооны эрх зүйн асуудал" судалгаа, УБ, 2024 он.
- Глоб Интернэшнл төв, "Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан 2017", УБ, 2018 он.
- Глоб интернэшнл төв, "Мэдээлэлтэй байх эрхийг хязгаарлаж буй хууль тогтоомжийн дүн шинжилгээ", УБ, 2019 он. https://www.gic.mn/public/docs/publications/public_Restrictions_right_to_information_acts_pdf_2019.pdf
- Глоб Интернэшнл төв, "Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан 2019", УБ, 2020 он
- Глоб Интернэшнл төв, "Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан 2020", 2021 он. https://www.gic.mn/post/r/1769.

UIH.MN
СЭДЭЛ АЛБЫГСАН

- Глоб интернэшнл төв, Хэвлэлийн эрх чөлөөний тайлан 2022-2023 он, УБ, 2024 он. https://www.gic.mn/public/docs/freedom_report/media_freedom_report_2022_2023_mn.pdf
- Глоб Интернэшнл төв нь Нээлттэй Нийгэм Форум болон Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг дэмжин хамгаалах (IFEX) олон улсын байгууллагын дэмжлэгтэйгээр хэрэгжүүлсэн "Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх эрх, мэдээлэлтэй байх, улс төрийн үйл явцад мэдээлэлтэй оролцох эрх" төслийн судалгаа. https://cdn.greensoft.mn/uploads/users/5970/files/media_freedom_report_2022_2023_mn.pdf
- Хэвлэлийн хүрээлэн, "Монголын хэвлэл мэдээлэл өнөөдөр" судалгааны тайлан, УБ, 2024 он.
- Эмнести интернэшнл, Шударгаар шүүлгэх эрх, Гарын авлага, УБ, 2010 он.
- АНУ-ын Элчин сайдын яамнаас 2009 онд гаргасан "Олон улсын шашны эрх чөлөөний тайлан". https://mn.usembassy.gov/our-relationship/official reports/2009-international-religious-freedom-report/
- Орхон аймгийн Эрүүгийн хэргийн давж заалдах шатны шүүхийн 2021 оны 02 дугаар сарын 24-ний өдрийн 0012 дугаар магадлал. https://shuukh.mn/single_case/11846?start_date=&end_date=&id=2&court_cat=2&bb=1
- Америкийн Иргэний эрх чөлөөний холбоо, "Цензур гэж юу вэ?. https://www.aclu.org/other/what-censorship.
- Шүүхийн шийдвэрийн цахим сан. https://www.supremecourt.mn/mn/printc?id=39311
- УДШ-ийн хяналтын шатны эрүүгийн хэргийн шүүх хуралдааны 2022 оны 11 дүгээр сарын 02-ны өдрийн 159 дүгээр тогтоол. https://supremecourt.mn/mn/printc?id=36546
- Чингэлтэй дүүргийн Эрүүгийн хэргийн анхан шатны шүүхийн шийтгэх тогтоол, 2022-11-14, 2022/ШЦТ/886, хэргийн индекс 105/2020/1291/Э/. https://shuukh.mn/single_case/83479?daterange=2015-11-01%20-%202025_01-01&id=1&court_cat=2&bb=1
- МХХ, "Өмгөөлөгчийн мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах эрх, түүний баталгаа: Өнгөрсөн-Одоо-Ирээдүй" Симпозиумаас гаргасан зөвлөмж, 2018 он. https://www.facebook.com/photo.php?fbid=839581229709943&id=183646631970076&set=a.183951955272877%D1%81%D1%81
- МӨХ-ны 2025 оны 03 дугаар сарын 19-ний өдрийн 05/80 дугаар албан бичиг.
- ШЕЗ-ийн 2024 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдрийн 03/1935 дугаар албан бичиг.
- Ярилцлага: Өмгөөлөгчдийг шалгаж, нэгжих болсон нь тэдний эрх ашгийг зөрчиж байна, 2023 оны 05 дугаар сарын 18-ны өдөр. https://www.inews.mn/a/32546
- Ярилцлага: О.Мөнхсайхан, Хууль дээдлэх ёсны баталгаа болсон Хуульчдын холбоог татан буулгах гэж үү?, 2018 оны 11 дүгээр сарын 06 ны өдөр. https://ikon.mn/opinion/1fdh

- Сэтгүүлч “С.О”, “Өлсгөлөн зарлахаас өөр арга байгаагүй”, 2011 оны 07 дугаар сарын 10-ны өдөр. https://news.mn/r/74153/
- Хил хязгааргүй сэтгүүлчид ОУБ https://rsf.org/en/mongolia
- Олон улсын сэтгүүлчдийн холбоо https://www.ifj.org/

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулж байх үед бусдын зүгээс дарамт шахалт, заналхийлэл ирвэл хаана хандаж хамгаалуулах

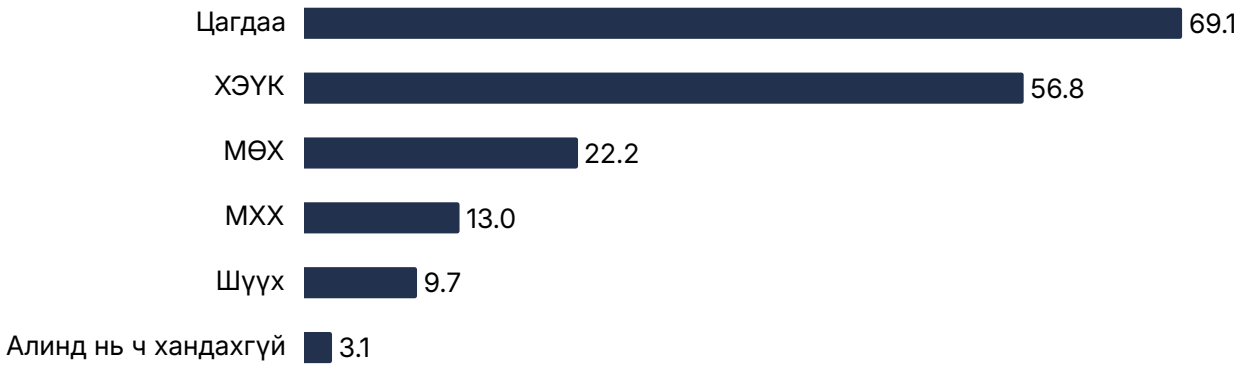

Сэтгүүлч мэргэжлийнхээ дагуу хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад тулгамдаж буй бэрхшээлийн түвшин

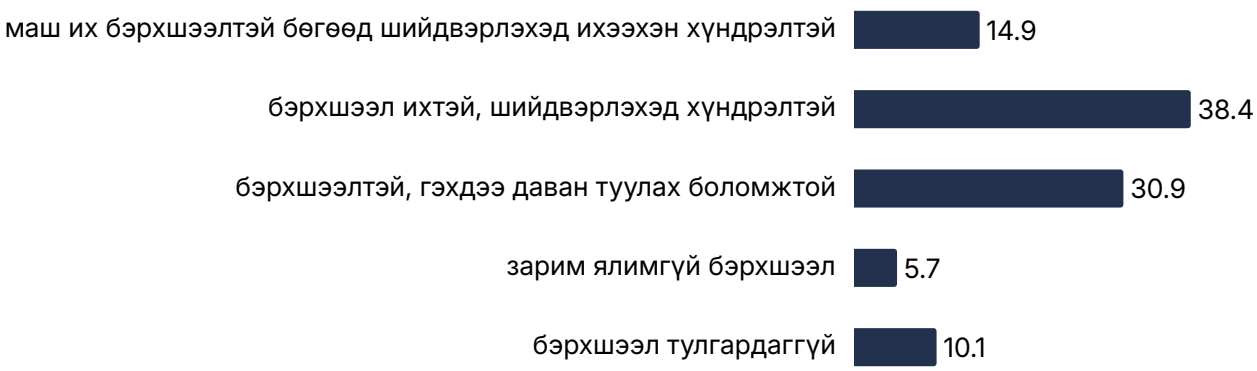

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Сэтгүүлч мэргэжлийнхээ дагуу хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад тулгамдаж буй бэрхшээлийн түвшин, сэтгүүлчдийн насны бүтцээр, 1-5 оноогоор

1-бэрхшээл тулгардаггүй, 5-маш их бэрхшээлтэй

Бусад хүний эрх хамгаалагчидтай хамтран ажиллаж чаддаг эсэх, байршлаар

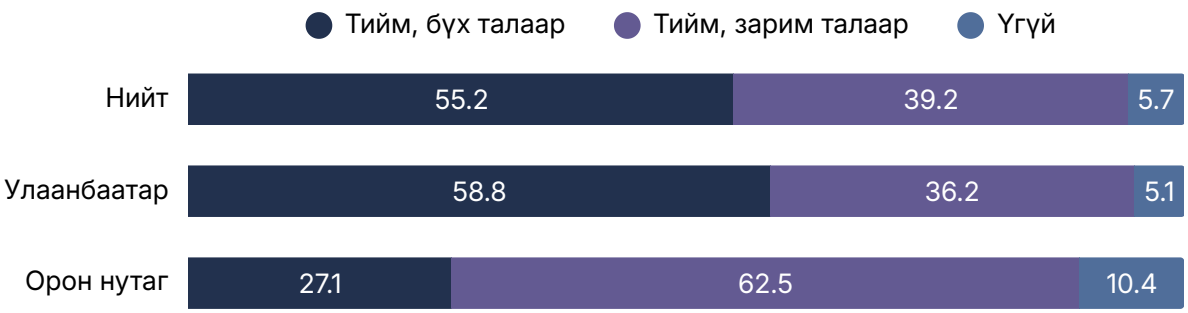

Хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагааны хүрээнд хоорондоо хамтран ажиллахад үүсэж буй хүндрэл

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Өөрийн ажлыг хэр аюул, эрсдэлтэй гэж үзэж байгааг үнэлж буй байдал, насны бүтцээр (1-5 оноогоор)

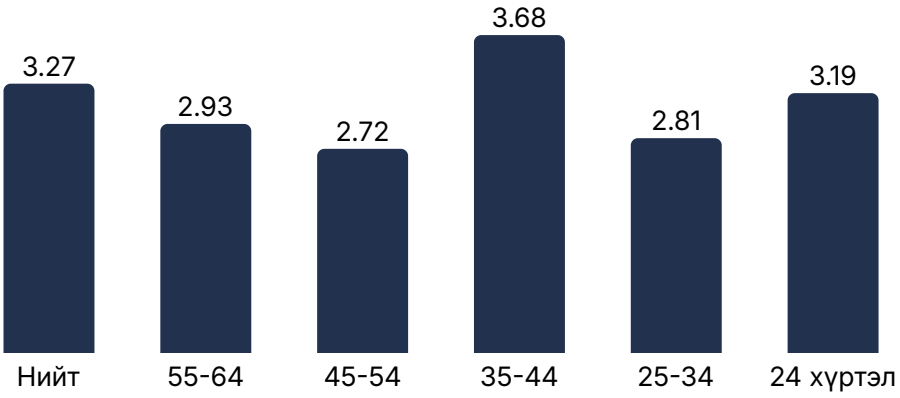

1-бага эрсдэлтэй, 5-өндөр эрсдэлтэй

Зөрчигдсөн эрхээ сэргээлгэхэд ямар саад бэрхшээл учирч буй тухай

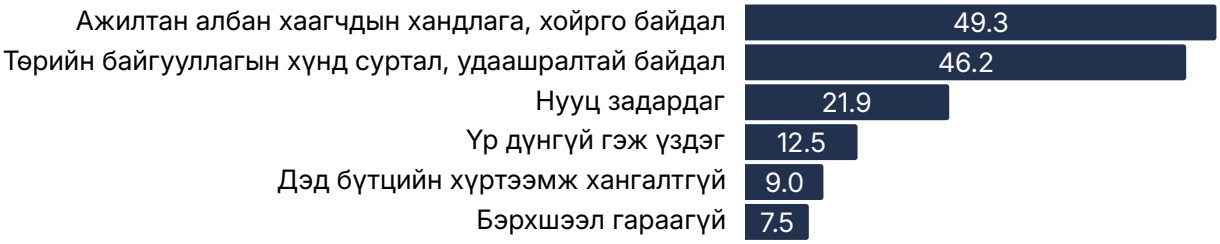

Хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаа явуулахад төрөөс ямар төрлийн дэмжлэг туслалцаа үзүүлэх шаардлагатай байгаа талаар

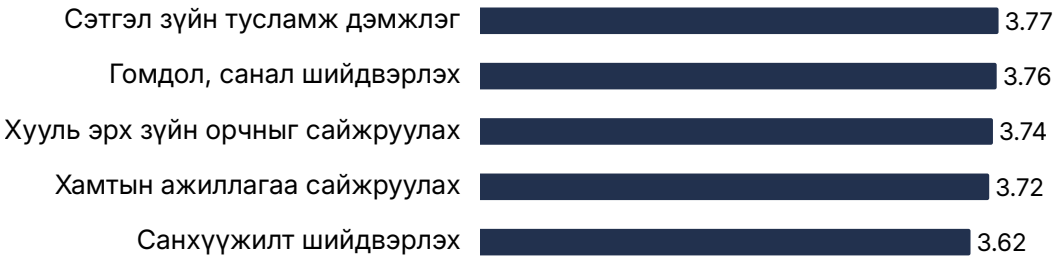

1-огт шаардлагагүй, 5-өндөр шаардлагатай

Хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаатай холбогдуулан зөрчлийн хэрэгт шалгагдаж байсан эсэх, хот, орон нутгаар

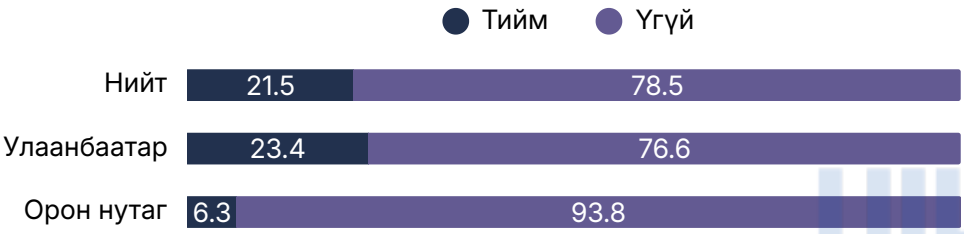

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Хүний эрх хамгаалах үйл ажиллагаатай холбогдуулан эрүүгийн хэрэгт шалгаж байсан эсэх, хот, орон нутгаар

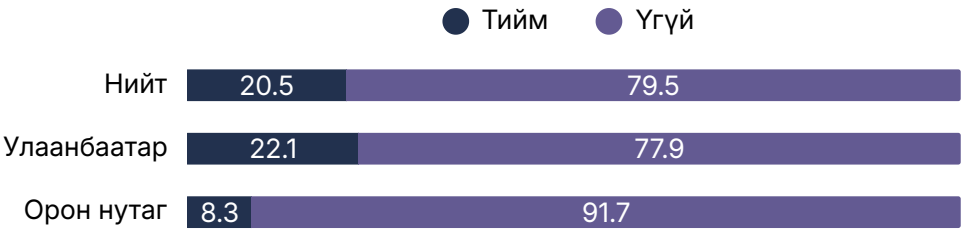

Судалгаанд оролцогчдын нас, хүйс

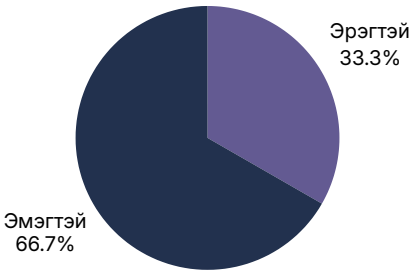

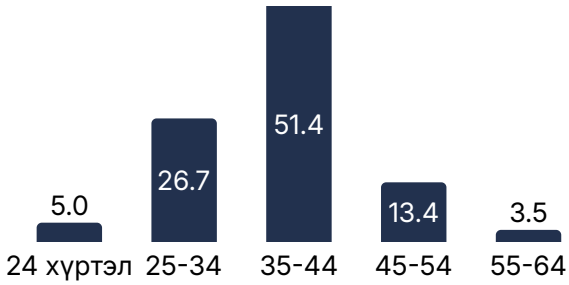

Хэвлэл мэдээллийн салбарт ажиллагчдын тоон өөрчлөлт, 2014-2023

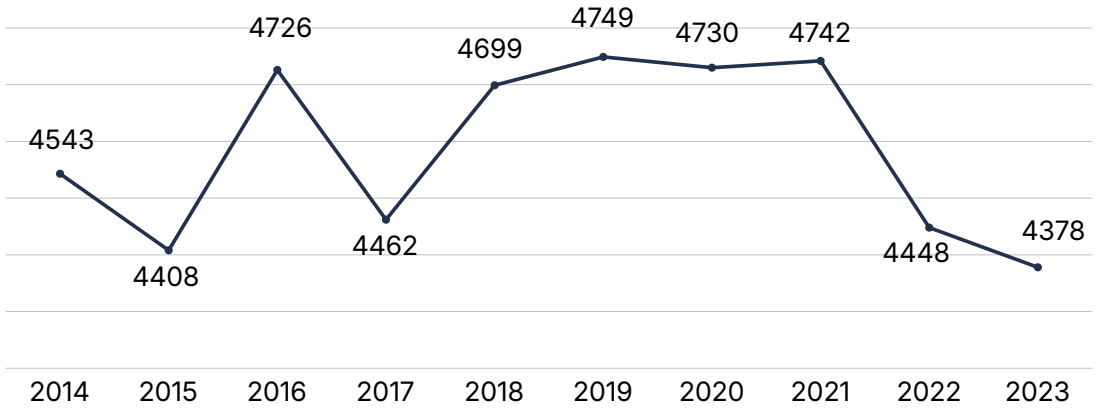

Хэвлэл мэдээллийн салбарт ажиллагчдын бүтэц, ажил үүргээр

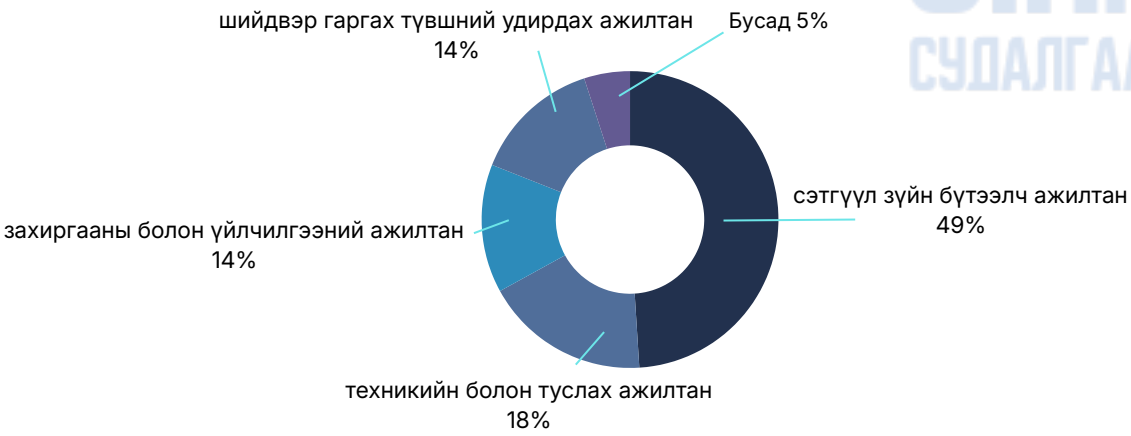

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН